

# **Velkariidat Keuruun kärjäkunnassa 1880-luvun alussa**

Heikki Kämäräinen

Maisterintutkielma

31.5.2019

Historian ja etnologian laitos

Jyväskylän yliopisto

## JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Heikki Juhani Kämäräinen	
Työn nimi – Title Velkariidat Keuruun kärjäkunnassa 1880-luvun alussa	
Oppiaine – Subject Suomen historia	Työn laji – Level Maisterintutkielma
Aika – Month and year Toukokuu 2019	Sivumäärä – Number of pages 99
Tiivistelmä – Abstract <p>Tässä pro gradu- tutkielmassa tutkin mitä velka oli, ja miten velkasuhde syntyi 1880-luvun alussa. Aineistonani on Keuruun kärjäkunnan kihlakunnanoikeuden varsinaisasiainpöytäkirjat vuosilta 1880-1882. Käsittelen velkaa laajassa aikalaistekstissä: työn aiheajaukseen kuuluvat tuomioluettelon ländrag- sekä ersättning- tapaukset, eli kaikki ne tapaukset, joita aikalaiset kuvasivat sanalla ”velka”. Aikaisempaan tutkimukseen työ tekee eroa paitsi konfliktikeskeisen kärjääineiston käytön, myös pitkälti laadullisen tutkimusotteensa vuoksi. Tutkimus lähestyy aihepiiriään kulttuuri-, mikro-, sosiaali- ja taloushistorian näkökulmia yhdistellen. Keuruun kärjäkunta oli 1880-luvulla maaseutua modernisaation murroksessa. Tilalliset rikastuivat metsäkauppojen ansiosta, mutta myös tilan väestö sai entistä enemmän vaihtoehtoisia ansaintamahdollisuuksia. Samaan aikaan perinteinen yhteisöllinen järjestys piti pintansa. Kunnia määrittä yksilön arvoa yhteisön silmissä, ja takasi myös taloudellisen turvan.</p> <p>Kärjille päätyneet velka-asiat syntyivät lukuisista eri syistä. Varsinaiset laina-asiat muodostavat oman muusta aineistosta erottuvan ryhmänsä. Pankkilaitosta ei ollut, vaan yhteisön rahoitus-markkinat muodostuivat sen jäsenten lainatessa rahaa toisilleen. Kun takaisinmaksu viivästy, lainaaja haastoi velallisen kärjille. Lainanantajien joukosta erottuvat erikseen ”pitäjänpankkiirit” jotka olivat tehneet luottotomistominnasta itselleen sivuelinkeinon. Keuruun kärjäkunnassa pitäjänpankkiireina toimivat pääosin maakauppiaat. Muita velan syitä olivat erilaiset korvaustapaukset. Keuruulla myytiin puutavaraa saha-yhtiöille, ja epäselvien sopimusehtojen vuoksi moni talollinen haastoi metsäyhtiön asiamiehen kärjille. Kiistoja syntyi myös hevos- ja maatilakaupoissa. Työnantajat vaativat palkollisia korvaamaan puuttuvan tai huonosti tehdyn työn, palkolliset perivät puuttuvia palkkoja takaisin. Koska eläkejärjestelmä oli kehittämätön, kärjille tuotiin syytinki-, lapsenruokoo- ja köyhänapukiistoja ratkaistavaksi, kun elatuksen nauttija tai tämän edustaja katsoi elatuksen puutteelliseksi. Tämän lisäksi oli kiistoja, jotka koskivat torpankontrahteja, maankäyttöä, puunhaaskuuta, sekä teiden kunnossapitoa. Oman lisänsä aineistoon toivat vahingonkorvausvaatimukset joko hukatusta tai särjetystä omaisuudesta.</p> <p>Työ avaa laajan näkökulman 1880-luvun keskisuomalaisen maaseudun tavalliseen arkielämään. Aineiston rikkaudesta johtuen se tuottaa mielekkään kuvan yhteisöstä, sen tavoista ja taloudesta. Työ leikkaa laajasti läpi koko paikallisen sosiaalisen asteikon, esitellen ihmiselämää lapsuudesta vanhuuteen. Se kuvaa velanoton ja velkaantumisen tavanomaisuutta unohtamatta kuriositeetteja.</p>	
Asiasanat – Keywords Velka, saatavat, Keuruun kärjäkunta, varsinaisasiainpöytäkirjat, 1800-luku,	
Säilytyspaikka – Depository	
Muita tietoja – Additional information	

## Sisältö

1 Johdanto.....	4
1.1 Aihe ja tutkimuskysymykset .....	4
1.2 Lähteet ja metodit .....	11
2. Tutkimuksen kontekstit .....	18
2.1 Yhteiskunnallinen kehitys 1800-luvun lopulla.....	18
2.2 Kunnia, kotitalous ja paikallisyhteisö.....	21
2.3 Käräjät .....	28
2.4 Keuruu kärjäkunta 1880-luvun alussa .....	36
3. Lainan perintä.....	43
3.1 Lainamarkkinat ennen pankkilaitosta.....	43
3.2 Maakauppiaat pitäjänpankkiireina.....	47
4 Korvausasiat .....	59
4.1 Kaupankäynti.....	59
4.1.1 Puukauppariidat.....	59
4.1.2 Hevosriidat .....	64
4.2 Elatusasiat.....	67
4.2.1 Vähäosaisten niukka turva.....	67
4.2.2 Syytingistä .....	68
4.2.3 Lapsenelatuksesta .....	72
4.3 Työkiistat .....	75
4.4 Muut korvaukset.....	80
5. Päättäntö .....	83
6. Lähteet .....	86
7. Liitteet.....	95
Liite 1.....	95
Liite 2.....	96

Liite 3.....	97
Liite 4.....	98

## 1 Johdanto

### 1.1 Aihe ja tutkimuskysymykset

Tässä pro gradu- tutkielmassa tutkin Keuruun kärjäkunnan kihlakunnanoikeuteen haastettuja velkariitoja 1880-luvun kärjäpöytäkirja-aineistojen avulla. Äkkiseltään yksinkertaiselta ja kapealtakin vaikuttava teema on todellisuudessa laaja ja monimuotoinen aihekokonaisuus. Kärjäpöytäkirjaan päätynyt velkajuttu oli konflikti, jossa toinen osapuoli peri toiselta rahaa tai muuta aineellista korvausta, puolustaen näin kukkaroaan sekä kunniaansa. Tämä onkin oikeastaan ainoa kaikkia velkatapauksia yhdistävä tekijä. Tapausten syyksi ilmoitettiin yhtäläillä riitoja puukaupoista, vahingonkorvauksia kuin käteislainojakin. Näitä tapauksia nyt esittelen sekä analysoin.

Velallisuus, lainanantaminen ja velaksi eläminen on ajankohtainen aihe pikavippien ja globaalin markkinatalouden 21. vuosisadalla, mutta ilmiövyyhdin juuret ovat kaukana menneisyydessä<sup>1</sup>. Tästä huolimatta, äkkiseltään näyttäisi siltä, että aiheesta ei löydä paljoa tutkimusta. Velkoja ja velallisuutta on käsitelty suomalaisessa historiantutkimuksessa jokseenkin vähän siihen verrattuna<sup>2</sup>, että velallisuus oli nyt tutkimallani 1800-luvulla hyvin yleistä<sup>3</sup>. Tavanomaista on ollut aina viime vuosiin asti, että tutkijat ovat viitanneet velkojen yleisyyteen, mutta ovat sivuttaneet aiheen muiden mielenkiinnon kohteidensa tieltä<sup>4</sup>. Lisäksi velat on nähty luonnollista kyllä usein nimenomaan taloushistoriallisena tutkimusaiheena, jolloin esimerkiksi velkoihin liittyvä sosiaalinen ja kulttuurinen aspekti on saanut vähemmän huomiota. Taloudellisen toiminnan näkeminen pelkkänä voitontavoitteluna yksinkertaistaa todellisuutta, eikä useinkaan ota huomioon yhteisön henkilöiden välisiä suhteita tai kulttuurisia

---

<sup>1</sup> Nordström (1962, 240) käsittelee osana 1700-luvun rautaruukin elämänmenoa myös yksityisten henkilöiden velkakauppaa. Sosiaalisena ilmiönä velallisuus lienee yhtä vanha kuin kulttuuri itsessään, ja Niall Ferguson (2011) esittääkin velkamarkkinat yhdeksi syyksi, joka ylipäätään mahdollistaa korkeakulttuurin kehityksen.

<sup>2</sup> Katso 1.2.

<sup>3</sup> Hemminki 2008, 111–126; Hemminki 2014, 14.

<sup>4</sup> Esimerkiksi Mönkkönen 1983, 275.

ominaisuuksia.<sup>5</sup> Tätä puutetta tutkielma paikkaa käsittelemällä velkojen syntytaustoja ja merkitystä sosiaalisena ja kulttuurisena ilmiönä.

Pankkilaitosta ja sen syntyä on tutkittu kohtuullisen kattavasti<sup>6</sup>, mutta velat käräjäriitoina ovat suomalaisessa historian tutkimuksen sivuroolissa, johtuen kenties aiheen loputtoman rönsyilevän luonteen vuoksi. Koska erilaisia velkoihin liittyviä aineistoja on paljon, kukin aihetta tutkinut on voinut keskittyä vain pieneen osuuteen aiheesta. Kansainvälisempi tutkimusta taas on paljon, mutta tutkijoiden kysymyksenasettelu menee usein ohi oman tutkimusintressini.<sup>7</sup> Maininnan arvoinen on Laurence Fontainen *the Moral Economy*<sup>8</sup>, joka käsittelee varhaismoderneja luottomarkkinoita yleiseurooppalaisesta näkökulmasta. Fontainen kysymyksenasetteluun kuuluu paitsi luottomarkkinat, myös esimerkiksi eriuskonkuntien keskinäiset taloussuhteet. Tutkimuskirjallisuudessa aiheeseen törmää usein mutkan kautta kun tutkija käsittelee velkoja lyhyesti jonkin muun aiheen osana<sup>9</sup>; esimerkiksi Piilahti tarkastelee väitöskirjassaan<sup>10</sup> rahvaan velanottoa arjen ja poikkeusolojen selviytymisstrategiana.

Toini Aunola tutki väitöskirjassaan *Pohjois-Pohjanmaan kauppiaiden ja talonpoikien väliset kauppa- ja luottosuhteet 1765-1809*<sup>11</sup> paikallista majamieslaitosta sekä siihen kiinteästi liittyviä kauppiaiden ja talonpoikien keskinäisiä luottosuhteita. Erkki Markkasen väitöskirja *Maaseutuväestön varallisuusolot ja luottosuhteet Sisä-Suomessa elinkeinoelämän murroskaudella v. 1850–1914*<sup>12</sup> käsitteli velallisuutta perunkirjojen

---

<sup>5</sup> Vainio-Korhonen 2010, 89

<sup>6</sup> Esimerkiksi Kuusterä 1995.

<sup>7</sup> Taloustieteellinen tutkimus aiheesta puolestaan keskittyy usein globaalisti nykypäivän sekä historiallisimmillaan 1900-luvun pankkikriisien historiaan, joten näistä ei juuri ole apua tässä tutkimuksessa. Taloushistorian yleisesitykset taas tarkastelevat tutkimuskohdettani laajan kysymyksen asetelunsa vuoksi hyvin pintapuolisesti, jos ollenkaan. Esimerkiksi Ferguson (2011, 244–247) käsittelee pikemminkin angloamerikkalaisen pankkitoiminnan historiaa kuin velanannon, ja niinpä hänen tutkimuksessaan ominta aihettani lähelle tuleva nykypäivän kehityksessä tapahtuva mikroluotottaminen on pienessä sivuroolissa. David Graeber (2011) puolestaan käsittelee ansiokkaasti velkoja niin antropologian kuin makrotaloustieteen näkökulmista 5000 vuoden ajanjaksolla, mutta toisaalta teos ei anna paljoakaan lukijalle, joka on kiinnostunut 1800-luvun rahvaan elämästä. Molemmat toki kannattaa lukea.

<sup>8</sup> Fontaine 2014.

<sup>9</sup> Esimerkiksi Vilkkunen KHJ 1994, 254–260. Vilkkusen mukaan hänen tutkimissaan tuomiokirjoissa ei ole montaa suoranaista velkatapausta, mutta viitteitä laajamittaisempaan lainaustoimintaan on paljon. Lisäksi hän huomauttaa, että noissa jutuissa velanoton alkuperäisiä syitä ei avata.

<sup>10</sup> Piilahti 2007.

<sup>11</sup> Aunola 1967.

<sup>12</sup> Markkanen 1977.

kautta tutkimusaiheensa laajuuden vuoksi melko lyhyesti ja perustasolla. Veloista on tehty tutkimusta myös Ruotsissa. Anders Perlinge on tutkinut luotonantoa ja ”pitäjänpankkiireita”, kuten hän itse rajaamaansa luotonantajajoukkoa kutsuu väitöskirjassa *Sockenbankirerna. Kreditrelationer och tidig bankverksamhet Vånga socken i Skåne 1840-1900*<sup>13</sup>. Kristana Liljan *Marknad och Hushåll. Sparande och krediter i Falun 1820–1910 utifrån ett livscykelerspektiv*<sup>14</sup> analysoi Falunin kotitalouksien lainanottamista ja säästämistä pitkän aikavälin selviytymisstrategiana. Ruotsalaista ja suomalaista tutkimusta vertailemalla voidaan selvittää velanottamisen yleisempiä piirteitä, sillä maiden yhteiskuntarakenne oli, ja on yhä, hyvin samankaltainen.<sup>15</sup>

Velat ovat alkaneet kiinnostaa myös suomalaisia historiantutkijoita enemmän 2000-luvulla, ja erityisesti 2010-luvulla on tullut paljon tutkimusta. Tiina Hemmingin väitöskirja *Vauraus, luotto, luottamus. Talonpoikien lainasuhteet Pohjanlahden molemmin puolin 1796–1830*<sup>16</sup> vertailee Nordmalingin ja Ilmajoen talonpoikien luototusta perunkirjojen kautta ja analysoi näkymättömän sosiaalisen pääoman merkitystä luottosuhteiden synnyssä. Hemminki huomauttaa, että perukirja-aineistosta käy harvoin ilmi, miten velkasuhde syntyi, johon taas käräjä-aineisto usein vastaa.

Kim Kaarnirannan väitöskirja *Elämää rahaa käärien ja velkoen. Pohjois-Karjalan maaseudun sekatavarakauppiaat ja heidän velallisensa 1860–1870-luvuilla*<sup>17</sup> keskittyy kauppiaisiin, ammattimaisia rahan käsittelijöitä, ja käyttää lähteinään monipuolista aineistoa aina kuvernöörinkertomuksista sanomalehtiin. Sen sijaan varsinaisasianpöytäkirjoja on käytetty niukasti. Koska itse tutkin kaikkia käräjillä käsiteltyjä velkoja, ja suurta osaa aineistoni henkilöistä tuskin voidaan pitää rahankäsittelyn ammattilaisina, on helppo nähdä tutkimusnäkökulmissa ero. Aulis Alasen *Suomen maakaupan historia*, kertoo seikkaperäisesti niin maakauppojen perustamislainsäädännöstä, kauppiaista sekä näiden sivuelinkeinoista.

---

<sup>13</sup> Perlinge 2005.

<sup>14</sup> Lilja 2004.

<sup>15</sup> Vertaa Hoffman, Postel-Vinay & Rosenthal 2000, 2. Heidän mukaansa uusi tutkimus löytää esimodernit luottomarkkinat kerta toisensa jälkeen uudelleen eri maista. Erimaiden lainamarkkinoiden vertailun kautta on mahdollista löytää ilmiön yleismaailmallisia piirteitä.

<sup>16</sup> Hemminki 2014.

<sup>17</sup> Kaarniranta 2001.

Riina Turunen tarkastelee väitöskirjassaan *Velka, vararikko ja tuomio. Konkurssi ja sen merkitykset 1800-luvun suomalaisissa kaupungeissa* velkataakan muodostumista sekä konkurssista selviämistä ynnä suhtautumista konkurssiin<sup>18</sup>. Vaikka hänen näkökulmansa koskeekin enemmän kaupunkilaisliikemiehiä, voidaan myös 1800-luvun loppupuolen puukauppoja laativa ja investoiva tilanomistajaa tai maakauppiasta ajatella yrittäjänä, jonka liiketoimet ovat osaa kehittyvän ja vapautuvan markkinatalousjärjestelmän verkkoa<sup>19</sup>. Turusen tutkimuskohteena on esimerkiksi kauppiaita Jyväskylästä, jonne myös Keruun kärjäkunnasta oli taloudellisia yhteyksiä<sup>20</sup>. Maaseudun ja kaupungin oikeudellinen ja taloudellinen vastakkainasettelu lieveni kauppayhteyksien myötä kun vuoden 1859 maakaupan kiellon purkaminen sekä elinkeinovapaus 1868 mahdollistivat kaupankäynnin muillekin kuin porvareille<sup>21</sup>.

Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat.

- 1) Mitä velka oli?
- 2) Keitä olivat velkojat ja velalliset?
- 3) Millaisessa tilanteessa velkasuhde syntyi?
- 4) Miksi se johti käräjille?

Lähdeaineistoni on Keuruun kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat vuosilta 1880–1882. Keuruun kärjäkunta edusti aikakauden yleistä kehityskulkua ja tavanomaisinta Suomea. Sen tutkimus on näin ollen perusteltavissa juuri yleistettävyyden vuoksi.<sup>22</sup> Vuodet 1880–1882 puolestaan sijoittuvat aikaan, jolloin maaseutu oli taloudellisen modernisaatiokehityksen murroksessa, toipumassa 1878 vuoden lamasta uudelleen hitaasti alkavan talouskasvun myötä.<sup>23</sup>

Tarkasteleman tapaukset olen valinnut tuomioluettelossa esiintyvän tapauksen nimityksen mukaan. Näitä nimityksiä ovat *låndrag* (velka) sekä *ersättning*

---

<sup>18</sup> Turunen 2017.

<sup>19</sup> Tällainen oli esimerkiksi multialainen maakauppias Kristian Tjäder, jonka liiketoimet näkyivät paitsi huikeana omaisuutena, myös ahkerana kärjäjäntinä. Katso esimerkiksi Mönkkönen 1983, 276 & Talvikäräjät 1880, joilla Tjäder oli mukana kahdeksassa tapauksessa joko kantajana, vastaajana tai jommankumman asiamiehenä.

<sup>20</sup> Syyskäräjät 1880, 37. Kantajana toimivat maakauppias Olof Bromanin konkurssipesän hoitajat kauppias Karl Waltonen Jyväskylästä ja talollinen Abraham Hoskari Pohjoislahden kylästä Keuruun pitäjästä. Heitä edusti paikan päällä nimismies Polén. Vastaajana toimi entinen siltavouti Adam Phil, joka vannoi, ettei enää ole velkaa Bromanin konkurssipesään. Myös tapauksessa 185. vastaajana on porilainen kauppahuone ”W. Rosenlew ja kumppanit”.

<sup>21</sup> Alanen 1957, 211–217; Vihola 1983, 160.

<sup>22</sup> Markkanen, 1988, 187–188; Saarimäki 2010, 34–35.

<sup>23</sup> Vihola 1983, 126–131, Kuisma 2011, 196–198.

(Nykysuomeksi vahingonkorvaus tai saatava; aikalaiskielessä saaminen, saatava, palkinto). Kuvaan myös käräjien toimintaa, sekä luon katsauksen yhteisöstä, jossa elämä oli usein niukkaa ja jotakuinkin kaikki ottivat velkaa ja usein myös olivat veloissa muille<sup>24</sup>.

Kulttuurihistoriallisen näkökulman mukaisesti tässä esityksessä miellän ja käsittelen velkaa laajassa (aikalais-)mielessä: käräjillä velkaa olivat yhtäläillä maksamattomat lainat, vahingonkorvausvaatimukset naapurin vuohien sotkemista heinistä<sup>25</sup> kuin maksamattomat syytingit. Velkaa, jos kohta luonteeltaan erilaista, olivat pienet arkipäivän lainat ja suuret investoinnit<sup>26</sup>. Tästä johtuen en erottele velan ja saamisen rajaa tiukasti. Myöskään oikeuden pöytäkirja-aineisto ei usein rajaa tapauksia yksiselitteisesti velaksi tai saatavaksi. Samaa tapausta voitiin peräkkäisillä käräjillä eri käsittelyissä nimittää velaksi, saamiseksi tai palkinnoksi. Pöytäkirjan marginaaliin merkitty jutun otsikko saattoi sekin poiketa pöytäkirjan alun tuomioluetteloon merkitystä<sup>27</sup>. Tästä syystä jutut erottaakin toisistaan käsittelynumeron sekä osapuolten nimien perusteella. Lisäksi juttuja luonnehditaan joskus itse käsittelyssä kuvaavammilla sanoilla, kuten syytinki tai piianpalkka. Tämä kaikki luonnollisesti vaikeuttaa kokonaisuuden hahmottamista. Käsitteiden laveudesta johtuen erottelen ja analysoin tapauksia niiden sisällön mukaan. Kokonaisuuden kunnolliseksi avaamiseksi jaan velat kahteen karkeaan kategoriaan: varsinaiset laina-asiat ja erilaiset korvaus-asiat, joita olivat niin kauppa-, syytinki, kuin vahingonkorvausasiat. Tällaiset jaottelut eivät ole aina yksiselitteisiä, sillä yksi velkatapaus saattoi pitää sisällään piirteitä monesta kategoriasta. Tästä johtuen en esimerkiksi käsittele maatilojen omistuksesta johtuvia tapauksia omana alalukunaan, sillä kauppojen taustalla oli tuskin koskaan ”pelkkä” tilakauppa. Sen sijaan kyseessä oli lähes aina sukupolvenvaihdos tai velkaantuneen tilan perikato, joten omistajanvaihdoksia kannattaa käsitellä näiden teemojen

<sup>24</sup> Hemminki 2012, 402; Hemminki 2014, 25, 134–137 & 159–161. Hemminki huomauttaa, että talollisilla oli samaan aikaan sekä pieniä arkipäivän lainoja, että suuria luottoja, joita maksettiin takaisin useissa erissä. Silloinkin kun talolliset eivät itse olleet lainantekijinä tai antajina, olivat he usein lainantakaajina.

<sup>25</sup> Talvikäräjät 1880, 271. Talokas Kaarle Kopare väitti löytäneensä torppari Aapram Töllin 12-vuotiaan paimenpojan Alfred Ulrikanpojan 18 vuoden kanssa omistamastaan heinäladosta ”pahnaamassa” ja syömässä. Vuohet olivat syöneet noin 20 leiviskää heiniä ja pilanneet sonnallansa loputkin alkujaan noin 200 leiviskää niin ettei niistä ollut enää eläinten ruuaksi. Löytäessään pojan Kopare oli lukinnut ladon oven ja hakenut todistajat paikalle. Käräjillä Kopare vaati 120 markan vahingonkorvausta.

<sup>26</sup> Hemminki 2014, 14; Lilja (2004, 23) huomauttaa että kulutus- ja investointilainat eivät poikenneet oleellisesti toisistaan luonteeltaan.

<sup>27</sup> Esimerkiksi talvikäräjät 1880, tapaus 310 mainitaan sekä nimellä velka että saaminen. Katso myös Piilahti 2007, 152, 163. Hän huomauttaa samasta asiasta, joskin 1600-luvun osalta, jolloin tiedot velkojen luonteesta lienevät vielä 1800-lukua huomattavasti niukemmat. Tuon ajan aineisto ei useinkaan esimerkiksi kerro ollenkaan, syntyikö velka-suhde kaupankäynnin vai lainan seurauksena.



yhteydessä. Kategorioihin kannattaa suhtautua pikemminkin luonnehdintoina, kuin tiukkarajaisina lokeroina.

Oikeuden pöytäkirjan taustalla oli aina rikos tai konflikti. Aineistossa eivät näy yhteisymmärryksessä sovitut ja maksetut velat, ja näin ollen tämä tutkimus ei pysty selittämään koko velallisuuden teemaa eikä sen ole tarkoitukseen.<sup>28</sup> Koko aiheen kattava tutkimus, tai edes kunnollinen yleiskatsaus, on vielä tekemättä. Oikeuden pöytäkirja ohjaa tutkimuksen näkökulmaa ja tutkimus lähestyy aihetta eri suunnasta kuin vaikkapa kuolinpesän kautta asioita tarkasteleva perunkirjatutkimus<sup>29</sup>.

Käräjäkuntaan kuului Keuruun ja Multian kuntien lisäksi Pihlajaveden kappelikunta. Keski-Suomen, Keuruun, Pihlajaveden sekä Multian yleisiä oloja kuvaavaksi kirjallisuutena toimii Mauno Jokipiin toimittaman *Keski-Suomen historia 2*-teoksen, Mauri Mönkkösen *Multian historia 1866–1975* sekä Teppo Viholan *Keuruun ja Pihlajaveden historia 1860–1917* sarjasta *Vanhan Ruoveden historia*. Aikalaiskirjallisuutena on Aksel Warenin *Keuruun pitäjän historia*, jossa kuvataan vireää ja toimeliasta paikallisyhteisöä ehkä vähän kotipaikkaylpeyttäkin tuntien. Tämä ei kuitenkaan estä kirjan käyttämistä tutkimuksessa. Hän kertoo paljon siitä, millaista edistystä Keuruulla tapahtui 1800-luvun lopulla, ja myös uudempi tutkimuskirjallisuus käy yksiin näkemyksen kanssa.<sup>30</sup>

Koska tutkimukseni päähenkilöt ovat eri yhteiskuntaluokista, ja tuolloin sosiaalinen asema määräsi yksilön paikan ja joskus jopa kohtalon yhteiskunnassa, olen käyttänyt useita tutkimuksia selvittääkseni tarkemmin kuhunkin yhteiskunnalliseen asemaan liittyviä ominaispiirteitä. Yhteiskunta järjestäytyi patriarkaalisen ja ainakin näennäisesti staattisen järjestyksen ympärille, johon kuului kuitenkin näkyvänä osana työn perässä liikkuva tilaton väestö.<sup>31</sup> Vaikka Jorma Wilmin sekä Tiina Miettisen tutkimukset palkollisista kuvaavat varhaisempia vuosisatoja, voidaan niitä silti käyttää

---

<sup>28</sup> Katajala 1994, 62. Katajala huomauttaa konfliktin olevan kuitenkin poikkeavuus normaalista arjesta; se korostuu lähdeaineiston asiakirjoissa sekä tutkimuksessa kenties suhteettomasti suhteessa arkipäivän normaaliin. Katso myös Piilahti 2007, 42.

<sup>29</sup> Perunkirjoihin perustuvasta tutkimuksesta katso esimerkiksi Markkanen 1977 sekä Hemminki 2008 & 2014.

<sup>30</sup> Waren 1890, katso myös Peltonen 2007. Warenin kirjaa voidaan pitää hyvänä teoksena sen sisältämien runsaiden detaljien ansiosta, vaikka kirja onkin kokonaisuutena monista osista kokoon kyhätty.

<sup>31</sup> Karonen 2002a, 12–13; Karonen 2002b, 255–259; Miettinen 2018, 205–263.

apuna vielä 1800-luvun loppupuolen tilattoman väestön aseman selvittämisessä.<sup>32</sup> Pasi Saarimäki tutki väitöskirjassaan<sup>33</sup> luvallista ja luvatonta seksuaalisuutta 1880–1890-luvuilla käyttäen samoja Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiainpöytäkirjoja kuin olen hyödyntänyt tässä tutkimuksessa. Hänen huomionsa aineiston keräämisestä ja käsittelystä, tutkimusmetodeista sekä kärjäkunnan asukkaista ovat liki sellaisinaan yksinkäyviä omassa tutkimuksessani. Lisäksi hänen tutkimansa lapsenelatusapaukset lähestyvät tutkimuksessani esiintyviä velkajuttuja, joiden taustalla olivat lapsenelatusriidat.<sup>34</sup> Mielenkiintoisesti lapsenelatus onkin käsitelty kärjäillä useiden eri juttunimikkeiden alla, ja lopulta juuri tämä erottaa aineistomme toisistaan.<sup>35</sup>

Historiantutkimukselle ei yleensä ole ilmiselvää teoriakirjallisuutta, vaan olen käyttänyt sellaisia tutkimuksia, joiden aiheet saattavat poiketa kovastikin omastani, mutta joilla koen olevan metodologista työkalu-arvoa tutkimuksen suhteen<sup>36</sup>. Varsinaista teoriakirjallisuutta työssä edustaa Jarkko Keskinen ja Kari Teräksen toimittama *Luottamus, sosiaalinen pääoma, historia*. Teoksen artikkelit sitovat teoreettiset mallit yhteen empirian kanssa historiantutkimuksessa, ja näin ne muodostavat synteetin joka vastaa tutkielmani metodologisen kirjallisuuden tarpeeseen. Teorioita voi ja pitääkin soveltaa ajattelun tukena<sup>37</sup>, sillä se pakottaa myös tutkijan ajattelemaan omia lähtökohtia. Pirita Frigren onkin kuvannut teoriaa ”tieksi”, jonka tutkimusprosessi alkuperäisaineistosta ja tutkimusintresseistä valmiiseen tutkimustulokseen muodostaa.<sup>38</sup>

Yhdistän työssäni kulttuuri-, sosiaali- ja mikrohistoriallisen näkökulman.<sup>39</sup> Varsinaisesta taloushistoriasta työ poikkeaa metodologisten valintojen vuoksi.<sup>40</sup>

---

<sup>32</sup> Wilmi 1991, Miettinen 2012 sekä Miettinen 2015. Vaikka edellä mainitut tutkivatkin varhaismodernia maaseutuyhteiskuntaa, ja vieläpä eri maantieteellistä aluetta, voidaan näitä käyttää sekä tutkimukseni tukena että vertailukohtana: mikä palkollisten asemassa oli muuttunut 1700-luvulta 1800-luvun lopulle tultaessa? Mikä pysyi samana?

<sup>33</sup> Saarimäki 2010, erityisesti sivut 20–43.

<sup>34</sup> Saarimäki 2010, 155–173.

<sup>35</sup> Saarimäki 2010, 25. Saarimäki on ottanut tutkimukseensa juttuluettelosta ”lapsenruokkoot”, minä taas ”Velat” ja ”saatavat”.

<sup>36</sup> Itse asiassa suuri osa historiantutkimuksen ”teorioista” ja metodeista näyttäisi olevan pikemminkin tutkijoiden oivalluksia aineiston äärellä, jotka ovat sovellettavissa muihin tutkimuksiin. Esimerkiksi Carlo Ginzburgin klassikko *Juusto ja madot* kuvaa toki pohjoisitalialaisen myllärin sielunmaisemaa, mutta esittelee myös Ginzburgin mikrohistoriallista näkökulmaa historiantutkimukseen sekä ”johtolankateorian” käytännössä. Ginzburg antaa itse kunnian metodistaan Arthur Conan Doyleen Sherlock Holmes-hahmolle.

<sup>37</sup> Markkola 2010, 400; Hyrkkänen 2002, 17, 22–23.

<sup>38</sup> Frigren 2016, 53.

<sup>39</sup> Immonen 2001, 19 & 25; Vilkkuna 2009, 305 & 2015, 17; Ollila 2003, 42–43; Einonen 2005, 10. Eri tutkimussuuntausten rajat eivät ole ehdottomia, mutta traditioiden näkökulmaerot on hyvä tiedostaa ja

Oikeushistorialle ominaiseen tapaan kiinnitän huomiota käräjien toimintamuotoihin, mutta kokonaan oikeushistoriallisesta näkökulmasta tehtynä tutkimus olisi varmasti hyvin toisenlainen. *History from below* - käsite viittaa 1980 ja 1990-lukujen *uusien historioiden* tapaan käsitellä menneisyyttä ”alhaalta päin”. Monet suuret ja merkittävät yhteiskuntia ravistelleet muutokset eivät tapahtuneet suurmiesten käskystä, vaan ne olivat muutoksia tavallisessa arjessa ja toisaalta yhteiskuntien syvärakenteissa, joita ei paljaalla silmällä voinut havaita.<sup>41</sup> Lopultahan monien ihmisten tavallinen arki 1800-luvulla sujui päivästä toiseen samankaltaisena ja ”muuttumattomana”. Jälkipolvilla on mahdollisuus nähdä kokonaisuus matkan päästä.

Mikrohistoriallinen näkökulma on kiinnostunut myös ihmisten toimijuudesta ja toimii näin ikään kuin vastakohtana, tai täydentävänä näkökulmana, perinteisen sosiaalishistorian kiinnostukseen makrorakenteisin.<sup>42</sup> Edellä mainittujen rajaus- ja näkökulmavalintojen nimissä kutsun omaa tutkimustani kulttuurihistoriaksi, enkä siis puutu esimerkiksi velkojen kvantitatiiviseen puoleen.<sup>43</sup>

## 1.2 Lähteet ja metodit

Varsinaisasian pöytäkirjat, varhemmalta nimeltään tuomiokirjat<sup>44</sup>, ovat olleet jo pitkään historiantutkimuksessa yleisesti käytetty lähdeaineisto. Varsinkin vanhempien aikojen tutkimuksessa se on usein myös ainoa kattava aineisto, josta päästään käsiksi ihmisten arkeen. Fyysisinä kirjoina tutkimukseen valikoidut 1880-luvun niteet ovat selkeärakenteisia ja suurelta osin jo suomenkielisiä, ja käsialaltaan yleensä nykylukijan

---

auki kirjoittaa, ne kuitenkin ohjaavat tutkimuksen etenemistä. Varsinkin kulttuurihistorialla näyttäisi olevan taipumus omaksua itseensä runsaasti vaikutteita ja olla sen vuoksi tutkimussuuntauksena monipuolinen ja käsitteenä epämääräinen.

<sup>40</sup> Vertaa Ojala 2003; Ojala 2017. Ojalan mukaan taloushistoriallinen tutkimus on nostonut profiiliaan vuosien aikana. Tätä reflektoiden voidaan kysyä, lisääkö tätä nousua osaltaan ”taloushistoriallisten” aiheiden tutkiminen esimerkiksi kulttuurihistorian näkökulmasta?

<sup>41</sup> Haapala 1989, 18–19; Frigren 2017, 56

<sup>42</sup> Haapala 1989, 14–15, Haapala 2009, 74–76; Rahikainen 2003, 146–154. Haapala kirjoittaa että perinteinen ”sosiaalishistoria on yhteiskunnan historian tutkimusta” joka pyrkii ”holismiin, rakenneanalyysiin, teoreettisuuteen, yleistävyyteen ja poikkitieteellisyyteen”. Kokonaisvaltaisuus tarkoittaa siis tässä tapauksessa kiinnostusta makrotasoihin, joten holismin käsitettä käytetään hieman eri tavalla kuin kulttuurihistoriassa, jossa käsite pitää sisällään myös mikrotason aiheet. Uusi sosiaalishistoria lainaa uusien historioiden aiheista ja sulauttaa niitä yhteen perinteisen sosiaalishistorian kanssa.

<sup>43</sup> Laskennallisesta näkökulmasta aiheeseen ks. Markkanen 1977.

<sup>44</sup> Virrankoski 1970, 118 Nimenmuutoksesta huolimatta kyseessä on yhtenäinen sarja.

luettavissa.<sup>45</sup> Pöytäkirjojen alusta löytyy hakemisto, johon jutut merkittiin käsittelynumeron ja tapaustyyppin mukaan. Jutuissa esiintyvien henkilöiden nimien kirjoitusasussa vaihteli; 1800-luvun lopulla siirryttiin ruotsista suomen käyttöön virkakielenä. Osa nimistä oli välillä suomalaistettu pöytäkirjoihin henkilön ilmeisesti kutsumanimen mukaiseksi.<sup>46</sup> Vaikka useiden henkilöiden nimet kirjoitetaan eri tavoin eri käsittelyiden yhteyksissä, en näe työn kannalta tärkeänä sitä, oliko ”oikea” tai arkikäytössä ollut nimi ollut Karl vai Kaarle, sillä tehtävän kannalta vaihteleva kirjoitusasu lähinnä kertoo aineiston rikkautta.

Antero Heikkinen huomauttaa, että kaikki käräjille haastetut, myös lopulta käsittelemättä jääneet tapaukset näkyvät pöytäkirjoissa, joten tämä osalta vinouttaa kuvaa menneisyyden elämästä.<sup>47</sup> Kuitenkin tutkimuksen kannalta relevantteja juttuja on jäänyt käsittelemättä vain jokunen, joten ongelma ei ole kovinkaan merkittävä. Käsittelyn lyhyys sen sijaan on paljon suurempi ongelma kuin rönsyilevä teksti<sup>48</sup>, mutta ongelmaa laadullisessa tutkimuksessa paikkaa hyvin jo juttujen määrä – liki kolmannes kaikista käräjillä käsitellyistä tapauksista oli haastettu velasta tai saamisesta.

Taulukko 1. Aineistossa esiintyvät velka ja saamisjutut.<sup>49</sup>

Käräjät	Kaikki jutut	Låndrag	Ersättning
Talvikäräjät 1880	406	108	61
Syyskäräjät 1880	348	107	41
Talvikäräjät 1881	363	105	21
Syyskäräjät 1881	335	82	18
Talvikäräjät 1882	270	73	20
Syyskäräjät 1882	327	81	25

<sup>45</sup> Sivonen 2007, 37. Vanhemmissa tuomiokirjoissa teksti on usein vaikeammin luettavissa ja juttuja on kirjattu epäsystemaattisemmin. Myös Virrankosken (1970, 126) tuomiokirjojen epäsäännöllisyyksiä kohtaan esittämän kritiikin voisi katsoa liittyvän vanhempaan aineistoon.

<sup>46</sup> Syyskäräjät 1880, 64. Fredrik kääntyy Rietrikiksi. Kirjurille on tullut myös pieniä ajatusvirheitä: Syyskäräjillä 1880, 118. jutussa Eufrosyne Heikintyttären patronyymi vaihtuu Henrikintyttäreksi kesken jutun käsittelyn. Samoilla käräjillä tapauksessa 68. mainitsevat asianomaiset käsittelyn aluksi, että jutussa mukana olevan eläkenaisen oikea nimi on Henrika vastoin haasteessa lukevaa nimeä Fredrika.

<sup>47</sup> Heikkinen 1997, 114.

<sup>48</sup> Virrankoski 1970, 119; Saarimäki 2010, 26; Vilkuna 2009, 311.

<sup>49</sup> Keuruun käräjäkunnan varsinaisiasiainpöytäkirjat 1880–1882. Kansallis-arkisto, Jyväskylän toimipiste

Lisäksi usein lyhytkin, vain lauseen mittainen, käsittely sisältää runsaasti informaatiota tapauksesta – riidan osapuolten nimet, sosiaalisen aseman ja asuinpaikan sekä mahdollisesti riidan syyn ja velkasumman.<sup>50</sup> Myös niistä tapauksista, joiden osapuolet eivät saapuneetkaan paikalle, kirjattiin avaintiedot pöytäkirjaan:

”Kihl.oik. uudelleen tutkittavaksi ottaessa viime käräjistä ja niistä tehdyn pöytäkirjan 284. näihin käräjiin lykätyn jutun velasta jossa Talonpoika Aatolpi Halinen, Jyväskylän pitäjämästä on kjana ja Maakauppias Mikko Piltonen Multian kylästä vjana, olivat asianomaiset molemminpuolin käräjistä poisjääneet minkä tähden Oik. katsoi kohtuulliseksi jättää asian sikseen. Julistettiin.”<sup>51</sup>

Käsittelyn lyhyys kertoo toki senkin, että asia oli oikeuden näkökulmasta lopulta selkeä tapaus. Yksi lavea selostus voi kertoa enemmän kuin useampi tiivis. Tapausten määrä antaa tutkijalle pelivaraa sen suhteen; mitkä tapaukset ottaa lähempään tarkasteluun. Kaikkia satoja tapauksia ei myöskään tarvitse tai edes voi analysoida samalla tarkkuudella, vaan edustava tai kuvaileva otanta riittää.<sup>52</sup> Todistajien ja asianomistajien puheita voisi kuvailla dialogiksi.<sup>53</sup> Tutkijan kannalta todistajien yksityiskohtaiset kertomukset - eli käräjätuvassa todennäköisesti mitä puuduttavimmat jaarittelut - ovatkin aineiston parasta antia.

Oikeuden pöytäkirjojen käytöstä historian tutkimuksessa on keskusteltu vuosikymmenien mittaan paljon. Näkökannat ovat vaihdelleet sen mukaan, millaisia kysymyksiä yksittäisissä tutkimuksissa – ja yleisemmin tieteessä nimeltään historia - on esitetty.<sup>54</sup> Suhtautumistavat ovat vaihdelleet aina Arvi Korhosen näkemyksestä, ettei tuomiokirjojen ” ääretön tiedonrunsaus milloinkaan tule loppuun ammennetuksi”<sup>55</sup>

---

<sup>50</sup> Syyskäräjät 1880, 186. Vaikka tapausta ei käsitelty, tutkija jää toki mielessään arvelemaan, mitä kesti Viktor Rantasen ja torpantytär Karolina Mäkelän välillä on tapahtunut, kun juttu mainitaan haastetuksi ”sormuksen hukkaamisesta”.

<sup>51</sup> Syyskäräjät 1880, 96. Katso myös liite 1. kuva talvikäräjiltä 1882, tapaus 5.

<sup>52</sup> Kalela 2000, 89–93 & 168–169; Einonen 2005, 37–38.

<sup>53</sup> Eilola 2003, 43–44; Kietäväinen-Siren 2015, 46–47.

<sup>54</sup> Saarimäki 2010, 27; Immonen, 2001 19–25; Peltonen 1988, 276–277.

<sup>55</sup> Korhonen 1945, 7-8. Vaikka Korhosen käsitys aineistosta on jälkiviisaasti luettuna hieman sinisilmäisenkin luottavaista aineistoa kohtaan, hänen pääajatus käy yksiin nykyisen suhtautumistavan

siihen, mitä Pentti Virrankoski kirjoitti. Hänen mukaansa tuomiokirjat sisältävät paljon ”kertomuksen luontoista” eli epäluotettavaa ja sellaisenaan historiantutkimukselle sopimatonta aineistoa.<sup>56</sup> 1970-luvulla sosiologiaan ja luonnontieteiden metodologinen painostus vaikutti historiantutkimuksessa niin, että tutkijat etsivät menneisyydestä faktoja, totuutta ja mitattavia suureita.<sup>57</sup> Samoihin aikoihin myös käytiin kiistoja historian ja tutkimuskohteiltaan ”historiallistuneen” sosiologian tutkimusalueiden rajoista sekä metodeista.<sup>58</sup>

”*Uusien historioiden*” läpilyönti 1980 ja 1990-luvuilla muutti tutkijoiden näkemyksiä pöytäkirjoista tehtävään tutkimukseen yleisesti ottaen myönteisemmäksi.<sup>59</sup> Tämän myötä tutkimus on ottanut kohteekseen yhtä lailla arkisen ja marginaalin, sekä palannut kerronnallisuuteen; perinteisen sosiaalhistorian rakenne-tematiikan rinnalle on tullut toimijuus-näkökulma.<sup>60</sup> Jorma Kalelan mukaan tutkimuksen lähdekritiikissä on siirrytty lähteen itsensä luotettavuudesta siihen, millaisia kysymyksiä lähteeltä pitää kysyä.<sup>61</sup> Hän kuvaa tuomiokirja-aineistoa ”hedelmälliseksi” ja Pasi Saarimäki ”rikkaan yksipuoleiseksi”.<sup>62</sup> Samaan aikaan useat vanhastaan ylenkatsotut aiheet ovat muuttuneet hyvinkin soveliaiksi tutkimuskohteiksi. Kalelan mukaan aiemmin historiantutkimus sulki pois muistitietohistorian ja sukupuolihistorian jopa suorastaan ”kerettiläisenä”.<sup>63</sup>

---

kanssa. Tuomiokirjoja vastaan esitettyyn kritiikkiin hän myöntää että ”rajoitetussa määrin tämä epäily on oikeutettua”.

<sup>56</sup> Virrankoski 1970, 124–129; Saarenheimo 1994, 156; Sivonen 2007, 37. Virrankoski myöntää, että tuomiokirjoista löytyy paljon käyttökelpoista aineistoa, mutta muun aineiston käyttäminen sen rinnalla on ”välttämätöntä”.

<sup>57</sup> Eilola 2003, 22; Elomaa, 2001, 59; Hakosalo, Jalangin, Junila & Kurvinen 2014, 11–12. Eilola huomauttaa suhtautumistavan olleen kansainvälinen. Erityisesti sellainen aines, jota voitiin pitää epärationaalisenä tai ”uskomattomana”, kuten usko yliluonnolliseen, ohitettiin tutkimuksissa tai tulkittiin vain tyhjiin tapojen ontoiksi kuoriksi. Elomaa taasen kritisoi tutkimustapaa ”ihmisistä puhdistetuksi historiaksi”. Toisaalta myös biografiat julistettiin kuolleeksi tutkimusmuodoksi.

<sup>58</sup> Matikainen 2000, 16; Lloyd 1986, 14–15.

<sup>59</sup> Peltonen, 1988. 276–277; Peltonen 1999, 123–128. Jälkimmäisessä kirjassa Peltonen tuo esiin sen, että sosiologia itsessään heräsi rakennetutkimuksesta puuttuvan subjektin, yksilön näkökulman, ongelmiin jo itsessään 1970-luvun mitta. Kesti siis kuitenkin jonkin aikaa ennen kuin subjekti löysi tiensä takaisin historiantutkimukseen.

<sup>60</sup> Ginzburg 1996, 38, 58–59, 114–117, 180, 186; Ginzburg 2007; Le Roy Ladurie 1975; Peltonen 1988, 275–277; Peltonen 2006a & 2006b; Nygård 1985; Matikainen 1995, 28 & 2001, 15 & 22, sekä Saarimäki 2010, 26–27. Marginaalin tutkiminen peilaa myös sitä, mikä on yhteiskunnassa ja kulttuurissa tavanomaista. Lisäksi Matikainen (1995) kysyy, onko vastakkainasettelu toimijuuden ja rakenteen välillä mielekäs historiantutkimuksessa. Myös Ginzburg (1969) pyrki eroon mikro- ja makroaottelusta, ja huomauttaa narratiivisuuden olevan oivallinen tapa saada aiempaa tarkempi kuva menneisyydestä.

<sup>61</sup> Kalela 2000, 92–93; Ginzburg 1996, 43–44. Kalelaa mukaillen voitaisiin kysyä, että jos aineisto onkin epäluotettavaa, niin miten epäluotettavasta voidaan puristaa luotettavaa tietoa. Ei ole kovinkaan hedelmällistä todeta, että lähde on epäluotettava, mikäli kyseessä on ainoa säilynyt aineisto.

<sup>62</sup> Kalela 2000, 93; Saarimäki 2010, 25–26.

<sup>63</sup> Kalela 2000, 17–21; Kalela 2017, 95; Hakosalo, Jalangin, Junila & Kurvinen 2014, 11–12.

Toisaalta esimerkiksi perinteisistä rikoshistoriallisista aiheista on liikuttu kohti arjen ja kulttuurin historiaa kun tuomiokirja-aineistoa on alettu lukemaan paitsi viranomaisen tuottamana lähteenä, myös epäsuorana kuvauksena rahvaasta<sup>64</sup>. Osa tutkijoista näyttää suorastaan häivyttäneen viranomaisten roolin oikeusprosessissa pyrkiessään itse asiaan – kuvaukseen kansan elämästä ja mentaliteetista.<sup>65</sup> Valintaa voidaan kritisoida kysymällä, unohtavatko näin toimivat tutkijat viranomaisten suodattavan ja valikoivan niitä tietoja, jotka lähteisiin kirjoitetaan. Toisaalta esimerkiksi tällä hetkellä esillä olevaa tunteiden historiaa tutkittaessa tutkijan huomion on syytäkin kiinnittyä nimenomaan aineiston sanomaan, ja kenties juuri siksi hänen on yritettävä nähdä viranomaisten toiminnan taakse.

Riippumatta koulukunnasta, lähdekritiikki on jo itsessään tutkimusmetodi<sup>66</sup>, sillä aineisto syntyi oikeuden tarpeisiin ja tutkijan on jo aseteltava itsensä kysymään epäsuoria kysymyksiä suoralta aineistolta.<sup>67</sup> Tutkijan on syytä pohtia, kenen ääni aineistossa lopulta kuului. Esimerkiksi Jorma Wilmi pohdiskelee talollisten lautamiesten mahdollisen säätyuskollisuuden merkitystä tilanteessa, jossa vastakkain asettuivat isäntä ja renki. On pohdittu, vaikuttiko tämä tuomioiden sisältöön.<sup>68</sup> Vielä oleellisempikin kysymys kulttuuri- ja mikrohistoriallisessa näkökulmassa on se, löytyvätkö menneen mentaliteetit aineistosta, ja kuinka suodattuneita ne lopulta ovat. Arvi Korhonen ehdottaa tuomiokirjojen tuovan ”kansanomaisen oikeustajun esiin”. Jari Eilola puolestaan kysyy, että jos kärjäaineisto hylätään ”kertomuksellisuuden” vuoksi, täytyy kysyä, että mikä aineisto sitten kelpaa lähteeksi.<sup>69</sup>

Tässä tutkimuksessa käsiteltävät jutut olivat asianomistajien keskinäisiä riitoja, joten tietenkin jokainen ajoi omaa asiaansa ja hyväksikäytti tilannetta.<sup>70</sup> Useissa tapauksissa oikeudessa esitettiin osapuolten allekirjoittama velkakirja, jonka todistusarvoa ei suoraan kiistetty. Tällöin riideltiin pikemminkin sopimuksen yksityiskohdista, joskin

---

<sup>64</sup> Karonen 2007, 28–29; Matikainen 2000, 9–11, Kietäväinen-Sirén 2015, 29; Lahti 2016, 34.

<sup>65</sup> Esimerkiksi Ginzburg 1996 & 2007.

<sup>66</sup> Lahti 2016, 34.

<sup>67</sup> Saarimäki 2010, 26–28

<sup>68</sup> Wilmi 1991, 48–49; Einonen 2005, 31 & 33; Saarimäki 2010, 26–27; Rähä 2012, 42; Miettinen R 2018, 233. Miettisen mukaan varsinkin vanhemmissa aineistoissa korostuu kärjätilanteen merkitys isäntävallan pönkittäjänä, kun talonpojat toimivat yleensä kantajina ja itselliset vastaajina.

<sup>69</sup> Eilola 2002, 42–44; Korhonen 1945, 11.

<sup>70</sup> Kietäväinen-Sirén 2015, 34.

yleensä velkakirjan esittäminen tiesi tapauksen kantajan voittoa.<sup>71</sup> Tuomari ja lautamiehet suorittivat paikan päällä lähdekritiikin ensimmäisen vaiheen arvioidessaan todistusten luotettavuutta.<sup>72</sup> Lautamiehet tunsivat tapausten taustoja ja ihmisiä. He näkivät paikan päällä sen, millaisia kasvonliikkeitä kukin puhuja vuorollaan teki. Viranomaisaineiston voi katsoa olevan pääsääntöisesti luotettavaa jo itsessään, vaikka toki tuomari ja asianomaiset olivat, kuten tutkijakin on, valintoja tekeviä ja välillä erehtyväisiä ihmisiä. Kirjuri kirjoitti muistiin juttujen yksityiskohdat siinä määrin, kun tarpeelliseksi katsottiin<sup>73</sup>. Käsittelytilanne ohjasi toki asianomaisten ja todistajien kertomaa<sup>74</sup>, mutta aineiston säännönmukaisuus auttaa tutkijaa erottamaan pöytäkirjan virkakielisyydet itse tutkimuksen kannalta relevantista aineksesta<sup>75</sup>. Todistajanlausunnon jälkeen muistiinmerkitty lausunto luettiin todistajalle väärinmerkintöjen välttämiseksi, sekä korvausten ja lisäysten varalta.<sup>76</sup>

Joskus kirjurin merkinnät voivat jäädä tutkijalle epäselväksi, mutta toisaalta joskus tapaukset eivät auenneet myöskään istuneelle tuomarille. Syyskäräjillä 1880 käsitellystä velkatapauksesta pöytäkirjaan kirjattiin seuraavasti: ”Kun tästä epäselvästä kirjasta ei ymmärretty kantajan tarkoitusta, rupesi hän sitä itse selittämään, mutta hänen selityksensä oli samanlaista sekasotkua (...) Mitä kja siis oikein tahtonee?” Lopulta oikeus päätti, että jos kantaja ”haluaa asiaa pitkittää” hänen olisi tuotava ”selvä kannekirja tai ymmärtäväinen asiamies” ensi käräjille.<sup>77</sup> Käräjäointiä harrastettiin joskus kovin vaihtelevin valmiuksin.<sup>78</sup>

---

<sup>71</sup> Talvikäräjät 1880, 109 & syyskäräjät 1880, 35 & 1881, 19 talvikäräjät. Brennerin ja Pusulan tukkikaupassa riita syntyi niistä seikoista, joista kauppakirjassa ei ollut mainintaa.

<sup>72</sup> Saarimäki 2010, 27, Virrankoski 1970 124–126, Vilkuna 2009, 309 & 2015, 189. Usein on muistettu huomauttaa, että todistajat voivat muistaa väärin tai valehdella. Saarimäki kuitenkin pitää suoranaista valehtelua epätodennäköisenä tilanteen pyhän ja ankaran luonteen vuoksi. Vilkuna puolestaan esiintuo sen, että joskus kantaja ja vastaaja olivat hekin humalassa, mutta toisaalta humalaiset ohjattiin käräjätuvasta ylös. Hän myös rinnastaa tuomarin ja historiantutkijan; molemmat käyttävät järkeään ottaakseen tapauksesta tolkkua.

<sup>73</sup> Pitkänen 1995, 37.

<sup>74</sup> Eilola 2003, 41–42. Tämä on varmasti sekä hyvä että huono asia: oikein ohjattuna todistajat pysyivät paremmin itse asiassa, mutta toisella puolen Eilola on huomauttanut, että kertoja saattaa alkaa kertoa juttua, koska ”niitähän ne tahtovat”.

<sup>75</sup> Lahti 2016, 36.

<sup>76</sup> Syyskäräjät 1881, 10.

<sup>77</sup> Syyskäräjät 1880, 259; talvikäräjät 108; syyskäräjät 1881, 54. Kantaja vaivasi vastaajaa peräti kolmilla käräjillä; kaikki hänen vaateensa korvauksista osoitettiin puutteellisiksi, ja lopulta hän joutui itse maksamaan vastaajalle 12 markkaa kulunveja takaisin.

<sup>78</sup> Tämäkin osaltaan lisännee käräjäaineiston käyttökelpoisuutta: kovemmat vaatimukset käräjäkelpoisuudelle olisivat tuottaneet suppeamman aineiston tutkijoille.



Edellä mainitut lähdekriittiset ja metodologiset huomiot tiivistän näkemykseksi, että pidän pöytäkirjoja luotettavana, hyödyllisenä ja mielenkiintoisena aineistona. Siihen on suhtauduttava kokonaisuutta analysoivasti ja pikku yksityiskohdille arvoa antaen. Käytän tutkimusmetodinani lähilukemista eli katson ”rivien taakse”. Tästä syystä on tärkeää lukea kärjäosapuolten sekä todistajien lausunnot ja vertailla niitä toisiinsa.<sup>79</sup> Tämä ei tarkoita, että arvailisin erityisesti sitä, mitä on tapahtunut kärjätilaisuuden ulkopuolella – luotan aineistoni olevan tarpeeksi kattava kertomaan kirjoitettuna sanana riittävästi.

Mikro- ja kulttuurihistoriallinen näkökulma tuo mukanaan tutkimukseen sanojen ja puhetaiposten kielellisen analyysin metodologiset työkalut. Yksi näistä on tekstianalyysi, joka keskittyy sanojen ja lauseiden kulttuuristen merkitysten erittelyyn ja tulkintaan.<sup>80</sup> Käytetyt sanat ja ilmaukset sisältävät piilomerkityksiä ympäröivästä yhteiskunnasta. Sanojen sisältö muuttuu, esimerkiksi vanhuus tai köyhyys ei tarkoita 2000-luvulla samaa kuin tarkoittivat 1800-luvulla. Historiantutkimusta ei voine juuri kirjoittaa ilman sanojen merkityksen tarkastelua. Tämä vieläpä korostuu kulttuuri- ja mikrohistoriassa. Tekstianalyysi on vahva sana, mutta tarkastelen pöytäkirjojen kieltä ja oikeutan suorat aineistolainaukset sillä, että käytetyt sanamuodot tuovat jotain mielekästä esiin menneisyydestä. Eilolan kiteyttää, että koska tutkija pyrkii pääsemään kiinni tutkimusajankohdan maailmankuviin ja mentaliteetteihin, ei aineistolta oikein muuta voikaan pyytää.<sup>81</sup> Antti Räihän mukaan ”lausunnot olivat tilannearvioita, jotka on tulkittava palasiksi vallitsevasta maailmankuvasta”.<sup>82</sup> Varsinaisesta diskurssianalyysistä käyttämäni tekstianalyysi kuitenkin poikkeaa: 100 markan velkakirjasta ei löydy kovin monimutkaisia kielellisiä merkityksiä.

Viime vuosina on keskusteltu runsaasti historiantutkimuksen etiikasta. Kuitenkin kysymys kuolleiden yksityisyydensuojan ja tutkimuksen avoimuuden vastakkaisuudesta koskee enemmän rankempia aiheita, kuten murhia tai raiskauksia, käsitteleviä tutkimuksia.<sup>83</sup> Kirjoitan henkilöistä heidän nimillään selkeyssyistä, sillä muussa tapauksessa teksti vilisisi keskenään sekaisin meneviä anonyymejä torppariM1- ja

---

<sup>79</sup> Eilola 2002, 44; Kietäväinen-Siren 2015, 46–47. Molemmat huomauttavat aineiston dialogisuudesta.

<sup>80</sup> Jokinen 2016, 263–265; Kauranen 1999, 14–15.

<sup>81</sup> Eilola 2002, 42–44.

<sup>82</sup> Räihä 2012, 22.

<sup>83</sup> Vertaa Kuula 2013, 136–137 & 201; Frigren 2015, 63; Vainio-Korhonen 2017, 29–47.

torppariM2- henkilöitä. Myös ajallinen etäisyys mahdollistaa tämän: tapaukset ovat yli 130 vuotta vanhoja.<sup>84</sup> Aineistossani ei ole juuri sellaisia seikkoja, joista kirjoittaminen voitaisiin katsoa kauan sitten kuolleiden henkilöiden riinaamiseksi. Velan antaminen ja ottaminen sekä käräjöinti olivat osa normaalia elämää<sup>85</sup>, ja sellaisena sen aion esittääkin<sup>86</sup>. Näen myös henkilöiden nimien käytön antavan menneisyydelle ”kasvot”. Yhtä kaikkia, jokainen historian tutkimus on joukko tehtyjä valintoja: aineistot, näkökulmat, metodit ja teorit. Se on tieteellinen tulkinta, jonka toinen tutkija tekisi toisin, ja jokainen tulkinta odottaa kritiikkiänsä.<sup>87</sup>

## 2. Tutkimuksen kontekstit

### 2.1 Yhteiskunnallinen kehitys 1800-luvun lopulla

Vaikka emämaa Ruotsi vaihtui Venäjäksi 1809 sodassa, arki pysyi pitkälti entisenkaltaisena. Uudessa autonomisessa Suomen suuriruhtinaskunnassa ruotsinaikaiset viranomaiset pysyivät viroissaan, kansa kävi luterilaisessa jumalanpalveluksessa, ja rahana kelpasi Ruotsin kruunu vielä vuosisadan puoleen väliin asti<sup>88</sup>. Asioiden muuttumattomuus suorastaan korostui, kun säätyjä ei kutsuttu noin puoleen vuosisataan koolle.<sup>89</sup> Yhteiskunnalliset suuret muutokset keskittyivät 1800-luvun loppupuolelle, jolloin myös valtiopäivät kokoontuivat jälleen säännöllisesti, ja lainsäädäntöön tuli muutospaineita.<sup>90</sup> 1800-luvulla Suomessa lakina noudatettiin 1734

---

<sup>84</sup> Saarimäki 2010; Saarimäki 2017, 85–89. Pasi Saarimäki huomasi tutkiessaan esiaviollista seksiä ihmisten olevan lähinnä kiinnostuneita esivanhempiansa elämän niistä asioista, jotka aiemmin olivat pimennossa. Koska emme voi ennakkoon tietää yleisön reaktioita, kysymykset yksityisyyden suojasta ja eettisyydestä askarruttavat tutkijoita jatkossakin.

<sup>85</sup> Vainio-Korhonen 2017, 31. Mönkkönen 1983, 274, Frigren 2017, 54 & 58–59.

<sup>86</sup> Vertaa Frigren 2017, 56–67. Frigren kehottaa eettiseen varovaisuuteen kun tutkija tutkii muuten näkymättömiä ihmisiä. Tehdäänkö heistä näkyviä väärin perustein? Toisella puolen Kaartinen (2018, 102–103) kysyy, onko tutkijan etiikan mukaista toisaalta väistää hankalia tapauksia, tai onko tutkijalla velvollisuus kunnioittaa vaikka murhaajaa, jos vaihtoehtona on tutkia riinaamatta.

<sup>87</sup> Korhonen 1940, 308; Ginzburg 1996, 75. Korhonen arvosteli Rankelaista historianfilosofiaa naiviksi sen suhteen, että tutkija voisi saavuttaa menneisyydestä lopullisen totuuden.

<sup>88</sup> Hemminki 2014, 100.

<sup>89</sup> Ylikangas 2007, 139–142. Eräänlaista historian ironiaa on, että kun Venäjän vallanpitäjät pyrkivät 1900-luvun taitteessa modernisoimaan ja yhtenäistämään valtakuntansa, nimesivät toimia vastustaneet suomalaiset ne ”sortokausiksi”.

<sup>90</sup> Hemmer 1955, 60. Säädyt eivät kokoontuneet 1809–1863, kokoontuivat viiden vuoden välein 1863–1882, ja siitä eteenpäin kolmen vuoden välein.

lakia, jota täydennettiin keisarillisilla lisäasetuksilla tarpeen mukaan pitkin vuosisataa. Kun varsinaisia muutoksia laissa tehtiin, prosessi oli usein hidas.<sup>91</sup>

1800-luvun loppupuolella talouselämä kuitenkin virkistyi ja monipuolistui. Varsinkin 1860-luku korostuu ristiriitaisien muutoksien vuosikymmenenään; nälkävuosina 1866–1868 kuoli liki kymmenesosa maan väestöstä<sup>92</sup>, mutta toisaalta yhteiskunta teollistui, modernisoitui ja kehittyi huimaa vauhtia. Ulkomaalaiset teollisuusmiehet ja pankkiirit löysivät Suomen; maa oli kyllin vakaa liiketoiminnalle, portti kokonaistaloudellisesti epävakaan Venäjän markkinoille. Kehittyvänä markkina-alueena taloudellisesti Länsi- ja Keski-Eurooppaa jäljessä olevassa Suomessa ei ollut vielä juuri myöskään yrittäjien keskinäistä kilpailua. Myös suomalaiset sahatuotteet pyrittiin myymään länsimarkkinoille; Venäjä suojeli tulleen omia sisämarkkinoitaan eikä paperitavaralle ollut juuri kysyntää.<sup>93</sup> Ruotsin ja Norjan metsävarantojen ehtyessä vuosisadan puolivälissä alettiin Suomesta viedä sahatavaraa ulkomaille.<sup>94</sup> Kehitystä edesauttoi 1868 säädetty elinkeinovapauslaki ja sen mahdollistama vapaa kaupankäynti. Kotimaisetkin yrittäjät alkoi nousta aatelin ohella yhteiskunnalliseen eliittiin. Vauhtiin päästyään yhteiskunta modernisoitui ennennäkemätöntä vauhtia. Maahan rakennettiin rautateitä, sahoja ja teollisuuskeskuksia. Maatalouden tuotantosuunta siirtyi peltoviljelystä karjatalouteen 1860-luvun nälkävuosien jälkeen.<sup>95</sup> Samaan aikaan myös rahatalouden merkitys kasvoi.<sup>96</sup> Pankkilaitos kasvoi 1800-luvun mittaan kaupankäynnin mukana ensin kaupunkeihin, ja levisi 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä myös maaseudulle. Pankkilaitoksen edeltäjä ja rinnalla eli myös epämuodollisempi lainoittaminen.<sup>97</sup>

---

<sup>91</sup> Hemmer 1955, 186–187. Esimerkkinä Hemmer kuvaa ulosottotoimeen liittyviä lainmuutoksia seuraavasti. Ensimmäinen komitea tarkastelemaan lainmuutosta jo 1860-luvulla vailla tuloksia. Uusi komitea otti asian käsittelyyn vuonna 1885, lait saatiin valmiiksi vuonna 1889, valtiopäivillä ne hyväksyttiin 1894, vahvistettiin erikseen 1895, ja lopulta astuivat voimaan vasta 1897.

<sup>92</sup> Katso erityisesti Voutilainen 2016. Hänen mukaansa nälänhätä ja suuri kuolleisuus olisi voitu ennaltaehkäistä kadoista huolimatta. Hän myös kysyy, missä määrin nälänhädän ja talouskasvun taustalla olivat samat rakenteet (Voutilainen 2016, 17). Kuisma (2006, 168) kiinnittää huomiota siihen, että samaan aikaan puhjennut kansainvälinen lama pahensi maatalouden kriisiä entisestään, kun vuonna 1867 sahatavaran vienti putosi 40 % alaspäin. Katso myös Kuusiterä 1987, 43–44.

<sup>93</sup> Kuisma 2006 270 & 2015, 104–124.

<sup>94</sup> Kuisma 2006, 194 & Kuisma 2011, 175.

<sup>95</sup> Vihola 1991, 17–21. Kuisma 2015, 98–104 & Voutilainen 2016.

<sup>96</sup> Östman 2004, 79

<sup>97</sup> Frigren, Hemminki & Nummela 2017 16–17.

Koska 1800-luvun rahoitusolot olivat yleisesti ottaen vakiintumattomat ja epävakaat, ja ihmisten luottokelpoisuuskin perustui maineeseen, monet kokivat varsin jossain vaiheessa elämäänsä konkurssin. Velkojat ajoivat velallisen konkurssiin joko velallisen tai joskus myös omien maksuvaikeuksiensa vuoksi.<sup>98</sup> Kaupunkien porvareiden vararikkoja tutkinut Riina Turunen toteaa konkurssien olleen tavanomainen osa 1800-luvun talouselämää, mutta tuo nimenomainen tavanomaisuus saattoi mahdollistaa epäonnisen jatkamisen urallaan vielä konkurssin jälkeenkin, mikäli hänellä oli muutoin hyvä maine, ja mikäli hän sai vakuutettua yhteisön siitä, että konkurssi ei ollut täysin hänen syynsä.<sup>99</sup> Saattoi käydä niin, että laiva upposi vieden lastin mukanaan tai halla pilasi sadon. Taloussuhdanteet olivat huonot. Konkurssiin saattoi tällöin suhtautua liiketoimintaan luonnollisesti kuuluvana asiana, joka nyt vain sattui joidenkin kohdalle - ainakin jos se ei sattunut omalle.<sup>100</sup> Koska suurin osa konkurssin tekijöistä yksityishenkilöitä, ja velat näiden isännöimiä kotitalouksien velkoja, ei köyhyyteen voinut jäädä surkuttelemaan. Elämän oli jatkettava. Konkurssista eroon pyristely myös loi uutta yrittämistä – eräänlainen luova tuho siis.<sup>101</sup> Turusen mukaan konkurssi on esitetty jopa oppimiskokemuksena, joskin hän epäilee ajatuksen olevan uudempaa perua, pikemminkin pappien ja kirjailijoiden moraalinen kuin kauppiaiden käytännön liiketaloudellinen näkökulma asiaan.<sup>102</sup>

Konkurssin tehneellä oli tietty lain turva puolellaan; ilkialastomaksi kurjuuteen ei ketään alistettu.<sup>103</sup> Kuitenkin voidaan problematisoida, takasiko laki riittävää suojaa niille, joiden peruselanto oli muutoinkin niukka ja omaisuus vähäinen. Turusen mukaan velallinen oli konkurssitilanteessa velkojan armoilla, ja velkoja saattoi käytännössä sanella sen, saiko velallinen jatkaa entistä elinkeinoaan. Velallisen ajaminen vararikkoon ei välttämättä ollut velkojan etu, sillä velkojan maine riippui tällaisista asioista. Keppikerjäläisen oli myös vaikea maksaa puuttuvaa summa takaisin. Näiden yksiköiden piti selvitä, olosuhteista riippumatta.<sup>104</sup> Ne, joiden ura ennen konkurssia oli

---

<sup>98</sup> Aunola 1967, 356.

<sup>99</sup> Aunola 1967, 386. Aunola mainitsee syitä konkurssille, joita yhteisö ei hyväksynyt. Nämä olivat laiskuus, huilimattomuus ja kortinpeluu.

<sup>100</sup> Turunen 2017, 84–85, 270; Turunen 2019.

<sup>101</sup> Turunen 2017, 266, 272, 281; Aunola 1967, 402.

<sup>102</sup> Turunen 2017, 245–246.

<sup>103</sup> Turunen 2017, 222–223.

<sup>104</sup> Turunen 2017, 282.

vaatinut erityistaitoja, käyttivät näitä taitoja uudelleen jaloilleen pääsemiseen. Yhteisöllikään ei ollut varaa hukata näiden henkilöiden osaamista.<sup>105</sup>

Turusen näkökulma velkaongelmiin perustuu kaupunkien kauppiaisiin, mutta sovellan sitä analogiana maaseudun talonpoikiin, jotka vasta opettelivat rahatalouden lainalaisuuksia. Normaaliaikoina maatilain talousongelmia ja jopa siirtymistä vieraisiin käsiin pidettiin usein merkkinä häpeällisen huonosta isännyydestä.<sup>106</sup> Aunola on kuitenkin ottanut huomioon 1700-lukua koskevissa tutkimuksissaan, että monet konkurssin tehneet tilat olivat perinnönjakojen vuoksi liian pieniä, ja tästä johtuen taloudellisesti heikoilla selvitäkseen vaikeuksista.<sup>107</sup> Metsätalouden synkkää lamavuotta 1878 seuranneet maatilojen konkurssit taas johtuivat isäntien toimeliaisuudesta eli pyrkimyksestä hyvään ylläpitoon. Puukauppojen tuodessa rahaa isännät ottivat lainaa, takasivat toinen toisiaan ja investoivat tilojensa kehittämiseen. Tilojen kiinnittäminen velkojen pantiksi oli usein välttämätöntä.<sup>108</sup> Kun lama vei tulot, kohtuullisetkin velat muuttuivat kohtuuttomiksi.<sup>109</sup>

## 2.2 Kunnia, kotitalous ja paikallisyhteisö

Varhaisen maatalousyhteisön velkoja tutkittaessa on määriteltävä käsitteet kunnia ja kotitalous sekä paikallisyhteisö. Nämä käsitteet kuvaavat jo itsessään aikalaisten sosiaalista ja kulttuurista ympäristöä.<sup>110</sup> Ne myös vastaavat kysymykseen siitä, millä perusteilla velkaa myönnettiin.<sup>111</sup>

Kunnian käsite on abstrakti, moniselitteinen ja pakenee selkeitä määritelmiä. Kuten monen muunkin rinnakkaisen käsitteen kanssa, myös kunnian olemus oli erilainen eri ihmisille. Ville Sarkamo on todennut käsitteen olevan laajimmillaan jokaisen ihmisen käsitys siitä, kuinka hän odottaa tulevansa kohdelluksi. Hän luonnehtii kunniaa

---

<sup>105</sup> Aunola 1967, 492; Turunen 2017, 265–273, 281.

<sup>106</sup> Peltonen 2006, 167.

<sup>107</sup> Aunola 1967, 368.

<sup>108</sup> Aunola 1967, 34, 42. Vertaa Dermineur 2015, 497. 1700-luvun ranskalaiset talonpojat kiinnittivät karjaa tai maata velan takeeksi.

<sup>109</sup> Aunola 1967, 368–370; Heikkinen 200, 131, 139; Kaarniranta 2001, 172–180; Maijala 2005, 25, 67, 70, 104, 212–213. Aunolan mukaan myös 1770- ja 1780-lukujen lamojen jälkimainingeissa Pohjois-Pohjanmaalla pakkohuutokaupattiin maatiloja. Kehityskulku toistui samanlaisena vielä 1930-luvulla, jolloin tuhansia tiloja ympäri Suomea pakkohuutokaupattiin.

<sup>110</sup> Toki on syytä varoa tekemästä pelkkien käsitteiden varaan tutkimusta; käsitteen tulee tukea aineiston lukua, ei päinvastoin. Lisäksi voidaan kysyä historianfilosofisemmin, ovatko tutkimuskirjallisuudesta löydetty käsitteet käyttökelpoisia juuri tähän tutkimukseen.

<sup>111</sup> Hoffman, Postel-Vinay & Rosenthal 2000, 63.

”symboliseksi pääomaksi” ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa.<sup>112</sup> Erilaisia sukupuolen, säädyn, ammatin tai muun määrittävän tekijän mukaisia kunniakäsitteitä on ollut kautta historian. Kuten kaikkien normijärjestelmien, myös eliitin ylhäältä alaspäin sanellun kunniakäsitteiden rinnalla eli aina muitakin näkemyksiä kunniallisuudesta.<sup>113</sup> Voidaan sanoa, että tilallisen isännän kunniakäsite poikkesi hänen piikansa kunniakäsitteestä, mutta historiantutkijan haasteena on tunnistaa ja erottaa ne vuosisadan takaa. Sarkamo varottaakin, että kunnian käsite levenee helposti niin, että tutkija ei enää selitä käsitteellä mitään.<sup>114</sup> Oikeuden pöytäkirjoissa kunkin kunnia tulee esiin erityisen hyvin silloin, kun sitä loukataan. Esimerkiksi talvikäräjillä 1880 käräjäitiin kunnianloukkaamisesta, kun vastaaja talollinen Juho Wanharuokala oli haukkunut ”vailla mitään syytä” kantaja kestimies Matti Augustinpoika Uusiruokalan, entisen renkinsä, ”saatanan roistoksi”. Kunniallisuus kytkeytyi siis usein kovin arkisiin asioihin: on helppo päätellä, millaisena työmiehenä Wanharuokala Uusiruokalaa piti.<sup>115</sup> Paikallaolijoiden puheita arvioitiin myös sen perusteella, mitä papin mainetodistuksessa heistä oli kirjoitettu, ja pöytäkirjaan on jokaisesta todistajasta heidän esteettömydestään ja maineestaan mainittu erikseen.

Kunnia oli sosiaalisen pääoman näkyvä muoto.<sup>116</sup> Sosiaalinen pääoma voidaan määritellä monin eri tavoin<sup>117</sup>, mutta sen perusidean mukaan kyseessä on sosiaalisista suhteista koostuva verkoston mukanaan tuoma yksilön arvostus ja luottamus. Verkoston säikeet ovat luottamusta, odotuksia sekä toisaalta ystävyys- ja perhesuhteita. Luottamus voi syventyä ihmisten välillä ja laajentua entistä suurempaan ihmisjoukkoon. Sen voi myös menettää, ja kuten on taloudellisen pääoman kanssa, hoitamatta tämänkin rahaston arvo romahtaa.<sup>118</sup> Myös käräjöinti kunnialoukkaustapauksissa voidaan nähdä sosiaalisen pääoman hoitamisenä. Pienehkössä maaseutu-yhteisössä monet tunsivat

---

<sup>112</sup> Sarkamo 2011, 24–28 & 170. Satu Lidman (HAIK 3/2002, 263) puolestaan kiteyttää kunnian ”mahdollisuudeksi hyvään elämään.” Katso myös Lidman 2011, 34.

<sup>113</sup> Vilkuna 2010, 9.

<sup>114</sup> Sarkamo 2011, 40.

<sup>115</sup> Talvikäräjät 1880, 209.

<sup>116</sup> Coleman 1990, 300–302. Katso myös Keskinen & Teräs 2008, 7–24.

<sup>117</sup> Eräät tutkijat ovat jo esittäneet tämänkin käsitteen muuttuneen eräänlaiseksi yleiskäsitteeksi, joka ei monnimerkityksellisyydessään selitä enää oikein mitään. Toiset tutkijat puolestaan kokevat tämän(-kin) käsitteen monnimerkityksellisyyden voimavaraksi. On myös huomattava, että käsitteen käyttötapa vaihtelee sen mukaan, tekeekö tutkija sosiologista vai historian tutkimusta. Osa tutkijoista myös katsoo sosiaalisen pääoman olevan jotain, joka valuu yksilöille, kun taas osalle kyse on yhteisöiden koossapitävästä liimasta. Katso Keskinen & Teräs 2008, 9–11.

<sup>118</sup> Coleman 1990, 300–302; Kallioinen 2002, 173–175; Keskinen 2008, 147–152. Katso myös Ahmas 2016, 33 sekä Frigren, Hemminki & Nummela 2017, 17–18.

toistensa asiat.<sup>119</sup> Kiertävät puheet saattoivat todella vahingoittaa henkilön mainetta sekä taloudellista ja sosiaalista asemaa.<sup>120</sup> Myös kansanhuumorin ja todellisen loukkauksen välinen raja oli liukuva, yhtäläillä henkilöiden keskinäisistä suhteista ja huumorintajusta johtuva, kuin myös heidän yhteisöllisen asemansa määrittelemää.<sup>121</sup> Huonot uutiset levisivät - jo tuolloin - hyviä paremmin.<sup>122</sup>

Kunniattoman kanssa ei oltu tekemisissä pakkoa enempää. Aikana ennen luottotietoja kunniallinen sai lainaan siinä missä kunniattoman ei katsottu sanaansa takaisinmaksusta pitävän. Tuntematonta kulkuria ei myöskään palkattu mielellään töihin, siinä missä tutut henkilöt kiersivät samoissa työpaikoissa vuosia ja saattoivat helpommin saada myös muuta aineellista turvaa<sup>123</sup>. Kunnian merkitystä ei näin ollen ole syytä väheksyä. Mikäli kunniallisuuden merkitys unohdetaan, menneisyyden ihmisten toiminta näyttäytyy helposti epärationaalisempana. Tämä pääoma edesauttoi paitsi taloudellisen myös kulttuurisen pääoman hankinnassa,<sup>124</sup> mutta toisaalta taloudellisella pääomalla saatiin ylläpidettyä sosiaalista. Toini Aunolan ja Jari Ojalan mukaan 1600- ja 1700-luvun Pohjanmaan talonpojat olivat jatkuvasti velkaa kaupunkien porvareille; talonpojat olisivat toki suoriutuneet velkojensa maksuista, mutta sidettä porvareihin ei tahdottu rikkaa. Porvarit nimittäin vastasivat talonpoikien veronmaksusta, ja rahoittivat näitä muutoinkin tarpeen tullen. Monet velkasuhteet säilyivät vuosikymmenien ajan.<sup>125</sup> Myöskään pankkilaitoksen ilmaantuminen paikallisille lainamarkkinoille ei poistanut sosiaalisen pääoman, luottamuksen ja kunnia, merkittävyyttä: takuut lainan takaisinmaksusta tarvittiin yhä, ja on syytä huomata, että pankkien virkailijat olivat

---

<sup>119</sup> Markkola 2010, 399; Dermineur 2015, 489, 500. Dermineur mainitsee, että kristityssä traditiossa jo hyvän nimen tuli riittää velanmaksun takeeksi.

<sup>120</sup> Juuri huhupuheiden vuoksi todistajat vannotettiin totta puhumaan. Einonen (2005, 221–226) on tarkastellut huhupuheita osana esimodernia poliittista kulttuuria, ja hänen mukaansa huhut olivat normeja luovaa sekä uusintavaa puhetta, juoruilua, jota yleisesti paheksuttiin, mutta joka silti oli tavanomainen tiedonhankkimistapa. Erottelu arkipuheen ja juoruilun välillä saattoi olla hyvinkin häilyvä.

<sup>121</sup> Eilola 2003, 261–263.

<sup>122</sup> Keskinen 2008, 151.

<sup>123</sup> Häkkinen 2005, 226–227; Häkkinen 2010, 174–204; Frigren 2015, 282–283. Tuntemattomat kulkijat saivat luultavasti myös epäilyt niskaansa, mikäli paikkakunnalla sattui jotain. Sen sijaan tutut saattoivat helpommin nauttia eräänlaisesta sosiaaliturvasta vaikkapa pula-aikana saadun leipä-palan muodossa.

<sup>124</sup> Vertaa Rahikainen 2010, 93–117. Rahikainen kuvaa Bourdieun hengessä sitä, kuinka hyvien perheiden tyttäret pääsivät parhaisiin kouluihin ja parhaisiin, ainakin rikkaimpiin, naimisiin. Einonen (2005, 30) puolestaan kysyy, päätyivätkö hyvämaineisen töppäilytkään aina käräjille ja pöytäkirjoihin.

<sup>125</sup> Aunola 1967, 34, 152, 256–257, 264, 320–321; Ojala 1997, 110–111. Aunolan mukaan vain noin 20 % porvarien talonpoikaisliikekontakteista ei ollut näille velkaa. Nämä tuttavuudet olivat yleensä satunnaisempia. Katso myös Fontaine 2014, 60–61. Fontainen mukaan varhaismoderneilla lainamarkkinoilla nykyisen Saksan Wesfalenissa samat henkilöt solmivat keskenään paitsi velka- myös kummisuhteita. Tämä kaikki lujitti yhteisöä sisältäpäin.

varsinkin alkuaikoina paikallisia, jotka tunsivat ennakkoon asiakkaidensa maineen.<sup>126</sup> Kukapa luotottaisi tai tekisi kauppaa henkilön kanssa, jonka luikerteli sopimuksen täyttämisestä. Keskinen kääntää asetelman toisinpäin, hyvämaineisen kanssa tehtiin riskialttiimpiakin sopimuksia.<sup>127</sup> Lidman myös huomauttaa, että kunnian merkityksen väheneminen ihmisten välisestä kanssakäymisestä on kovin nuori, ja ehkä jopa ”näennäinen ilmiö”. Käytetty sanasto sen sijaan on muuttunut.<sup>128</sup>

Muutamissa käräjätapauksissa voidaan kysyä, tultiinko käräjille oikeastaan vaatimaan rahoja vai puolustamaan kantajan kunniaa: käräjäoikeus tuli usein kalliiksi, pienten summien vuoksi käräjäoikeus ei voinut olla taloudellisesti kannattavaa siitäkään huolimatta, että hävinnyt maksoi myös voittajalle kärjäkulut. Aineistossa ei tietenkään suoraan ilmene, että kukaan käräjäoikeus velka-asiaa miehisen kunniansa vuoksi, mutta on vaikea keksiä muutakaan syytä tehdä pikkurahoista oikeusjuttua. Toisen pikkurahat olivat toisille suuria summia, pienestä velasta riitely saattoi jopa olla tuottoisaa erityisesti vähävaraiselle, mikäli kärjäkulut jäivät vähiin. Syyskäräjillä 1880 itsellismies Juha Rantanen peri itsellismies Juho Lamminmäeltä alkujaan 1 mk 15 pennin arvoisesta ”pahassa aikomuksessa” rikotusta tavarasta lopulta kärjäkorvauksineen 9 markkaa 60 penniä.<sup>129</sup> Maria Ågrenin mukaan kunniallisuus jopa saattoi ratkaista käräjillä omistusoikeudet silloin, kun riidan osapuolten vaade kiisteltiin omaisuuteen oli muutoin yhtäläisen vahva.<sup>130</sup>

Piilahti huomauttaa pöytäkirja-aineisto olevan vinoutunut sukupuolen ja yhteiskunnallisen aseman mukaan niin että talollismiehet ovat ylläpidettyjä suhteessa naisiin ja sekä tilattoman väestöön. Syyksi hän esittää paremmat taloudelliset ja sosiaaliset resurssit toimia julkisuudessa.<sup>131</sup> Köyhä kesti puolusti kunniaansa, mutta rikkaammalle talonpojalle kyse oli koko hänen edustamansa kotitalouden ja suvun kunnia; hän edusti julkisuudessa paitsi itseään yksilönä, myös vaimoan, muuta

---

<sup>126</sup> Kuusterä 1995, 61; Kangas 2010, 368. Einonen (2005, 189–191) osoittaa, että näennäisen vakiintuneissakin kanssakäymisen muodoissa luottamuksen vaaliminen on tärkeää.

<sup>127</sup> Keskinen 2008, 151. Tämän analogiana Keskinen käyttää osuvasti kärjistäen, sanontaa ”sokeasta rakkaudesta”.

<sup>128</sup> Lidman 2011, 35. & 150–151. Myös nyky maailmassa lainsäädäntö mahdollistaa kunnianloukkausjutun nostamisen, ja vaikka sitä kantaja, ei suoraan myöntäisikään, loukatusta kunniantahan silloin on kyse.

<sup>129</sup> Syyskäräjät 1880, 55.

<sup>130</sup> Ågren 2009, 59.

<sup>131</sup> Piilahti 2007, 150.



(biologista) perhettään, palkollisiaan ja suojaattejaan.<sup>132</sup> Kotitalous- käsite sopii tähän tutkimukseen varsin hyvin kuvaamaan velallista yksikköä, erityisesti mikäli kyseessä oli esimerkiksi investointiluonteinen lainanotto.<sup>133</sup> Ne, joiden kotitalouteen (talonpojat, torpparit, naimisissa olevat itselliset) kuului enemmän suita, ottivat todennäköisesti myös suurempia lainoja kun yksineläjät (naimattomat palkolliset/itselliset). Kotitalous-termin käytön puolesta puhuu myös se, että harva asui yksin, mikäli saattoi toisin valita, johtuen nimenomaan pienenkin joukon tuomasta sosiaalisesta turvasta ja sen antamasta maineesta.<sup>134</sup> Sukulaisuuden merkitys lainanantotilanteessa korostuu sikäläkin, että talonpoikien lainasuhteet laadittiin usein sukulaisten kesken, jonka lisäksi sukulaisia pyydettiin lainojen takaajiksi. Sukulaisilta myös otettiin pienempää korkoa.<sup>135</sup>

Markkola huomauttaa, että niin kutsutun miesjulkisuuden saattoi rikkoa myös leskinainen.<sup>136</sup> Kuitenkin ainakin julkisen yleisön silmissä kotia johti aina mies.<sup>137</sup> Tämä selittää naisten vähäisemmän tai passiivisemmän osallistumisen käräjille: kantajana tai vastaajana toimivat naiset tulivat paikalle yleensä aviomiehensä tai muun perheenjäsenen kautta. Esimerkiksi tilallinen Samuel Keskinen haastoi sekä torppari Samuel Mäenpäällyksen että hänen äitinsä torpanleski Katarina Heikintyttären torpan ”verorästästä”. Samuel Mäenpäällykseen edusti myös äitiään käräjillä.<sup>138</sup> Vain silloin kun olivat vailla miehen holhousta eli leskenä tai holhoojaansa vastaan, itse.<sup>139</sup> Joissain tapauksissa nainen saattoi kuitenkin toimia myös asiamiehenä. Näin teki eläkemuori Johanna Mikontytär tyttärensä kesti Gustava Matintyttären asianajajana käräjillä tämän

---

<sup>132</sup> Piilahti 2007, 32; RVL 1734, luku 10,1§. Käräjillä palkolliset edustivat itse itseään, elleivät olleet sinne päätyneet esimerkiksi talon puolesta ottamallaan velka-asialla, jolloin vastuu oli isännällä.

<sup>133</sup> Eilola 2002, 100; Lilja 2004, 24; Frigren 2015, 36–40. Lilja huomauttaa käsitteen ongelmista. Toisaalta kaikki käsitteet (kotitalous, perhe, ruokakunta, talonväki, tila, savu) ovat samoin ongelmallisia: esimerkiksi ”perhe” ei sovi kuvaamaan yksikköä aineistossa, kun henkilöistä suuri osa (palkolliset, osa tilattomista) on lähtöoletuksina naimattomia. Katso Haapala 1989, 71–75 & Piilahti 2007, 24–33. Waris (1999, 22) muistuttaa, että 1800-luvulla saman talouden asukkeja, saatettiin kutsua myös varhaisemmissa tuomiokirjoissa ”yhdysesäksiksi”, ”yhdessäasujiksi” tai ”yhtiöksi” ja tällä tarkoitettiin sekä biologista perhettä että palkollisia yms. Frigren kiteyttää kotitalouden pienoiverkostoksi, jonka jäsenten velvollisuus oli olla toistensa turvana.

<sup>134</sup> Eilola 2003, 286.

<sup>135</sup> Perlinge 2005, 128–129; Nummela, Kotilainen & Hemminki 2012, 289; Dermineur 2015, 492.

<sup>136</sup> Markkola 2010, 403; Toivanen 2002, 137. Ison, keskeisellä paikalla sijainneen tilan leskinainen saattoi olla jopa syrjäisen tilan isäntää arvostetumpi henkilö julkisuudessa. Voidaan toki kysyä, arvostettiin tällöin persoonallisuutta, sukupuolta vai yksinkertaisesti vaurautta.

<sup>137</sup> Ågren 2009, 59. Jopa naisen perimä omaisuus oli hänen puolisonsa määräysvallassa, ja mikäli mies aikoi myydä omaisuutta ilman vaimon suostumusta, vasta naisen sukulaisten väliintulo esti myyntiaikeet. Voidaan toki olettaa, että ainakin osassa kotitalouksia todellinen vallankäyttäjä yksityisessä elämässä oli nainen, mutta tämän tutkimuksen kannalta kysymys ei ole kovinkaan oleellinen, eikä aineistossa tule oletuksen mukaisia seikkoja ilmi.

<sup>138</sup> Syyskäräjät 1880, 109.

<sup>139</sup> Turunen 2017, 102.

vaatiessa korvausta maksamattomasta piianpalkasta. Johanna Mikontytär myös kutsui todistajaksi talonemännän Erika Abrahamintytär Ylä-etelämäen. Haastettu talonpoika Abraham Juhonpoika Etelämäki joutui maksamaan puutuvan palkkaosan 20 markkaa, sekä kulunkeja 20 markkaa.<sup>140</sup> Toisaalta talonpoika Herman Wuorimäen vaimo Heta Kristina Wuorimäki esiintyi miehensä asianajajana tämän jäädessä pois käräjiltä pöytäkirjaan merkitsemättömästä syystä. Tapaus päättyi Wuorimäen voittoon, sillä haastettu ei tullut paikalle, ja Heta Wuorimäki toi mukanaan selkeän velkakirjan kanteensa tueksi<sup>141</sup>. Yksittäistapaukset kertovat toki naisten periaatteellisista mahdollisuuksista edustaa itseään käräjillä, mutta ajan sosiaalinen julkisuus oli kuitenkin kovin miehistä. Käräjille tulleet naiset myös tunnettiin yleensä miehen kautta: heitä kuvattiin sen kaltaisin sosiaalisin käsittein kuin vaimo, leski tai tytär siinä missä miehiä kuvataan talonpojiksi, torppareiksi ja loisiksi.<sup>142</sup> Valtonen huomauttaa, että samanlaisin sanankääntein naisia kuvattiin muissakin viranomaisaineistoissa.<sup>143</sup>

Miesjulkisuus-ilmiö voisi osaltaan myös selittää sen, että tutkimuskirjallisuudessa viitataan piikoihin aktiivisina velkojina<sup>144</sup>, mutta pöytäkirja-aineistossa piikoja on ylipäättään suhteellisen vähän. Epäsuhta voi johtua siitä, että Jorma Wilmin sekä Tiina Miettisen tutkimukset piioista kuvaavat 1600–1700-luvun tilannetta. Tässä tutkimuksessa käytetty aineisto on yli vuosisadan verran uudempaa<sup>145</sup>, ja yhteisön lainamarkkinoille oli tullut sekä pitäjänpankkiirit että hieman perästäpäin tulivat vielä säästöpankit. Palkollisten asemassa tapahtui muutoksia, ja toisaalta aiemmin piioilla ei juuri ollut rahankulutusmahdollisuuksia maaseutuyhteisössä<sup>146</sup>. 1700-luvulla heille kertyi säästöjä, joita saattoi lainata eteenpäin. Yksi selittävä tekijä on toki puhdas sattuma: käräjille ei vain sattunut muutamaan vuoteen piian haastamaa velkatapausta. On toki mahdollista, että piiat, kuten moni muukin, arkaili viedä riitoja oman paikallisen

---

<sup>140</sup> Talvikäräjät 1881, 84.

<sup>141</sup> Talvikäräjät 1881, 190.

<sup>142</sup> 1881, talvikäräjät 53. Kantajaksi merkittiin ”edesmenneen talokkaan Abraham Palomäen leski Elisabeet Palomäki”. Toisaalta 1881, 50 kantajana toimii ”kestimiehenleski”.

<sup>143</sup> Valtonen 1997, 236; Miettinen R 2018, 217–218.

<sup>144</sup> Wilmi 1991, 214.

<sup>145</sup> Wilmi 1991 & Miettinen T 2012 & Miettinen T 2015. Wilmin aineiston uusimmat dokumentit ovat vuodelta 1750, Miettisen aineiston uusimmat ko. kysymyksen kannalta mahdollisesti relevantit dokumentit vuodelta 1700. Miettisen koko aineisto ylittää vuoteen 1860, mutta ne ovat kirkonarkistoja Vanajan seurakunnan syntyneistä, kuolleista ja vihityistä. Toisin sanoen oma aineistoni on vähintään 140 vuotta uudempaa kuin heidän käyttämänsä.

<sup>146</sup> 1700-luvulla maaseudulla ei juuri ollut ostettavaa, kun käyttötavarat saatiin talon puolesta. Rengit saattoivat käyttää ja käyttivätkin rahaa juomiseen, mutta näiden harrasteiden ei katsottu juuri sopivan kunniallisen naisen ajanvietteeksi. Vilku 2015, 407–414.

yhteisönsä ulkopuolelle käräjille vaan he pyrkivät ratkaisemaan konfliktit osapuolten keskinäisellä sopimisella.<sup>147</sup>

Paikallisyhteisön ominaisuuksiksi on usein mielletty yhteinen arki sekä sen jäsenten keskinäinen tuttuus, sekä joskus myös yhteiset kirkot sekä käräjäpaikat.<sup>148</sup> Riippuen henkilön asemasta yhteisössä, hänen henkilökohtainen yhteisönsä tai suhdeverkostonsa saattoi kattaa myös lähikylät tai yltyä myös kauemmaksi. Ihmisten keskinäinen vuorovaikutus oli voimakkainta niiden välillä, jotka asuivat suhteellisen lähellä toisiaan, eli samassa kylässä. Velaksikin jäätiin yleensä oman kylän asukkaiden kesken.<sup>149</sup>

Oman yhteisön ulkopuolelle voitiin pyrkiä sulkemaan myös käräjillä vetoamalla esimerkiksi vastapuolen etniseen taustaan. Eräässä tapauksessa kantaja työmies Johan Aleksander Roth mainitaan vastaaja torppari Abner Wilhelminpoika Sammattin kirjoittamassa selonteossa mustalaiseksi, mutta kantajan etninen tausta ei vaikuta itse tapauksen käsittelyyn. Sen sijaan vastaaja myöntää itse syyllistyneensä siihen sopimusrikkomukseen, josta kantaja Roth hänet käräjille haastoi. Roth näet syytti Sammattia siitä, että tämä oli ensin myynyt hänelle kaksi aittaa, ja sitten vastaaja pitänyt sekä aitat että rahat. Pöytäkirjan väliin on liitetty seuraava Sammattin selonteko:

”Luvallisen Kihlakunnan Oikeuteen Keuruun Käräjäkunnassa!

Menny vuonna kahta viikkoo ennen pyhain miesten päivää, myin minä tälleen mustalaiselle Juhan Miinan pojallen, 2 vanhaa puolikas aittaa, jotka hänen oli määrä ajaa ennen joulua siltä paikalta pois, eikä hän ajanut vielä keväisiinkään asti, niin annon minä ne samassa kun talonkin, eihän sitä siihen passannut jättää, eikä erottaa Kuka tiesi, hän ei olis ajanut sitä koskaan siitä pois; eikä siinä ole mustalaisten maa sarkaa, että se siinä olis saanu olla ilmosen ikänsä, kuin ei hän sitä sillä määrättyllä ajalla laittanut pois. Ja minä tarjosin hänelle palkiten sitä samaan hintaansa pois jonka hän siitä makso, eikä hän ottanut. Näin oli meidän kaupat, onhan meillä vieraat miehet jos ei muuten uskota – En minä tiedä mitä hän nyt sitten minulta vaatii, Olkoon omaansa paitti, koska ei kelvannut silloin kun

---

<sup>147</sup> Tätä on tietysti vaikea varmentaa lähteiden puutteen vuoksi.

<sup>148</sup> Piilahti 2007, 30–31.

<sup>149</sup> Piilahti 2007, 16. Tyypillisesti käräjäosapuolet asuivat noin kilometrin päässä toisistaan. Tämän voi havaita myös selaamalla pöytäkirjoihin merkittyjä asuinpaikkakylä. Katso myös *Dermineur* 2015, 492.

tarjosin, kunnijoittava kihlakunnan oikeus pyydän kulunkijani Koska hän syyttömästi vaivaa. 14. päivä lokakuuta 1880.”

Kihlakunnan oikeus luki todistuksen tunnustuksena – jollaiseksi vastaaja sitä tuskin oli tarkoittanut - se valaisee valtaväestön asenteita romaneita kohtaan. Vastaaja uskoi lautakunnan asettuvan riidassa kannalleen, romanit olivat tuon ajan vallanpitäjien ja valtaväestön näkökulmasta rinnastettavissa kunniattomiin; irtolaisiin tai rikollisiin<sup>150</sup>. Tapaus käy yksiin Panu Pulman näkemyksen kanssa, jonka mukaan romanien oli usein vaikea asettua aloilleen, sillä valtaväestö ei mielellään myynyt heille kunnollisia asuntoja.<sup>151</sup> Lisäksi kirjelmä antaa jokseenkin harvinaisen näytteen 1880-luvun torpparin omakätisestä kirjoitustaidosta.<sup>152</sup>

Ihmisten sosiaalinen asema määräsi heidän käyttäytymistään yhtä lailla kuin persoonallisuutensa: jopa se, millaista itseensä kohdistuvaa huumoria kukin kesti, oli yhtäläillä molemmista seikoista riippuvaa. Ne sanat, joilla heistä puhuttiin, kertoivat yhteisön odotuksista, loivat niin näkyviä kuin piilomerkityksiä, antoivat heille maineen, jonka turvin he osallistuvat yhteisön elämään. Kun sosiaalinen pääoma oli selviytymisedellytys, oli yksin eläminen ja oleminen likimain poikkeustila, johon yksilö pikemminkin sortui kun jotain, jonka hän olisi valinnut.<sup>153</sup>

### 2.3 Käräjät

Keuruun kärjäkunta kuului Jyväskylän tuomiokuntaan sekä Vaasan hovioikeuspiiriin.<sup>154</sup> Kun velkajutut harvoin lähtivät kihlakunnanoikeutta korkeampiin oikeusasteisiin, niistä kirjoitettiin pöytäkirjaan merkintä. Esimerkiksi entisen talollisen Henrik Matinpoina Myllylän ja talollisen Herman Henrikinpoika Wuorimäen kiista

---

<sup>150</sup> Nygård 1999, 35–37.

<sup>151</sup> Pulma 2006, 58–60.

<sup>152</sup> Syyskäräjät 1880, 195.

<sup>153</sup> Valtonen 1997, 235 & 258; Eilola 2003, 259 & 286–288; Frigren 2015, 63. Vertaa kunnian käsitettä myös Bourdieun (1989, 19) habitus-käsitteeseen; habitus on yhtä lailla ihmisen käsitys omasta kuin muidenkin paikasta yhteisössä. habituskin, kuten kunnia, on jotain, jonka kautta voidaan kuvata sosiaalista järjestystä. Tämä järjestys ei ole koskaan täysin selkeä, vaan erilaisia poikkeamia ja rajankäyntejä tehdään jatkuvasti.

<sup>154</sup> Laitinen 1988,321; Saarimäki 2010, 24.

talokaupasta palautettiin hovioikeudesta kihlakunnanoikeuteen syyskäräjille 1880<sup>155</sup>. Hovioikeuteen vetoaminen ei ollut automaattisesti poissuljettua vähäväkisiltäkään; loisvaimo Ulrika Hermanintytär valitti hovioikeuteen kihlakunnanoikeuden päätöksen vahingonkorvausvelvoitteesta.<sup>156</sup>

Tavallisesti kahdesti vuodessa järjestetyt käräjät olivat paitsi oikeudenhoidon, myös maaseudulle harvinainen, arjen katkaiseva suuri sosiaalisen kanssakäymisen mahdollistava tapahtuma<sup>157</sup>. Joskus pidettiin myös erityisiä välikäräjiä kiireellisten tapausten hoitoon. Käräjäpaikaksi määriteltiin paitsi itse käräjätupa, myös usein lähitalot sekä läheinen maantie.<sup>158</sup> Käräjäpaikkana toimi tavallisesti Könttärin tila Keuruun kirkonkylän pohjoispuolella. Tila oli käräjille kulkevan liikenteen kannalta keskeisellä paikalla<sup>159</sup>. Käräjiä istuttiin monta viikkoa kerrallaan, ja paikalla saattoi olla useita kymmeniä tai jopa satoja ihmisiä kerrallaan<sup>160</sup>. Käräjille saavuttiin käräjöimään, mutta myös tapaamaan tuttuja ja hieromaan kauppoja. Toisella puolen käräjiltä jäätiin pois pitkien etäisyyksien sekä käräjillä käymisestä aiheutuvien kulunkien vuoksi: oltiinhan silloin pois työn äärestä, yleensä palkatta ja käräjämatkalla piti myös syödä ja varsinkin juoda. Käräjille kerääntynyt ihmisjoukko saikin aikaan parhaimmillaan mainiot juhlat<sup>161</sup>. Kuten kirkkokin, myös käräjäpaikka toimitti sosiaalisen kontrollin funktiota. Se kokosi ihmiset yhteen paikkaan, ja näin ollen tilaisuudella pyrittiin

---

<sup>155</sup> Syyskäräjät 1880, 245. Myös talvikäräjillä 1881, 49 vedottiin siihen, että haastetussa tapauksessa tulisi noudattaa hovioikeuden aiemmin tekemää päätöstä.

<sup>156</sup> Talvikäräjät 1880, 271 & Syyskäräjät 1880, 99. Kihlakunnan oikeuden pöytäkirjat eivät valitettavasti kata tapauksen vaiheita hovioikeudessa. Olisi kiinnostavaa tietää, mitkä olivat loisnaisen mahdollisuudet hovioikeudessa talollista vastaan.

<sup>157</sup> Markkola 2010, 401. Oikeuden ohella kirkko sekä markkinat yms. toimitti samanlaista sosiaalista funktiota.

<sup>158</sup> Vilkuna 1995, 214.

<sup>159</sup> Vihola 1983,55; Mönkkönen 1983, 274; Saarimäki 2010. Saarimäki kertoo käräjiä pidetyn myös Häkkisenmäen talossa. Mainittakoon, että 1880 talvikäräjät pidettiin Alamunnilan tilalla Suolahdella ja saman vuoden syyskäräjät Vihriälän tilalla. Ks. talvikäräjät 1880 & syyskäräjät 1880.

<sup>160</sup> Mönkkönen 1983, 276. Esimerkiksi talvikäräjillä 1890 oli multialaisia kantajina, vastaajina tai todistajina 214 henkeä eli 6 % Multian koko väestöstä. Tässä mukana toki vain ne, joita oikeus itsessään paikalle kutsui, eli jotka näkyvät pöytäkirjoissa. Vastaavia lukuja Keuruun tai Pihlajaveden väestöstä ei ole laskettu, mutta luultavasti varsinkin kirkonkylän keuruulaisia saapui paikalle lyhyen matkan vuoksi.

<sup>161</sup> Vilkuna 1995, 226–227, 243–245, 314; Vilkuna 2015, 180–203; Mönkkönen 1983, 276–278. Käräjäjuopumus oli rikos. Paradoksaalista kyllä, oikeudenhoidollisessa tilaisuudessa sosiaaliset normit löystyivät pullojen kierteessä. Suuren ihmisjoukon valvonta oli käytännössä mahdotonta, sillä paitsi käräjäpaikalla, myös käräjäatalon läheisyydessä sijanneissa majapaikoissa myytiin usein laitonta viinaa. Jännitykseen otettiin ryypyjä, joskus jopa käräjille todistajaksi tulleet saivat tulla seuraaville käräjille vastaamaan syytteeseen juopumuksesta. On toki syytä huomata, että käräjien maine juomajuhlana oli enemmän varhaisempien vuosisatojen perua, mutta oli yhä 1800-luvulla itsenään tunnistettavissa. Juopumusrikosten määrä sen sijaan kasvoi, johtuen ilmeisesti kontrollin lisääntymisestä, sekä siitä, että alkoholin käyttö ”oikein” ja kansan kesken sallittu juopumus oli yhteisöllistä toimintaa eli harvoin täysin yksityistä.

opettamaan ja suitsimaan kansaa lainkuuliaisiksi.<sup>162</sup> Käräjät alkoivat käräjärauhan julistuksella; varmasti tarpeellinen mutta usein myös kuuroille korville kaikunut muistutus asiallisesta käyttäytymisestä. Osa käräjäväestä näytti ikään kuin ottavan julkisesta riitelystä kaiken irti puolustaessaan asiaansa.<sup>163</sup>

Oikeutta johti Jyväskylän tuomiokunnan kihlakunnantuomari; virassa toimi vuosina 1880–1906 Walfrid Emanuel Waldén. Tuomari oli lainoppinut, mutta ulkopaikkakuntalaisena ei usein tuntenut paikallisia asioita.<sup>164</sup> Milloin lakia ei voinut suoraan soveltaa ratkaisuksi, tuomarin tuli 1734 lain mukaan olla ”kohtuullinen” soveltaessaan ratkaisuksi maantapaa.<sup>165</sup> Tuomarilla oli apunaan kärjäkirjurit, jotka kirjoittivat tapaukset muistiin.<sup>166</sup>

Tuomarin ja lautakunnan ohella käräjille osallistui virkansa puolesta nimismies, joka toimi käräjillä yleisenä syyttäjänä<sup>167</sup>. Keskiaikainen talonpoikien valitsema edusmies oli 1800-luvulle tultaessa muuttunut kruununvirkamieheksi, joka usein oli ylioppilaaksi lukenut.<sup>168</sup> Eräänlaisen yleisviranomaisena hänellä oli suuri määrä mitä moninaisimpia tehtäviä. Hän kiersi säännöllisin väliajoin nimismiespiirinsä valvoessaan järjestystä, ja hänen tuli näyttää käytöksellään esimerkkiä muille. Hän etsi rikollisia ja luvattomia pontikkapannuja, järjesti vanginkuljetukset ja suoritti poliisitutkimuksia tarvittaessa. Hän valvoi alueensa irtolaisia ja hajotti luvottomat kokoukset. Kaikesta tästä täytyi raportoida eteenpäin säännöllisesti, joskus siitäkin, että piirissä oli rauhallista eli raportoittavaa ei itse asiassa ollut. Sivuelinkeinoina heillä saattoi olla virkatalojensa yhteydessä viljelyksiä, ja joskus he järjestivät postinkuljetuksenkin alueellaan.

---

<sup>162</sup> Käräjistä (ja muista oikeusasteista) vallankäytönvälineenä myös Uusitalo 1987, 79- 84.

<sup>163</sup> Mönkkönen 1983, 274; Vilkuna 2015, 185; Markkola 2010, 401.

<sup>164</sup> Vihola 1983, 420; Mönkkönen 1983, 274.

<sup>165</sup> Hemmer 1955, 62.

<sup>166</sup> Useiden kirjurien käyttö myös selittää pöytäkirjojen ruotsista suomeen vaihtelevan kirjoituskielen sekä käsialan vaihtelun kauniista lukukelvottomaan.

<sup>167</sup> Ylikangas 1996, 182–183; Laitinen 1988, 320. Nimismiehestä tehtiin kruununedustaja käräjille vuonna 1814, joten hänen asemansa syyttäjänä oli jo käytännön tasolla vahvistettu. Virallisesti laissa syyttäjän tehtävä osoitettiin nimismiehelle kuitenkin vasta vuonna 1898. Syyttäjä tehtävään kuuluen hän suoritti rikoksesta esitutkinnan eli käytännössä keräsi käräjille joukon todistajia. Jos vastaaja tuomittiin rikoksesta, hoiti nimismies tuomioon käytäntöönpanon.

<sup>168</sup> Laitinen 1988, 320; Ylikangas 1996, 194–200. Ylikangas huomauttaa, että 1800-luvun lopulla kiristyneet vaatimukset nimismiesten koulutuksesta eivät useinkaan täytyneet käytännössä: usein pätevydeksi täytyi katsoa edeltäjän apuna toimiminen. Kuitenkaan virkarikkeeseen syllistymisen ei korreloinut puutteellisen koulutuksen kanssa. Yhtä kaikkia Ylikankaan johtopäätöksen mukaan ajan mittaan nimismiehistä tuli pätevämpiä kuin edeltäjänsä.

Laukaassa nimismies hoiti myös jahtivoudin tehtävät.<sup>169</sup> Teppo Viholan mukaan säätyläistaustaiset ja ruotsinkieliset nimismiehet eivät nauttineet kansan ehdotonta luottamusta. Tutkimusajankohtana Keuruun kärjäkunnassa toiminut Richard Rudolf Polén oli sikäli poikkeuksellinen nimismies, että hänet tunnettiin reiluna ja hyväntahtoisena viranhaltijana.<sup>170</sup> Virkatalo sijaitsi Keuruun kylässä,<sup>171</sup> joten Multia jäi pitkään nimismiehen katseelta tarkastusmatkoja mukaan lukematta syrjään.<sup>172</sup> Apuvoimina nimismiehellä olivat muun muassa siltavoudit ja muut pikkuviranomaiset, mutta Yleensä nimismiehet työskentelivät riittämättömin resurssein.<sup>173</sup>

Lautamiehet auttoivat tuomaria päätöksen tekemisessä. Heitä on kuvattu kansan luottamusmiehiksi viranomaisasioissa:<sup>174</sup> joskus he itse sovittelivat riitoja ihmisten kesken. Tähän kansantuomarin tehtävään valittiin eri kylistä ympäri kärjäkuntaa hyvämaineisia talollisia tai joskus myös torppareita; käräjillä heidän rooliinsa kuului tuntea tapauksien ja ihmisten taustat.<sup>175</sup> Tämän lisäksi ihmisten oikeusturva toteutui, kun kaikki lautamiehet eivät tunteneet osapuolia henkilökohtaisesti eivätkä olleet toisaalta keskenään sukua<sup>176</sup>. Esimerkiksi sukulaisuus oli este oikeudenmukaisen tuomion antamiselle. Tämä oli ongelma varsinkin Multialla, jossa asui suhteessa vähän väkeä, ja lautamiehillä oli laajat paikalliset sukulaisverkostot.<sup>177</sup> Esteelliset lautamiehet poistuivat käräjätuvasta käsittelyn alussa.<sup>178</sup> Osin tästäkin syystä oli lautamiehiä puolen tusinaa: eiväthän he aina olleet paikalla koko käräjien ajan, ja lainvoimaisessa lautakunnassa oli aina viisi henkeä.<sup>179</sup>

---

<sup>169</sup> Ylikangas 1996, 178, 182–183, 209 & 217–233.

<sup>170</sup> Vihola 1893, 420. Mönkkönen (1983, 272) puolestaan huomauttaa, että nimismieheen täytyi suhtautua tämän läsnä ollessa alamaisena. Viholan ja Mönkkösen tulkinta poikkeaa Ylikankaan näkemyksestä; hänen mukaansa nimismiehet olivat usein arvostettu kansan keskuudessa. Ylikangas 1996, 200.

<sup>171</sup> Vihola 1893, 47.

<sup>172</sup> Mönkkönen 1983, 272. Multialle alettiin puuhata omaa nimismiestä 1886. Hanketta vastustettiin ankarasti vuosien ajan. Osa multialaisista ei halunnut ketään vahtimaan elämänmenoaan.

<sup>173</sup> Ylikangas 1996, 206–209 & 214. Ylikangas mainitsee Vaasan läänin kuvernöörin vuosikertomuksesta 1924 löytyneen merkinnän siitä, että läänin joka pitäjässä oli siltavouti, jahtivouti, pitäjänkirjuri, kyytirättäri ja vanginkuljettaja. Kuitenkin pahimmilla puukkojunkkarialueilla tai syntyvissä teollisuuskeskuksissa näiden apu jäi yhä riittämättömäksi. Pahimmillaan tilanne Etelä-Pohjanmaalla oli niin paha, että Jalasjärvi-Kauhajoen nimismies anoi ensin varamiehen ja sitten vielä 40 kasakkaa avuksi. Muualla apujoukkoja oli tavallisesti vähemmän.

<sup>174</sup> Hemminki 2014, 89.

<sup>175</sup> Nygård 2001, 83–84.

<sup>176</sup> RVL 1734 Oikeudenkäymiskaari 1 luku 6§. kieltää muodostamasta lähisukulaisista lautakuntaa.

<sup>177</sup> Mönkkönen 1983, 274. 1892 syyskäräjillä piti kahden lautamiehen poistua esteellisinä – molemmat sukulaisuuden vuoksi.

<sup>178</sup> Esimerkiksi syyskäräjät 1880, 29.

<sup>179</sup> Keisarillinen asetus huhtikuun 27. p 1868. Syyskäräjillä 1880, 265 alkuun ”lautamies Herman Ruonanen pääsi Oikeuden luvalla omille asioilleen lopuksi päivää.”

Lautamiehen tehtäviin kuului myös viedä haasteet vastaajille. Haastaessaan vastaajan käräjille oli lautamiehillä oltava paikalla todistaja oikeusturvan vuoksi, sillä joissain tapauksissa vastaajan puuttuminen paikalta lykkäsi käsittelyä.<sup>180</sup> Talvikäräjillä 1880 kantaja syytti lautamiestä velvollisuksiensa laiminlyönnistä kun vastaajana ollut itsellismies ”oli käräjistä poisjäänyt syystä ett’ei hänelle, joka on kuljeksiva mies, ole saatu viime käräjien päätöstä ilmoitetuksi, ja juttua lykättiin toistamiseen.”<sup>181</sup> Itsellismiesten, kuten muidenkin tilattomien tavoittamista hankaloitti se, että heillä ei aina ollut pysyvää asuinpaikkaa, vaan he vaihtoivat taloa vähän päästä<sup>182</sup>. Vaikka juridisesti velkajutut voitiinkin käsitellä ilman että vastaaja saapui paikalle<sup>183</sup>, mainitaan jokaisen tällaisen käsittelyn yhteydessä, kuka lautamies oli kenenkin läsnä ollessa haasteen toimittanut.<sup>184</sup> Oikeus ei mielellään käsitellyt asianomistajien riitatapausta, mikäli molemmat osapuolet eivät saaneet ääntään kuuluviin. Saattaisihan sama riita palata seuraavilla käräjillä käsittelyyn toisen osapuolen haastamana, ja vastaajalla oli yhä määräaikainen veto-oikeus.<sup>185</sup> Samojen asioiden vavominen ruuhkautti osaltaan käräjäviikot: esimerkiksi 1881 käräjille haastetuista 131 velkajutusta vanhoja, edelliskäräjiltä jääneitä tapauksia oli 53.<sup>186</sup> Petri Karonen selittää 1700-lukua koskevissa tutkimuksissaan velallisten poissaoloa pyrkimyksenä viivästyttää oikeuden päätöksiä. Sama taktiikka lienee vähentynyt 1800-luvun loppupuolta kohden, koska yleistyvät velka-kirjat mahdollistivat tapausten käsittelyn myös ilman vastaajan läsnäoloa.<sup>187</sup> Riina Turusen mukaan velkojaa pakoon lähteminen oli ollut vuosisatainen oikeus, jolla hankittiin aikaa asian ominpäin selvittelylle.<sup>188</sup>

Käräjätuvan tapahtumat olivat osanottajilleen joskus dramaattisia, mutta ne seurasivat oikeuskäytännömukaisesti pikkutarkkaa käsikirjoitusta. Asianomistajatapauksissa

---

<sup>180</sup> RVL 1734 Oikeudenkäymiskaari 11 luku. 7 §. Vertaa Oikeudenkäymiskaari luku 12 2 §. sekä Einonen 2005, 209–211. Viranomaisten käskyjä vastaan ei käyty suoraan; jahkailemalla vältyttiin ikävältä velvollisuudelta edes vähän aikaa.

<sup>181</sup> Talvikäräjät 1880, 151.

<sup>182</sup> Laitinen 1988, 123–128.

<sup>183</sup> RVL 1734 Oikeudenkäymiskaari 12 luku 3 §.

<sup>184</sup> Syyskäräjät 1880,5. Esimerkiksi ”Enoch Haukimäki puuttui paikalta, vaikka herrastuomari Johan Alexander Järvenpää oli hänet paikalle haastanut Viktor Waldén läsnä ollessa.”

<sup>185</sup> RVL 1734 Oikeudenkäymiskaari 12 luku 3 §.

<sup>186</sup> Syyskäräjät 1880, talvikäräjät 1881. Kuriositeettina mainittakoon että talvikäräjien 1881 tapauksen 134 käsittely alkaa huomiolla ”uusi velka-asia”, koska aiemmat samaisilla käräjillä käsitellyt velka-asiat ovat pääosin edelliskäräjien tapauksia.

<sup>187</sup> Karonen 1995, 69.

<sup>188</sup> Turunen 2017, 120.



haasteen teki kantaja, jolla oli myös lain määräämä todistusvelvollisuus.<sup>189</sup> Laillisesti pätevän haasteen tuli olla kirjallinen<sup>190</sup> ja se piti toimittaa vastaajalle hyvissä ajoin ennen käräjiä.<sup>191</sup> Laki salli osapuolten tulla paikalle myös asiamiehen kautta. Usein asiamiehenä toimi nimismies tai joku muu lakia hyvin tunteva pikkuvirkamies, tai velka-juttuja ratkottaessa myös raha-asioihin tottuneita kauppiaita.<sup>192</sup> Asiamiehiä käyttivät paitsi tilalliset myös vähäväkisemmät mahdollisuuksiensa mukaan.<sup>193</sup>

Mikäli karhuttiin suurta määrää erilaisia esineitä, tai varsinainen asianomistaja itse ei tullut paikalle, oli kirjallisen velkakirjan tuominen varsinaisen haasteen oheen suorastaan välttämättömyys. Kun siltavouti Adam Pihl toimi maakauppias Wiktori Lintusen asiamiehenä käräjillä, oli Lintunen antanut mukaan seuraavan ”kauppa rätingin”:

”1 Säkki Wehnäjauhoja 50 mk,  
10 paria rukkasia 9 mk,  
10 toppaa Herras tupakkaa 3 mk 75 p  
5 Nuuskaa 4 mk 25 p.”<sup>194</sup>

Joistain velkakirjoista selviää myös se, milloin aiemmat velkaerät on maksettu. Joskus tapaukset kuitenkin kävivät niin mutkikkaiksi, että oikeus vaati ylimääräisiä kirjallisia todisteita voidakseen ratkaista kiistan.<sup>195</sup> Oikeudenkäynnin apuna käytettiin joskus myös papintodistuksia tai muita kirjelmiä, jotka on nimetty joko tapauksia tai niissä

---

<sup>189</sup> Nygård 2001, 84–85.

<sup>190</sup> RVL 1734 Oikeudenkäymiskaari 14 luku 5 §. Laki edellytti myös lyhyttä ja selkeyttä.

<sup>191</sup> Esimerkiksi 1880 talvikäräjillä tapauksen 234 torppariita jäi käsittelemättä, kun vastaajan asiamies hovioikeuden varanotari Kaarle Jakob Lanner huomautti, ettei haaste ole kirjallinen eli laillinen.

<sup>192</sup> Huomattavimpana maakauppias Kristian Tjäder. Letto-Vanamo (1989, 220–222) kirjoitetaan, että asianajajia käytettiin jo 1600-luvulla vaihtelevissa määrin, ja näistä osan toiminta alkoi muistuttaa ammatillista, vaikka koulutusta ei ollutkaan.

<sup>193</sup> Talvikäräjät 1880, 110. Vastaajalla, renki Herman Samulinpojalla, oli mukanaan kruununnotari Karl Jakob Lannér. Syyskäräjät 1880, 29. Nimismies Polén toimi kantajan asiamiehenä, entinen siltavouti Adam Pihl vastaajana. Myös siltavouti, eräänlainen aiemmilta vuosisadoilta jäänyt järjestyksenvalvoja, nautti suuresta luottamuksesta mitä laintuntemukseen tuli. Vuonna 1891 silta- ja jahtivoudit korvattiin poliisikonstaapeleilla, jotka jatkoivat osin edeltäjiensä tehtävissä. Mönkkönen 1983, 273 & Laakso 2002, 101–102.

<sup>194</sup> Talvikäräjät 1880, 316. Kun tapauksessa vastaajaksi haastettu loismies Juho Jukonen ei ollut saapunut käräjille, vaati nimismies Polén hänelle sakkoja. Jutun käsittely siirtyi seuraaviin käräjiin, ja Jukonen tuomittiin maksamaan sakkoja ”4 taaleria tai 7 markkaa 68 penniä, jaettavaksi nimismiehen ja kruunun välillä”, tai rahan puutteessa istumaan neljä päivää vankeutta, ei kuitenkaan vedellä ja leivällä.

<sup>195</sup> Talvikäräjät 1880, 20 ”Mutta eipä asia nyt muutoinkaan tullut entistä paremmalle tolalle, sillä kjalla ei ollut vaadittuja näytöksiä, vaan pyysi vieläkin aikaa niiden tuomiseen,” jolloin oikeus lykkäsi tapauksen käsittelyn seuraaville käräjille. Jos kantaja ei toisi tarvitsemaansa todistusaineistoa, jätettäisiin jutun käsittely sikseen. Samaisilla käräjillä tapauksessa 156. kävi vastaajan asiamies valittelemassa, että päämiehensä istui parhaillaan tuomiota viinanmyynnistä, eikä ollut näin olleen voinut antaa asiamiehelle tarpeellisia asiakirjoja käräjiä varten. Tämäkin juttu jäi seuraaviin käräjiin.

esiintyviä henkilöitä kuvaten. Kihlakunnanoikeudelle osoitettu kirje on saanut tapauksessa kantajana toimineen Nehemias Arpiomäen mukaan tunnusteen ”Nehe”<sup>196</sup> ja toisaalta epäillyssä puukauppapetoksessa vastaajana olleen papintodistus on nimitetty ”petturiksi” siitakin huolimatta, että oikeus katsoi lopulta miehen syyttömäksi. Nimi kuvanee pikemminkin syytteen kuin syytetyn luonnetta.<sup>197</sup> Näitä liiteasiakirjoja on kunkin käräjöpöytäkirjan välissä kymmenittäin.

Mikäli osapuolet eivät tulleet paikalle, eikä erityistä syytä poissaoloon ilmoitettu, ei tutkija voi syytä varmaksi tietää. Riita kenties sovittiin haasteen jälkeen:<sup>198</sup> Myös nykypäivän oikeustieteilijät ovat huomanneet suurehkon osan sovittelusta tapahtuvan kärjäsalin ulkopuolella.<sup>199</sup> Ehkä haaste tehtiin tunnekuohon vallassa, tai kantaja jopa patisteli vastaajaa maksamaan kärjähaasteella uhaten<sup>200</sup>. Ehkä matka käräjille oli itsessään niin pitkä, että paikalle ei yksinkertaisesti lähdetty. Joskus myös tapahtui jotain muuta odottamatonta, kuten toisen kärjäosapuolen kuolema.<sup>201</sup> Joskus taas molemmat tulivat paikalle yhteisesti toteamaan riidan olevan jo sovittu.<sup>202</sup>

Vierasmiehet eli todistajat saapuivat toisen riitaosapuolen nimeäminä. He olivat yleensä sukulaisia, ystäviä, naapureita tai palkollisia, ja heidän luotettavuuttaan arvioitiin sen mukaan. Todistajan piti olla kunniallinen ja esteetön. Esimerkiksi vihamiestä ei päästetty todistamaan pahantahtoisuuden vuoksi.<sup>203</sup> Käräjiltä poisjänti oli myös todistajille sakolla rangaistava teko, mutta esimerkiksi sairauden vuoksi poissaolot hyväksyttiin.<sup>204</sup> Aina todistajat eivät sakosta huolimatta olleet paikalla; esimerkiksi jyväsyläläinen kellosepänkisälli oli poissa käräjiltä syytä ilmoittamatta, mutta langetettu sakko 5 markkaa 70 penniä saattoi olla hänelle mieluisampi vaihtoehto kuin pitkä kärjämatka. On toki myös mahdollista, että hän ei yksinkertaisesti päässyt ajoissa paikalle muista syistä.<sup>205</sup> Joskus haaste meni väärälle henkilölle. Syksyllä 1880 erääseen

---

<sup>196</sup> Talvikäräjät 1881, 5.

<sup>197</sup> Talvikäräjät 1881, 6.

<sup>198</sup> Syyskäräjät 1880, 32. ”Riitamiehet poissa, ja lautakunnasta ilmoitettiin jutun jo ratkenneen.”

<sup>199</sup> Ervasti 2014, 60. Katso myös Dermineur 2015, 490.

<sup>200</sup> Alanen 1957, 424.

<sup>201</sup> Talvikäräjät 1880, 91. ”Koska kjt nyt ovat kuolleet niin asia jää sikseensä.”

<sup>202</sup> Talvikäräjät 1881, 231 ”rääkkyystä”. Riitamiehet talonpoika Matti Werkkolan ja torppari Juho Haka-aho sopivat jutun, ja edellispäivänä aloitetun jutun (1881, 225) aidansärkemisestä yhdessä lautakunnan edessä ja vahvistuksella.

<sup>203</sup> RVL 1734 Oikeudenkäymiskaari, 17 luku, 7§.

<sup>204</sup> Syyskäräjät 1880, 35 & 187. ”sairastaa par’aikaa huonona taudista”.

<sup>205</sup> Syyskäräjät 1881, 60.

tapaukseen käskettiin todistajaksi Erik Johan Wellerstrand. Kuitenkin oli käynyt sekaannus, ja kuten pöytäkirjaan kirjattiin, ”haaste olikin mennyt eräälle tukkipäällikölle nimeltään K.W. Wellerstrand.” Kumpikaan Wellerstrand ei ollut paikkakuntalaisia, ja nimi jokseenkin harvinainen, joten sekaannus lienee ymmärrettävä.<sup>206</sup>

Tutkijoiden kritiikki tuomiokirjoja kohtaan kohdistuu usein nimenomaan todistajanlausuntoihin.<sup>207</sup> Oma aineistoni ei anna syytä epäillä väriä todistuksia, pikemminkin todistajat ovat suorastaan varovaisen tarkkoja siitä, että muistavat oikein ja ovat ymmärtäneet mistä jutussa alkujaan oli kyse. On toki mahdollista, että osa todistajien ”tietämättömydestä” käräjillä johtuu halusta pitää hyvät suhteet riidan osapuoliin.<sup>208</sup> Toisaalta on syytä muistaa, että todistajat vannotettiin puhumaan totta käsi raamatulla, jolla lienee ollut yhä merkitystä; Syyskäräjillä 1881 torppari Sakarias Hirsiaho sai käydä vannomassa ”kuolevaisuuden valan” joka jo nimenä kertonee yleisestä suhtautumisesta vannomiseen.<sup>209</sup> Mikäli todistaja jäi kiinni valehtelusta, häntä sakotettiin ankarasti ja hänen kelpoisuutensa todistajaksi oli mennyttä.<sup>210</sup> Käräjätupa ei tietenkään ollut muusta elämästä erillinen saareke: miten saattoi arjessa luottaa sellaiseen, joka voi käräjillä kiinni valheesta.<sup>211</sup>

Oikeus pyrki tekemään päätöksen mahdollisimman nopeasti. Päätöksen jälkeen tasattiin kulut osapuolten kesken; yleensä jutun häviöjä joutui maksamaan molempien osapuolien kulungit. Kumpikin osapuoli maksoi omille todistajilleen ”jalkavaivoista” muutaman markan korvauksien. Joskus oikeus ei myöntynyt pyydettyyn korvaukseen, yleensä katsoen todistajan saapuneen paikalle antamansa todistuksen lisäksi muitakin asioita hoitamaan.<sup>212</sup> Mikäli oikeus katsoi velkasyytteen aiheelliseksi, se vaati vastaajaa

---

<sup>206</sup> Syyskäräjät 1880, 110. Samaisen tapauksen käsittely alkoi talvikäräjillä 1880, 305.

<sup>207</sup> Virrankoski 1970, 124–129.

<sup>208</sup> Einonen (2005, 208–210) problematisoi tietämättömäksi tekeytymistä. On riski, että tutkija löytää tietoisia selkiytysstrategioita ja taktikointia sieltäkin, missä niitä ei ollut. Yhtä hyvin asiasta tietämätön ei todellakaan tiennyt tai muistanut asiasta mitään, mitä olisi halunnut ottaa omatunnonleen.

<sup>209</sup> Saarimäki 2010, 27; Syyskäräjät 1881, 9. Lisäksi voidaan kysyä, uskalsi kovin moni valehdella lautakunnan edessä.

<sup>210</sup> RVL 1734 Oikeudenkäymiskaari, 17 luku, 18§.

<sup>211</sup> Vilkuna (1994, 43) Huomauttaa myös, että todistajan valehtelusta kiinnijääminen johtaa tutkijan seuraavaan kysymykseen: Mikä motivoi valehtelemaan?

<sup>212</sup> Usein tämä tarkoitti osallistumista muihin tapauksiin kantajana tai vastaajana. Toisaalta syyskäräjillä 1880, 243 lautamies Kajander nousi paikaltaan, todisti, ja vaati kulukorvausta. Pöytäkirjaan merkittiin ”... Kajanderin ei ansaitsevan saada muutaman askeleen astumisesta ja jonkun sanan sanomisesta mitään palkkaa...”

maksamaan ensitilassa. Mikäli näin ei tapahtunut, oli kantajalla oikeus ”ryöstöön” eli periä tavarana velkasumman verran irtaimistoa.<sup>213</sup> Vastaajalle oli yhä oikeus valittaa toimenpiteestä, ja ”aivan erittäin laillisesti” hakea tavaraansa takaisin käräjöiden.<sup>214</sup>

## 2.4 Keuruu kärjäkunta 1880-luvun alussa

Keuruun kärjäkunta koostui 1800-luvulla Keuruun ja Multian pitäjistä sekä Pihlajaveden kappelikunnasta. Keuruuta pidettiin 1800-luvulla tyypillisenä keskisuomalaisena maaseutuna. Peltosen mukaan Keuruun pitäjä oli ollut suorastaan vauras vuosisadan alkupuolella.<sup>215</sup> Kuitenkin varallisuus oli satojen onnistumisen ja puutavaramarkkinoiden suhdanteiden armoilla. Tarpeen tullen lainattiin naapureiden kesken.<sup>216</sup> Yhteiskunnan muuttuessa rahatalous yleistyi perinteisen luontaistalouden rinnalla, mutta muutos oli vielä 1900-luvun alussakin kesken. Talolliset ja maakauppiat luotottivat toisiaan vielä senkin jälkeen, kun ensimmäiset säästöpankit perustettiin vuosisadan vaihteessa.<sup>217</sup>

Liikenneyhteydet Keuruulta muualle olivat 1880-luvulla Keurusselällä kulkeneet kirkkoveenet sekä maantieyhteydet. Teiden tekeminen ja huoltaminen olivat paikallisten talollisten urakkana.<sup>218</sup> Luontevaa kyllä, tientekemisestä kiisteltiin käräjillä alvariinsa, syytöksenä mainittu ”työpalkinto” tai velka. Talvikäräjille 1881 talollinen Kaarle Pusula haastoi nimismies Polénin tienkunnostamiseen liittyvien korvauksien maksamisesta. Polén vastahaastoi Pusulan samasta asiasta, sillä Pusula oli ollut huolimaton tienkunnostaja, ja urakka oli annettu torppari Moses Iäsahon hoidettavaksi. Polénin todistajien mukaan tie oli ollut huonossa kunnossa, ja Pusulaa oli asiasta erikseen varoitettu. Jälkimmäisellä käsittelykerralla kahden lautakunnan jäsenen oli noustava paikaltaan, koska olivat myös tapauksen todistajia ja tieurakoista päättäviä toimihenkilöitä.<sup>219</sup> Maateiden lisäksi myös junaliikenne teki tuloaan: Vaasan rata avattiin 1883 neljän rakennusvuoden jälkeen. Rautatietä teki koko radan pituudelta parhaimmillaan noin 4000 henkeä. Parhaimmillaan palkka oli kaksinkertainen

<sup>213</sup> RVL 1734, Ulosottokaari 1 luku.

<sup>214</sup> Talvikäräjät 1880, 229. Talvikäräjillä 1881, 196. puolestaan käsiteltiin 1880 talvikäräjillä tehdyn lapsenruokkimisjutun ryöstöpäätöksestä vastaajan nostamaa valitusta, joka oli kulkenut kuvernöörin kautta ennen paluuta kihlakunnan oikeuteen.

<sup>215</sup> Peltonen 31, 2006.

<sup>216</sup> Häkkinen & Peltola 2005, 47.

<sup>217</sup> Vihola 1983, 177; Kangas 2010, 361–368.

<sup>218</sup> Vihola 1983, 198–220.

<sup>219</sup> Talvikäräjät 1881, 147 & syyskäräjät 1881, 60.

työmiehen tavalliseen päiväpalkkaan nähden.<sup>220</sup> Rautatieläiset näkyivät paikkakunnan elämänmenossa joitain vuosia. Muutamat heistä päätyivät myös käräjille, vaikeivät paikallisia olleetkaan. Pielaveteläinen työmies Antti Saastamoinen haastoi rautatien urakkamies G. A. Reimanin ja insinööri Schultzin käräjille maksamattomasta työpalkasta. Kuvaavaa on, että kukaan asianomaisista ei ollut kotoisin Keuruun kärjäkunnasta, ja itse asiassa vastaajien kotipaikkaa ei lautakunnassa tiedetty, kuten ei myöskään Schultzin etunimeä. Ehkä tästä johtuen he eivät myöskään tulleet käräjille. Sen verran lautakunta sai selville, että vastaajat olivat oleskelleet Tampere-Vaasa-rautatien työmailla palkatessaan Saastamoisen ojankaivajaksi.<sup>221</sup> Rautatielle löytyi pian myös kilpailija, kun höyrylaiva aloitti liikenteen 1885.<sup>222</sup>

Keuruun kärjäkuntaan perustettiin ensimmäinen pankki vasta vuonna 1899, ja kärjäkunnan kattavaksi pankkiverkko tuli vasta vuonna 1915 Pihlajaveden pankin aloitettua toimintansa.<sup>223</sup> Pankkitoiminnan aloitusta perusteltiin maaseudun keunoilla luottomarkkinoilla sekä eritoten velkojien kohtuuttomilla koroilla.<sup>224</sup> Näin ollen voi kyseenalaistaa, syntyikö luotottamiselle vakiintuneita käytänteitä, tai missä tilanteessa käytänteet syntyivät.

Keskisuomalaisella maaseudulla oli nähtävillä kaksi erilaista elämänmuotoa: varakkaiden tilallisten pysyvä suhde kotikontuihinsa ja köyhempien tilattomien työn perässä kulkeminen. Keuruulla ja Multialla vuokralla asui arviolta noin 70 prosenttia pitäjien työväestöstä.<sup>225</sup> Sääty-yhteiskunnan viimeisinä vuosikymmeninä säätykierto oli enimmäkseen alenevaa, niin talon kuin torpan peri vanhin lapsi. Uusia tiloja tai torppia ei myöskään enää perustettu.<sup>226</sup> Kaiken lisäksi Keuruun ja Pihlajaveden väkimäärä kaksinkertaistui 1860–1900-luvuilla<sup>227</sup>. Östmanin mukaan Keski-Suomen viljelty peltoala kuitenkin jopa kolminkertaistui 1880–1910 välisenä aikana. Ilmeisesti tuo kasvu hyödytti lähinnä pientä jo olemassa olevien ja rikastuvien tilojen joukkoa<sup>228</sup>. Maaseudun liikaväestöä imivät Keski-Suomen muutamat teollisuuskeskukset ja

---

<sup>220</sup> Vihola 1983, 238–239.

<sup>221</sup> Syyskäräjät 1880, 258.

<sup>222</sup> Vihola 1983, 232–233.

<sup>223</sup> Vihola 1983, 177–179; Mönkkönen 1983, 389. Maalaispankit olivat aluksi vain muutaman päivän kuukaudessa.

<sup>224</sup> Kangas 2010, 364.

<sup>225</sup> Laitinen 1988, 129.

<sup>226</sup> Laitinen 1988, 111.

<sup>227</sup> Vihola 1983, 54.

<sup>228</sup> Östman 2004, 34.

kaupungit. Omasta takaa Keuruulla oli vähänpuoleisesti säätyläisiä, mutta suomalaisuusaatteen innoittamia sivistyneistön vesoja saapui muualtakin paikkakunnalle oppimaan kansankieltä sekä kesänviettoon.<sup>229</sup> Varsinaisiin säätyläisiin kuuluivat papiston edustajat, lääkärit ja apteekkarit sekä nimismies eli tosin sanoen pitäjäkohtaisesti muutama perhe. Kauppiaat olivat taustaltaan talollisia, jos kohta osa heistä lähestyikin säätyläisiä elintavoiltaan ja vauraudeltaan.<sup>230</sup> Sosiaalisessa ja taloudellisessa portaikossa ylöspäin kulki muun muassa multialainen talollinen ja maakauppias Kristian Tjäder, joka kokosi valtavan omaisuuden paitsi kauppamiehenä myös lainoittajana.<sup>231</sup>

Pienen säätyläistön ohella käräjäkunnan sosiaalisen huipun muodostivat vapaat, muuhun rahvaaseen verraten varakkaat talolliset. Tavanomaisenkin tilan pihapiiriin saattoi kuulua 10–20 rakennusta, ja tilat itsessään erottuivat kooltaan ja ulkonäöltään alemman rahvaan asumuksista<sup>232</sup>. Keuruulla ja Multialla jokseenkin suurikokoisia tiloja ei jaettu perintönä poikien kesken, joka osaltaan ylläpiti suurta varallisuuseroa tilallisten ja tilattomaksi jääneiden välillä. Keuruulla talonpoikaistilaan saattoi kuulua 500 hehtaaria metsää, eikä Multialla jääty paljon alle.<sup>233</sup> 1800-luvun verotuksessa metsämaille ei annettu suurta arvoa, sillä metsätaloudellinen hyöty ei ollut ilmeinen ennen 1860-luvun saateollisuuden hurjia vuosia ja suoranaisia äkkirikastumisia. Ero muutaman vuosikymmenen takaiseen korostuu varsinkin, kun aiemmin suuri osa tilojen metsistä oli ikään kuin joutomaata, jonka todellisista rajoista isännätkään eivät tieneet. Metsäomaisuuden arvonnousu näkyi käräjilläkin lukusina haasteina ”puunhaaskuusta”<sup>234</sup> sekä metsänarvosta johtuneina katkerina rajakahakoina. Talollinen Kaarle Joensuu syytti naapuriaan Wilhelm Kivinuorasta siitä, että tämä oli jo 1874 hakannut 150 tukkia hänen mailtaan. Asia oli käsitelty tuolloin käräjillä, ja koska tilojen raja oli ollut epäselvä, oli asia jäänyt ratkaisematta. Kun raja oli 1879 tarkastettu, oli Joensuun mukaan ilmiselvää, että puut olivat kun olivatkin olleet hänen puoleltaan. Lisäksi Kivinuoranen oli syytteen mukaan maanmittarin ollessa työn teossa hakenut vielä 20 tukkia ja 150 kuormaa aidaspuita. Kivinuorasan poika Abraham puolestaan

---

<sup>229</sup> Peltonen 32–38, 2006

<sup>230</sup> Vihola 1983, 45–47.

<sup>231</sup> Mönkkönen 1983, 146–147, 276 & Laitinen 1988, 113.

<sup>232</sup> Vihola 1983, 54–55. Könttärin kaksikerroksista tilaa esimerkiksi käytettiin käräjätalona.

<sup>233</sup> Laitinen 1988, 114.

<sup>234</sup> 1881, 171. Yksityisten kotitalouksien lisäksi myös valtiota edustanut nimismies haastoi valtionmetsien luvattomasta käytöstä väkeä käräjille. Katso esimerkiksi talvikäräjät 1881, 164 ”metsänhaaskuusta”.

syytti samassa käsittelyssä Joensuuta siitä, että tämäkin oli käynyt puuvarkaisissa heidän puolellaan. Myöhemmin iltapäivällä erillisessä tapauksessa Abraham Kivinuoranen uudelleen syytti Joensuuta siitä, että tämä oli 1879 ottanut puuta Kivinuorasan mailta. Joensuu selitti tämän epähuomiossa tapahtuneeksi vahingoksi.<sup>235</sup>

Metsäkauppojen tuoman varallisuuden myötä talonpojat alkoivat lähestyä säätyläistöä elämäntavoiltaan ja etäännyä muusta rahvaasta.<sup>236</sup> Viholan mukaan 1880-luvun loppuun mennessä metsätalous oli tuottanut noin 20 000 markkaa tilaa kohti, summan, jonka tienaaaminen olisi vienyt tavallisesta työmieheltä 30 vuotta, ja Mönkkönen huomauttaa tilakauppojen hinnan olleen keskimäärin 3000 markkaa.<sup>237</sup> Ylellisyustuotteet ja herraskaiset tavat, kuten esimerkiksi kaappikellot ja kahvinjuonti, alkoivat näkyä arjessa, jotka toisaalta vieroittivat talolliset niin palkollisistaan kuin muustakin rahvaasta.<sup>238</sup> Uutuuksien rinnalla rahaa kului myös perinteiseen viinanjuontiin.<sup>239</sup> Jutikkala hivenen moralisoikin ajanjaksoa käsitöiden vaihtumisesta ”kaupunkilaiskamaksi” sekä perinnäistapojen katoamisesta. Hänen mukaansa ”nousukasmainen mellastelu” jäi kuitenkin ohimeneväksi ilmiöksi.<sup>240</sup>

Talollisen ruokakuntaan kuului tavallisesti kymmenkunta henkeä<sup>241</sup>. Syitä tähän olivat hyvä elintaso<sup>242</sup> sekä yleisesti hyvät näköalat tulevaisuuden suhteen ynnä maatalojen työvoiman tarve. Vanhemman periessä muut veljet lähtivät yleensä kodin ulkopuolelle työnhakuun, sisaret koettiin naittaa taloihin. Ne sisarukset, jotka näin päätyivät tilattoman väestön joukkoon, olivat kuitenkin sukulaisuksiensa ansiosta paremmissa lähtökohdissa kuin tavallinen tilaton väestö.<sup>243</sup> Koska hyviä viljelysmaita oli rajallisesti,

---

<sup>235</sup> Talvikäräjät 1881, 198; talvikäräjät 1881, 202.

<sup>236</sup> Vihola 1983, 55. Jyväskylän tuomiokunnassa talollisten nettovarallisuus kasvoi 1870–1910 jopa yhdeksänkertaiseksi. Tämä sai jopa säätyläistön tuntemaan eräänlaista veljeyttä talollisiin, vaikka monen talollisen tulot muuntuivatkin helposti menoiksi.

<sup>237</sup> Vihola 1983, 54–55 & Mönkkönen 1983, 47.

<sup>238</sup> Laitinen 1988, 129 & Paavilainen 2005, 30–31.

<sup>239</sup> Eino Jutikkala (1958, 348) kertoo keuruulaisesta talonpojasta, joka kehuu juoneensa niin paljon viinaa, että siinä määrässä olisi viisitoistahankainen vene mahtunut kääntymään. Isäntä oli saanut rahat juomiseen metsäkaupoista. 1800-lopussa perinteinen, kostea alkoholikulttuuri sai vastaansa raittiusliikkeen, mutta ennen liikkeen merkityksen kasvua miehen malliin ja rooliin kuuluneen runsas alkoholinkäyttö sekä viinapäällä kerskailu. Aiheesta lisää Vilkuna (2015, 407–409 & 416–423.)

<sup>240</sup> Jutikkala 1958, 319 & 348.

<sup>241</sup> Mönkkönen 1983, 44; Voutilainen 2016, 81. Keskiarvo talollisten ruokakunnan koosta vaihteli maan sisäisesti. Voutilainen antaa koko maan talollisten ruokakuntien tavanomaiseksi kooksi 5–10 henkeä, Mönkkönen multialaisten kooksi 9–11 henkeä.

<sup>242</sup> Myös Piilahti 2007, 117 huomauttaa varallisuuden ja perheen koon korreloineen.

<sup>243</sup> Mönkkönen 1983, 44; Waris 1999, 99–100. Talollisperheet perustettiin nuorempana kuin muun rahvaan keskuudessa, ja syntyvyyttä ei juuri ollut tarpeen säännöstellä.

talollisväestö lisäsi tilattoman väestön kasvua pitkin vuosisataa<sup>244</sup>. Keuruulla talollisten määrä pysyi samana 1800-luvun lopulla, Pihlajavedellä määrä kasvoi selkeästi muun väestön kasvua hitaammin. Multialla tilojen määrä väheni isäntien menettäessä varansa tai tilojen yhdistyessä.<sup>245</sup> 1800-luvun lopulla maaseudun säätykierto aleni myös muissa yhteiskuntaluokissa.

Myös muiden väestöryhmien elintaso oli hiljalleen nousussa, vaikka varallisuuserot itsenäisten tilanomistajien, tilanvuokraajien sekä tilattomien välillä olivatkin suuria ja jopa kasvavia. Keuruun alueella ei ollut juurikaan lampuoteja eli kokotilanvuokraajia. Myös mäkitupalaisia, heitä jotka vuokrasivat vain rakennukset ja perunamaan, oli jokseenkin vähän. Kumpiakaan ei ole mainittu tarkastelemissani pöytäkirjoissa velkajuttujen yhteydessä. Sen sijaan torppareita kärjäkunnassa oli paljon: sataa itsenäistä tilaa kohden oli Keuruulla 311, Pihlajavedellä 144, Multialla 126 torppaa.<sup>246</sup>

On syytä huomata, että tutkimuskirjallisuudessa esiintyy keskenään ristiriitaisia näkemyksiä eri vuokratilojen määrittelystä ja pitäjittäisistä kokonaismääristä. Ei ole myöskään aina selvää, mikä erotti mäkitupalaisen muonamiehestä, joka asui erillisessä mökissä sen talon mailla, jossa oli töissä. Rajanveto ei ollut aikalaisillekaan aina selvää.<sup>247</sup> Multialla asui 1800-luvun lopulla noin 500 mäkitupalaista, jotka toimivat kausityöläisinä muiden viljelmillä ja metsissä, kalastivat sekä toimivat käsityöammateissa.<sup>248</sup> On siis mahdollista, että osa pöytäkirja-aineiston käsityöläisistä on merkitty toisissa yhteyksissä mäkitupalaisiksi.

Torppankontrahtien yksityiskohdat tarkentuivat ja tiukentuivat 1800-luvun loppua kohden; torppareiden velvollisuuksia lisättiin ja vuokra-aika lyheni. Moni torppa oli aiemmin sovittu ikään kuin elin-ikäiseksi asuttavaksi, toisin sanoen 50 vuodeksi, mutta nyttemmin sopimusten kesto lyheni 20–30 vuoteen. Sopimusehtojen tiukkenemisen taustalla olivat muun muassa yhteiskunnallisen torpparikysymyksen synty ynnä metsätalouden nousu, joka myös rajoitti torppareiden oikeuksia käyttää isäntiensä metsiä. Lisäksi talojen mailla tehtävän päivätyön määrä kasvoi kun tavalliset

---

<sup>244</sup> Voutilainen 2016, 80. Vuosisadan alussa koko maassa oli tilallisia suhteessa tilattomiin 3:1, 1870-luvulla 1:1.

<sup>245</sup> Vihola 1983, 54; Mönkkönen 1983, 44.

<sup>246</sup> Vihola 1983, 62–63.

<sup>247</sup> Miettinen R 2018, 206–207.

<sup>248</sup> Mönkkönen 1983, 60–61.



maatyöläiset työskentelivät mieluummin paremmin maksavien metsäyhtiöiden kuin talonpoikaisten tilojen työmailla.<sup>249</sup>

Torppien varallisuus kolminkertaistui miespolven aikana. Varallisuuden kasvua hidasti ja elämän piti niukkana monta tekijää: torpat perustettiin yleensä vähin eväin tilan heikommalle hallanvaaramaalle, viikoittain oltiin osana vuokraa talon töissä. Vuosittain maksettiin vuokra rahana, yleensä noin 30–40 mk, joka oli jo merkittävä summa. Lisätienestestä torpparit hankkivat rahdinajolla, metsätöillä ja käsitöillä. Hiljalleen torpistakin alkoi kuitenkin löytyä ylellisyyttä.<sup>250</sup> Esimerkiksi 1880 käsiteltiin molemmilla käräjillä tapausta, jossa torpanmies Erik Salo velkoi kelloaan kesti Jeremias Eteläaholta, jonka oli pitänyt viedä se korjattavaksi, 60 markan hintaan. Aivan varattomalla torpparilla tuskin olisi ollut arvokasta kelloa, jota toimittaa korjaukseen. Toisaalta kello oli varmasti sellaista ylellisyyttä torpassa, että sen vuoksi kannattikin käräjöidä.<sup>251</sup>

Keskimäärin torpparin varallisuus oli noin kymmenes talollisen keskivarallisuudesta.<sup>252</sup> Saman voi todeta oikeuden pöytäkirjoista myös aivan silmämääräisesti tarkkailemalla talollisten ja torppareiden velkasummia: talollisten kohdalla puhutaan tuhansista ja sadoista, torppareiden kohdalla sadoista ja kymmenistä markoista.<sup>253</sup> Myös velanoton syyt erottavat sosiaaliryhmiä. Talonpoikien velkatapauksissa on tilakauppaa, torppareilla korkeintaan hevoskauppaa.<sup>254</sup>

Tilallisten ja vuokratilajelijöiden alapuolelle jäi se laaja osa yhteisöä, joka liikkui elannon perässä talosta taloon. Näistä paremmassa asemassa olivat naimattomat palkolliset eli rengit ja piijat. Osalle heistä palkollisvuodet olivat vain nuoruuden välivaihe ennen omalla tilalla asettumista. Vuosisadan mittaan kasvava osa jäi iäkseen maatyöläiseksi muiden leipiin. Perustaessaan perheen heidät luokiteltiin usein itsellisiksi.<sup>255</sup> Muutenkin alempien luokkien luokittelussa on elämäntilanteiden

---

<sup>249</sup> Häkkinen & Peltola 2005, 46; Vihola 1983, 58–59; Mönkkönen 1983, 51–58; Östman 2004, 56.

<sup>250</sup> Mönkkönen 1983, 58–59.

<sup>251</sup> Talvikäräjät 1880, 337; Syyskäräjät 1880, 127.

<sup>252</sup> Vihola 1983, 63; Mönkkönen 1983, 59.

<sup>253</sup> Talollisista esimerkiksi syyskäräjät 1880, 270, jossa talollisten keskinäisen tilankaupan hinta on 2000 markkaa. Torppareista talvikäräjät 1880, 226, jossa lainataan torpparilta toiselle 100 markkaa 5 prosentin vuosikorolla.

<sup>254</sup> Syyskäräjät 1880, 93. Katso myös alaluku 3.2.3 hevosriitoja.

<sup>255</sup> Vihola 1983, 66. Mönkkönen 1983, 62–66.

muutoksesta johtuvia muutoksia: Herman Seppälä mainitaan sekä kestiksi, että seuraavilla käräjillä itsellismieheksi.<sup>256</sup>

Itsellisten määrittely oli jokseenkin laveaa, ja heidän asemastaan onkin saatavilla jopa ristiriitaista tietoa. Riikka Miettinen on luonnehtinut itsellisiä eräänlaiseksi sosiaalseksi ”kaatoluokaksi” johon luokiteltiin kaikki ne tilattomat, joille ei muuta nimitystä keksitty.<sup>257</sup> Yleensä he asuivat vuokramökeissä.<sup>258</sup> Itsellisten elanto oli sidoksissa siihen, kuinka paljon usein kausiluonteisia töitä oli tarjolla, ja omaisuuskin vaihteli nälkäräjältä satojen markkojen säästöihin.<sup>259</sup> Käräjäaineistossa itselliset käräjöivät yhtälailla pieniä, muutaman markan<sup>260</sup>, kuin kymmenien markkojen<sup>261</sup> summia. Elinkeinovapauden astuttua voimaan 1868 käsityöläisinä eivät toimineet vain porvarissäätyiset, vaan suuri joukko itsellisiä hankki lisätienestejä käsityöläisinä. Toki monet itselliset olivat toimineet aiemminkin käsityöläisinä, mutta lakimuutoksen myötä he ottivat ammatin virallisesti.<sup>262</sup> Tämä osalta hämärtää itsellisen käsitettä.

Aineistossa usein esiintyvä ryhmä, kestit, olivat Keski-Suomen erikoisuus. Kesti asui muiden asumuksissa, joskus riihessä tai saunassa, ja maksoi elatuksensa työnteolla. Heidän toimenkuvaansa kuului pitkälti samanlaisia tehtäviä kuin palkollisille.<sup>263</sup> Maaseutu-yhteisön kenties heikoimmassa asemassa olivat loiset, jotka elivät lähinnä muiden ihmisten armeliaisuuden varassa. Toisin kuin muut itselliset, he elivät pääsääntöisesti muiden nurkissa.<sup>264</sup> Toisaalta käräjillä hekin näyttävät ottaneen aktiivisen toimijan roolin.

Edellä kuvatun sosiaalisen pyramidin voisi tiivistää väen jakautuvan tilanomistajiin, vuokralaisiin ja maatyöläisiin. Tilan omistaminen, tuotto pelloilta ja metsästä, toi elämään ennustettavuutta ja korotti omaa sosiaalista asemaa. Tiloista ei luovuttu ilman

---

<sup>256</sup> Syyskäräjät 1880, 11; Talvikäräjät 1881, 20. Samanlainen muutos tapahtuu myös Herman Kolinille samojen käräjien käsittelyissä 15 ja 28.

<sup>257</sup> Miettinen 2018, 206–223. Miettisen mukaan historiantutkimus ei ole voinut yhtenäistää ”itsellisyyden määritelmiä” nimen pitkäikäisyyden, aineistojen monimuotoisuuden, ja aiheen liian vähäisen tutkimuksen vuoksi.

<sup>258</sup> Östman 2004, 56.

<sup>259</sup> Laitinen 1988, 126; Vihola 1987, 66; Mönkkönen 1987, 62–66.

<sup>260</sup> Talvikäräjät 1880, 55.

<sup>261</sup> Talvikäräjät 1880, 232

<sup>262</sup> Vertaa Uotila 2006, 129; Uotila 2014, 67 & 294. Uotilan tutkimuksissa maaseudun käsityöläisiksi lasketaan kaikki käsittäjät, ei vain käsityöläisiksi ilmoittautuneet henkilöt, jolloin käsityöläisten määrä kasvaa moninkertaiseksi. Valinta on mielekäs sen vuoksi, että asiakkaat ”kilpailuttivat” kaikkia elinkeinon harjoittajia, eivät vain virallisia käsityöläisiä.

<sup>263</sup> Mönkkönen 1983, 64.

<sup>264</sup> Östman 2004, 56.

kunnon perusteluita. Näitä olivat oikeastaan vain isännän siirtyminen syytinkimieheksi, kuolema ja konkurssi. Maatilat pyrittiin pitämään oman suvun käsissä vaikka sitten avioliittojen kautta.<sup>265</sup> Entinen tilallinen Henrik Myllylä haastoi tilallisen Herman Wuorimäen käräjille perutun tilakaupan johdosta. Wuorimäki oli luvannut myydä Myllylälle Wuorimäen perintötilan sillä ehdolla, että Myllylä menisi naimisiin Wuorimäen Wilhelmiina-tyttären kanssa. Avioliitto oli kuitenkin peruuntunut, ja Hovioikeuden päätöksellä maatila oli palannut Wuorimäen haltuun. Myllylä oli kuitenkin maksanut tilan kauppahinnasta Myllylälle jo 1600 markkaa, jotka hän vaati nyt takaisin. Myllylän pyynnöstä paikalle tullut entinen lääninkanslisti Arthur Lindblad pyysi oikeutta kuitenkin vähentämään hinnasta korvauksen siitä ajasta, jolloin Wuorimäki oli huolehtinut jo Myllylän omistamasta maatilasta.<sup>266</sup> Tilattomien lisäksi maatiloista olivat kiinnostuneet toimintaansa sisämaahan laajentavat metsäyhtiöt sekä tiloja eteenpäin myyvät maakauppiat.<sup>267</sup>

### 3. Lainan perintä

#### 3.1 Lainamarkkinat ennen pankkilaitosta

Edes varakkaimmilla talollisilla ei yleensä ollut, eikä voinutkaan olla suuria säästöjä agraaritaloudessa, jossa omaisuus sitoutui maahan ja sen tuottoon. Hallan pilaama vuodontulo piti korvata lainanotolla, ja jos velan synnyttikin velallisen niukkuus, niin velkojan heikko taloustilanne taas johti takaisinperintään.<sup>268</sup> Tavanomaisimmillaan ”velka-asia” oli maksamattomasta lainasta syntynyt haaste. Näitä tapauksia on pöytäkirjoissa runsaasti, ja ne ovat usein miten kovin lyhytsanaisia ja nopeasti käsiteltyjä.<sup>269</sup> Niukkasanasimmat tapaukset eivät kerro mitään siitä, missä olosuhteissa velka otettiin. Osa tapauksista kertoo velanoton syyn kantajan perustellessa

---

<sup>265</sup> Toivanen 2002, 134–135. Jämsäläinen talonpoikaisleski oli sopinut renkinsä kanssa, että jos renki menisi naimisiin lesken tyttären kanssa, renki pääsisi tilan isännäksi.

<sup>266</sup> Syyskäräjät 1880, 245; Talvikäräjät 1881, 98.

<sup>267</sup> Peltonen 2004, 111–113, Kuisma 2006, 360–361.

<sup>268</sup> Piilahti 2007, 153; Hemminki 2014, 34; Voutilainen 2016, 17. Voutilainen linjaa alhaisen tuottavuuden ja köyhyyden olleen ominaista suomalaiselle maataloudelle ainakin 1950-luvulle asti.

<sup>269</sup> Talvikäräjät 1880, 214. Ääripäässään tapauksen käsittely meni: Torpanmies Fredrik Raiskimäki haastoi talollisen Aaprahami Jukolan käräjille 500 markan velkakirjasta. Jukola ei ollut paikalla, ja oikeus velvoitti hänet maksamaan summan ensitilassa katsoessaan, että hän ei kieltänyt velkakirjaa. Monet näistä tapauksista on kirjattu valmiille lomakepohjalle, johon ei mahtunutkaan yksityiskohtaisempaa selostusta asianlaadusta. Katso liite 4.

vaatimustaan. Lisäksi kokonaisuutena tiedetään että velkaa otettiin sekä arkipäivän pienlainoiksi että suurina investointiluontoisina lainoina. Varsinkin alemmat tuloluokat tukivat lainanotolla jokapäiväistä elämäänsä.<sup>270</sup> Näin ollen myös aineiston ääripäissä olivat toisaalta talonpoikien keskinäiset kokonaisten mautilojen kaupat, jolloin kauppasummat liikkuivat tuhansissa markoissa, ja toisaalta pienet, vain joidenkin markkojen summat. Riippumatta lainasumman koosta lainansaaminen kysyi sosiaalista statusta, henkilöiden keskinäistä luottamusta, lainoittajan uskoa lainanottajan takaisinmaksuun. Tässä alaluvussa esitellyt tapaukset ovat syntyneet tuon luottamuksen loppuessa. Aineistossa erottuu tavanomaisen naapuriavun, ja harvinaisten tilakauppojen, ohella pääasiassa maakauppiaiden harjoittama ammattimaisempi ja koroista voittoa tavoitteleva lainoittaminen.

Käräjäaineistossa esiintyvät laina-asiat oli laadittu joko velkakirjana tai suullisina sopimuksina. Velkakirjaa varten tarvittava paperi maksoi itsessään, joka rajoitti vähävaraisimpien velkakirjojen käyttöä.<sup>271</sup> Tilikirjavelkoja tai vekselivelkoja ei aineistossa ole. Turusen mukaan nämä olivat pääasiallisesti kaupunkien porvarien keskinäisen kaupanteon välineitä. Vekseleiden poissaoloa selittää myös se, että näihin oli kirjattu selkeä takaisinmaksupäivämäärä, toisin kuin tavanomaisiin velkakirjoihin.<sup>272</sup> Niiden kohdalla laki vaati lainanmaksua ensivaatimuksessa, ja velkakirjoissa toistetaan sama vaade.<sup>273</sup> Velanlaatimistilanteessa on saattanut kuitenkin esiintyä epämääräisiä, mutta kaikkien osapuolten hyväksymiä ”maksan sitten joskus”-puheita, joista myöhemmät keskustelut ovat johtaneet riitautumiseen ja sen jälkeen käräjille, kun velkoja onkin itse tarvinnut käteistä, ja taloudelliset realiteetit ovat tulleet keskinäistä solidaarisuutta tärkeämmäksi. Jos velkojat vaativat suuria velkasummia yllättäen, usein vasta vuosienkin päästä, ei velallisilla todennäköisesti ollut ylimääräistä rahaa maksaa.<sup>274</sup> Käräjillä ei kerrottu velallisen aiempia pyrkimyksiä sovitella itselleen lisää maksuaikaa. Tämä johtuu luultavasti siitä, että velkakirja mukanaan oikeuteen astunut

---

<sup>270</sup> Hemminki 2014, 35 & 134; Haatainen 2017, 48–49. On syytä muistaa, että köyhimmät olivat syöneet vielä muutama vuosikymmen takaperin pettuleipää normaaliaikoinakin.

<sup>271</sup> Turunen 2019.

<sup>272</sup> Turunen 2019; Keskinen 2008, 155. Keskinen mukaan vekseleille myönnettiin yleensä kolmesta kuuteen kuukautta maksuaikaa, joskus jopa vuosi.

<sup>273</sup> RVL 1734, Kauppakaari IX luku § 1, 4. Katso myös Turunen 2019.

<sup>274</sup> Turunen 2019; Katso myös Fontaine 2014, 59. Fontainen tutkimilla varhaismoderneilla lainamarkkinoilla näyttää olleen tavanomaista, että yksittäinen velkasuhde solmittiin vuosiksi eteenpäin. Osin kyse oli sosiaalisesta siteestä osapuolten välillä, jota ei ehkä haluttukaan murtaa, osin siitä, että summat olivat köyhille maalaisille takaisinmaksettavissa vain pienemmissä erissä.

velanantaja käytännössä hallitsi tilannetta, ja kukapa kertoisi lautakunnan edessä tarinoita pieleen menneistä sovitteluyrityksistä, joissa itse saisi kohtuuttoman maineen. On myös mahdollista, että osa sovitteluista katsottiin tapauksen kokonaisuuden kannalta merkityksettömiksi. Pääosa suullisista sopimuksista tehtiin pikaiseen tarpeeseen, mutta silloinkin, mikäli mahdollista, todistajien läsnä ollessa.<sup>275</sup> Talollinen Kaarle Kivijärvi oli lainannut eläkemies Abraham Kaunisniemelle 37 markkaa ”protokollien” laatimista ja yleistä asioidensa hoitamista varten. Lisäksi Kaunisniemi oli saanut Kivijärveltä lainaan turkin. Kaunisniemi ei maksanut hyvällä takaisin, ja yritti käräjilläkin selittää summa olleen alkujaan vain 10 markkaa, ja maksaneensa sen. Hän kuvaili lainaamaansa turkkiä huonolaatuiseksi. Kivijärven todistajat kertoivat kuitenkin olleensa paikalla kun Kaunisniemi sai rahat, ja oikeus päätti, että huonompikin turkki olisi arvoltaan ainakin ”viisikolmatta markkaa”. Kaunisniemi joutui maksamaan velkansa ”ryöstön” uhalla.<sup>276</sup>

Suuria lainoja ei maksettu takaisin kerralla, vaan lainaa maksettiin vähän kerrassaan vuosien mittaan. Suurien lainojen saaminen edellytti usein, että velanottajalla oli takaajia tukenaan. Tämä taas vaati vahvaa sosiaalista verkostoa, sillä se asetti myös takaajat vastuuseen oikeudessa. Esimerkiksi loismies, entinen torppari Matti Niemelä haastoi oikeuteen suoraan talokas Herman Pokkomäen, joka oli ollut Nehemias Tiuhosen takaajana tämän ottaessa lainaa Niemelältä.<sup>277</sup> Jos takaajat joutuivat maksamaan alkuperäisen lainan velkojalle, saattoivat he puolestaan vaatia summaa velanottajalta. Takaajat haastoivat torppari Kasper Uusitorpan maksamaan velan heille, kun he taanneet Uusitorpan tämän hakiessa ”Peurakummun siemen jyvästöstä” eli pitäjänmakasiinista 20 kappaa siemenruista 20 markan hintaan.<sup>278</sup> Vaikka makasiinilainan rahallinen arvo ei ollutkaan kohtuuttoman suuri, vaadittiin makasiinista lainatessa lainalle aina takaajat. Pitäjänmakasiineista ei saatu almuja: nämä viljasiilot lainasivat ensisijaisesti viljantallentajille, ja vasta sen jälkeen niille, joiden uskottiin voivan maksaa lainansa takaisin.<sup>279</sup>

---

<sup>275</sup> Dermineur 2015, 492–494. Suullisten sopimukset olivat yleisiä varhaismodernilla ajalla kaikkialla rahvaan parissa, eikä ole syytä olettaa tavan kadonneen ennen kuin kirjoitustaidosta tuli todellinen kansalaistaito. Dermineurin mukaan ranskalaiset talonpojat eivät hankkineet veloilleen kirjallisia tositteita vielä sittenkään, kun yli sadan livreen lainoista vaadittiin notaarin laatima sopimus.

<sup>276</sup> Talvikäräjät 1882, 172; Syyskäräjät 1882, 89.

<sup>277</sup> Talvikäräjät 1880, 229.

<sup>278</sup> Syyskäräjät 1881, 204.

<sup>279</sup> Teerijoki 1993, 166–171; 178–179 & 208. Makasiinitoiminta alkoi 1700-luvulla hätäaputoimintana, mutta varsin pian toimintatavaksi vakiintui lainata koko varasto niin, että lainan korot tuottivat mahdollisimman hyvän tuoton. Tämä edellytti lainaamista heille, joilla oli enemmän omaisuutta, ja sitä

Tavanomaisin käräjillä esiintullut lainasumma oli 100 markkaa viiden tai kuuden prosentin vuosikorolla.<sup>280</sup> Summa tavanomaisuutta voi perustella monin tavoin. 100 markkaa oli kohtuullisen paljon rahaa, ottaen huomioon, että maatyöläisen päiväansiot saattoivat olla 2 markan luokkaa<sup>281</sup>. Oli kyseessä sitten tilallinen tai tilaton lainanottaja, mutta summa ei kuitenkaan ylivoimaisen suuri useimmille. Se oli useimpien lainattavissa ja maksettavissa kohtuullisen, ajan kuluessa. Sillä saattoi jo investoida, esimerkiksi ostaa hevosen, työkaluja tai hieman siemenviljaa, mutta ei yleensä vaatinut useidein vuosien takaisinmaksuaikaa. Sadan markan viiden prosentin vuosikorolla lainaa vaati takaisin muun muassa torppari Kustaa Kustaanpoika Pasila talolliselta Samuel Teerimäeltä. Alkujaan vuonna 1875 myönnetystä velasta Teerimäki oli maksanut takaisin vasta kuusi markkaa korkoa siihe mennessä kun asiaa syyskäräjillä 1881 käsiteltiin.<sup>282</sup> Monet muutaman sadan markan lainat olivat itse asiassa torppareiden talollisille myöntämiä. Toinen torppari, Abraham Aitinaho, vaati talolliselta Taavetti (David) Niemelältä suurehkoa lainaa takaisin mukanaan alkuperäinen, Niemelän itsensä kirjoittama velkakirja:

”Minä alla nimitetty maksan ensi vaatimuksella torpan pojalle Abrahami aitinaholle kolme sataa seittemen Suomen kulta/ 307 markkaa visi kasvulla satalle vakuutan Multialla 17. päivänä maaliskuuta 1879.

Saama/ 307 markkaa

Talokas Davetti Niemijärvi

oma kätisest”

Velka-kirjan todistajina puumerkkinsä olivat pistäneet ”Torpan vanhus” Herman Kuusenmäki sekä renki Anselmi Lehtomäki. Niemelä ei saapunut käräjille selvittämään asiaa, joten hänet tuomittiin maksamaan sekä laina itsessään, että Aitinahon vaativat

---

myöten paremmat mahdollisuudet takaisinmaksuun. Lainantakaajat olivat usein lainaajien sukulaisia, tai sitten esimerkiksi toinen viljeli torppaa toisen mailla. Joskus tiukan paikan koittaessa koko kylä saattoi taata yhden talon lainan. Huolimatta makasiinien luonteeseen liittyvistä ongelmista Teerijoki katsoo niiden helpottaneen köyhäinhoidon taakkaa.

<sup>280</sup> RVL1734, 9. luku 6 §; Aunola 1967, 306; Perlinge 2005, 83–85; Hemminki 2014, 156. 6 % vuosikorko oli suurin lain sallima, eikä korkoa voinut perä korosta. Matala korko juontui koronkiskontaa paheksuvasta kristinuskosta. Perlingen mukaan vuosikorko oli yleensä pienempi sukulaisten keskisissä lainoissa. Näin ollen velkakaupoilla rikastuvat ”pitäjänpankkiirit” pyrkivät lainaamaan oman lähisukunsa ulkopuolelle, sillä koron ottaminen sukulaisilta oli arveluttavaa, ja sen katsottiin helposti kielivän keskinäisestä epäluottamuksesta. Aunolan mukaan 1700-luvulla oli tavanomaista antaa ensimmäinen vuosi maksuaikaa korotta, ja senkin jälkeen vain 3 % korolla.

<sup>281</sup> Vertailun vuoksi: Mönkkönen (1983, 62) kertoo rengin vuosiansioksi 100–150 markkaa.

<sup>282</sup> Syyskäräjät 1881, 174.

”kohtuulliset kulungit” 14 markkaa.<sup>283</sup> Syy talonpoikien velkaantumiselle torppareille on oikeastaan aika ilmeinen; torppareilla oli kuitenkin kohtuullisesti varakkuutta, mikäli vertaa muihin tilattomiin, ja toisaalta vuokratilajelijoina torppareilla ei kenties ollut samanlaisia investointimahdollisuuksia kuin talollisilla.<sup>284</sup> Toisaalta talollisten(-kin) velkaantumiselle on löydettävissä useita syitä. Ensinnäkin 1880-luvulla syytinki- ja palkolliskustannukset kasvoivat. Toisekseen 1870-luvun lopun talouskriisin johti talojen velkaantumiseen. Kolmanneksi talollisten moralisoitiin tuhlailevan turhuuksiin.<sup>285</sup>

### 3.2 Maakauppiat pitäjänpankkiireina

Edellisessä jaksossa käsiteltiin velanantoa yleisemmin, tässä käsitellään niitä, joille velkakauppa oli vakiintunut sivuelinkeinoksi. Maakauppiat elivät ”rahaa käärien ja velkoen” yhteisössä, jossa tottuneita rahankäsittelijöitä oli verraten vähän. 1880-luvulla ammattikunta oli vielä melko nuori, mutta sillä oli jo suuri merkitys, sillä maakauppiat paitsi möivät käyttötavaraa ja ylellisyyksiä, myös toimivat eräänlaisina paikallisina pankkiireina.<sup>286</sup>

Maakaupan vapauttamisesta oli kinasteltu lehdistössä koko 1850-luku ennen kuin asetus astui voimaan 1859. Jo ennen tätä maaseudulla toki käytiin kauppaa luvattomissa ”puntaripuodeissa” ja lehdissä arvailtiin, millaisia luvalliset puodit auetessaan olisivat. Asetuksen puoltajat vetosivat maalaisten pitkiin kauppamatkoihin kaupunkeihin sekä maakauppojen yleiseen rikastuttavaan vaikutukseen. Lisäksi haluttiin kitkeä epämääräiset kulkukauppiat pois maaseudulta. Vastustajat – joihin kuului Alasen mukaan ”vakavahenkistä maalaisväestöä”- taas pelkäsivät puotien ylellisyyden turmelevan nuorison sekä palkollisväen. He myös huomauttivat, että myydessään tuotteensa kaupungeissa oli maalaisten joka tapauksessa tehtävä pitkä kaupunkimatka, ja matkalaisilla oli aikaa istuksia kapakoissa. Kaupunkien porvarit vastustivat maakauppaa lisääntyvän kilpailun vuoksi. Kun asetus astui voimaan, lehdissä

---

<sup>283</sup> Talvikäräjät 1880, 18.

<sup>284</sup> Vihola 1983, 57–63; Mönkkönen 1983, 58–59; Laitinen 1988a, 119–123. Torpparit saivat raivata uutta peltoa tilan maille miten mielivät, vaan vain sen minkä kontrahti antoi myöten. Toisaalta heidän elintonsa oli talollisiin nähden niukempi niin, että ylimääräisiä kulunkeja, kuten ”välttämättömiä” ylellisyyksiä, saattoi tulla harvemmin.

<sup>285</sup> Laitinen 1988a, 111; Kuisma 2006, 292; Paavilainen 2006, 30.

<sup>286</sup> Kim Kaarnirannan väitöskirjan otsikko ei juuri osuvampi voisi olla, vaikka Kaarnirannan tutkimuskohde ovatkin ”sekatavarakauppiaita”. Nimitys kuvaa melko hyvin maakauppiaiden myymien tuotteiden kirjoa. Ks. Kaarniranta 2001, 23.

kirjoitettiin siitä, kuinka maalaiset alkoivat asioida kauppiaan luona jopa viikoittain.<sup>287</sup>

Alkuperäisessä maakauppa-asetuksessa vuodelta 1859 näkyi maallisen esivallan vanha suhtautuminen vapaakauppaan. Anomus kaupan perustamiseen täytyi toimittaa senaatin hyväksyttäväksi. Maakauppiaksi pyrkivän täytyi olla hyvämaineinen mies, ja voidakseen ylläpitää puotia täytyi hänellä olla varallisuutta jo ennestään. Vaasan ja Hämeen lääneissä kauppiaksi rupesivat yleensä vauraat maanviljelijät sekä entiset kauppiat ja kauppa-apulaiset. Niitä kokemattomia kauppiaita, jotka selvisivät alkuaikojen hankaluuksista, Alanen luonnehtii ”luonnonneroiksi”. Kaarnirannan mukaan kaupungeista muuttaneet entiset kauppiat ja kauppa-apulaiset pääsivät maakauppiaksi talollisia useammin, sillä näillä oli usein kirjanopillisia puutteita.<sup>288</sup> Kauppaa ei saanut perustaa liian lähelle alle 50 virstan (eli noin 80 kilometrin) päähän kaupungista. Pitäjässä ei saanut olla liian montaa kauppiasta, jotta viranomaisten suorittama kaupankäynnin valvonta onnistui. Asetuksien soveltaminen johti suureen joukkoon hylättyjä kaupanperustamishakemuksia, sekä valituksia hylkäyksistä ympäri maan. Vaasan läänissä pelättiin, että liian monen kaupan perustaminen lähekkäin olisi niille kaikille vain vahingoksi. Kun maakauppiat joutuivat ahdinkoon, syyksi tiedettiin heidän keskinäinen kilpailunsa.<sup>289</sup>

Lisäksi oli tarkoin määrätty tuotteet, joita maakauppias sai myydä. Tiukat ehdot olivat syntyneet eri näkökantojen kompromissina, ja vuonna 1868 säädetyn elinkeinovapautuslain myötä maakaupanperustamisprosessia helpotettiin. Byrokraatiaan karsittiin; senaatin sijaan kuntakokous päätti kauppaluvan myöntämisestä. Kaupan tuli silti sijaita vähintään peninkulman (noin 10 kilometrin) päässä kaupungista.<sup>290</sup>

---

<sup>287</sup> Alanen 1957, 204–207, 212, 232 & 254; Kaarniranta 2001, 13, 34–35; Paavilainen 2005, 30–31.

<sup>288</sup> Alanen 1957, 280, 298–300 & 601–604; Markkanen 1988, 294 & Kaarniranta 2001, 70–74. 1866 Korpilahdella paikallinen nimismies auktoriteetillaan esti kuvernöörin jo hyväksymän anomuksen maakaupan perustamisesta väittämällä, ettei hakijalla ollut todistuksista huolimatta tarvittavaa kirjoitustaitoa. 1865 sanomalehti Hämäläisessä kerrottiin kauppiasta, oli kirjannut 13 markan velan 31 markaksi, kun ei ymmärtänyt missä järjestyksessä numerot tuli kirjoittaa.

<sup>289</sup> Alanen 1957, 230–234, 240–243, 249–251; Vihola 1983, 161; Markkanen 1988, 292–293 & Kaarniranta 2001, 14–15, 48, 58 & 67–68. Vuonna 1866 sanomalehti Vasabladet vastusti yhä maakauppaa sen vuoksi, että vähittäiskauppa oli kärsinyt kaupungeissa. Kaarnirannan mukaan kyse ei ollut pelkkää ilkeämielistä panettelusta, vaan monin paikoin väestö ei yksinkertaisesti riittänyt monien kauppapuotien asiakkaisiksi, vaikka uusia kauppia perustettaessa kartoitettiin puodin ”alueella” asuva väestö. Toisaalta Markkanen huomauttaa, että samaan aikaan, kun maaseudulle perustettiin puoteja, alkoivat kaupunkien kaupat erikoistua.

<sup>290</sup> Alanen 1957, 249–259, 295.



Helpotuksista huolimatta maakauppa oli riskialtista työtä. Alasen mukaan Vaasan ja Hämeen lääneissä tapahtui 1886–1895 puolet koko maan maakauppiaiden konkurssista. Multialainen maakauppias Kristian Tjäder osti maakauppias Mikko Sihvosen konkurssipesän omakseen ja tuli 1881 käräjille vaatimaan niitä lainoja, joita Sihvonen ei ollut ennen konkurssiaan takaisin vaatinut.<sup>291</sup> Ylipäättään monen kauppiaan ura jäi lyhyeksi kun puodinpito ei itsessään kannattanut, myönnettyt lainat jäivät saamatta takaisin ja velat tukkureille maksamatta. Ura, maine ja varallisuus vakiintuivat vasta ajan kuluessa,<sup>292</sup> ja kerran avattua liikettä kannattikin toisen kauppiaan jatkaa. Kun Keuruun ensimmäinen maakauppias Matts Häggman kuoli 1875, löytyi hänen leskelleen Agathalle nopeasti uusi mies, Fredrik Viktor Lintunen, joka jatkoi Häggmanin puodin pitoa. Ennen uutta avioliittoaan Agatha hoiti itse puotia. Nainen liikeyrityksen johdossa oli harvinaista, mutta leski toimi täysin valtuuksin ja oikeuksin vapauduttuaan aviopuolisonsa edusmiehisyydestä.<sup>293</sup>

Tiskin takaa palvelevat kauppiat erottuivat tavallisesta rahvaasta. Markkasen mukaan suurin osa heistä oli talonpoikaisperheistä, ja kauppiaksi ryhtyminen oli keino välttää torppariksi joutuminen. Kun talollispojalla oli vaihtoehtona alkaa maakauppiaksi tai torppariksi, on helppo ymmärtää, miksi moni valitsi maakauppiaan riskialttiin uran. Paitsi että olivat syntyisin paremmista taloista, he myös pukeutuivat paremmin, lukivat sanomalehtiä ja seurustelivat säätyläisten kanssa. Fyysisesti kevyt kaupanteko tuskin oli muun yhteisön silmissä edes oikeaa työtä. Heillä oli käteistä rahaa käytössään myös silloin kun olivat itse veloissa. Parhaimmillaan he nauttivat paikallisyhteisössä arvostusta ja korkeaa sosiaalista statusta.<sup>294</sup> Status näkyi siinä, kuinka monet maakauppiat vaikuttivat pitäjän julkisessa elämässä näkyvästi. Luku- ja kirjoitustaitoisten, ylipäättään monitaitoisten miesten puoleen käännyttiin arjen laki- ja

---

<sup>291</sup> Syyskäräjät 1881, 125; Alanen 1957, 448–449. Kokemattomat kauppiat alkoivat velkaantua pankeille. Ääritapauksena Kaarniranta (2001,101–110) kuvaa puolestaan maakauppiasta, jonka yritys päättyi kuolemaan tämän pudottua jäihin lähtiessään hakemaan apua taloudellisiin vaikeuksiin. Epäonninen, lapseton kauppias jätti pesänselvittäjille vain suuret velat konkurssipesään.

<sup>292</sup> Vihola 1983, 166; Kaarniranta 2001, 94. Kaarnirannan laskelmien mukaan Pohjois-Karjalassa noin 40 prosenttia aloittaneista maakauppiaista teki alle viiden vuoden uran ennen konkurssia. Tässä joukossa oli paljon elinkeinonvapautumisen myötä alalle innokkaasti lähteneitä, joille kova arki iski vastaan, vaikka monilla olikin myötämielisiä tukkureita takana.

<sup>293</sup> Vihola 1983, 165; Turunen 2017, 100–105.

<sup>294</sup> Alanen 1957, 304 & 465; Markkanen 1977, 155159; Kaarniranta 2001, 86. Alanen huomauttaa, että menestyvä maakauppias saattoi toisaalta kokea melkoisen sosiaalisen nousun. Kaarniranta taas arvioi monen maakauppiaan tienanneen vuodessa sen summan, jonka eteen talollinen sai tehdä viisi vuotta töitä. Kauppias vaikutti rikkaalta vielä konkurssinkin partaalla. Markkanen tosin muistuttaa, että osa kauppiaiden varallisuudesta tuli perinnöistä.

kauppa-asioissa helposti. Varsinkin syrjäisemmissä kunnissa erilaiset kunnalliset luottamustoimet olivat tavanomaisia.<sup>295</sup>

Täyteen tavaraa sulloitetut maakaupat olivat aikalaisilleen muusta arjesta poikkeava ilmestys. Ne oli saatettu sisustaa hienosti ja myyjät latelivat kohteliaisuuksia.<sup>296</sup> Kauppiaat pyrkivät paitsi vastaamaan kysyntään, myös laajentamaan sitä. Myyntiartikkeleita oli ulkomailtakin. Rikkailla maakauppiaille oli suoria yhteyksiä Pietariin. Varakkaimmilla kauppiaille oli omia edustajia kaupungeissa vastaamassa tavarantoimituksesta.<sup>297</sup> Puodeissa myytiin suolaa, rautaa, lamppuja, tarvekaluja, tekstiileitä, kahvia, tupakkaa, leivoksia ja rusinoita. Metsätyökaluista kysytyjä olivat juusterit, sahat ja kirveet. Asiakkaat saattoivat saada kahvikuppi tai viinapaukun kaupanpäällisiksi.<sup>298</sup>

Runsasta paheksuntaa herätti maakauppiaiden viinanmyynti. Maakauppialupa ei vielä itsessään oikeuttanut viinanmyyntiä, vaan siihenkin tuli hakea erillinen lupa. Luvan ehdot oli tarkkaan määritellyt eikä jokaisella halukkaalla ollut mahdollisuutta täyttää niitä. Maakauppiaat saivat viinanmyyntiluvan muita halukkaita helpommin, ei itsessään ammattinsa, vaan ammatin vaatiman vakavaraisuuden ja hyvän maineen vuoksi. Usein heillä olikin suorastaan monopoliasema lailliseen alkoholin myyntiin maalla. Viinanmyynnistä johtuvaan arvosteluun maakauppiaat vastasivat, varmasti todenmukaisesti, vain täyttävänsä asiakkaiden toivomuksia. Myyntituotteena viina oli mainio, sillä kysyntää riitti aina, kun toisaalta arkinen naukkaulu sekä vieraille kahvin sijaan tarjottavat viinat olivat yhtä tavanomaista kansanhuvia kuin lailla kielletty humalajuominenkin. Kaikki asiakkaat eivät suinkaan pidättäytyneet ostamasta myös pyhänä, jolloin viinanmyynti, kuten koko maakauppa, oli kielletty. Varsinaisten aukioloaikojen puuttuessa kaupat ylipäätään kannatti pitää auki nimenomaan sunnuntai-aamuisin, jolloin ihmisiä oli liikkeellä. Perlingen mukaan skänelaiset maakauppiaat ansaitsivat suuren osan tuloistaan viinakaupasta, ja suomalainen tutkimus näyttäisi

---

<sup>295</sup> Katso myös Alanen 1957, 628–629 & Kaarniranta 2001, 220–224.

<sup>296</sup> Kaarniranta 2001, 197.

<sup>297</sup> Alanen 1957, 394 & 411–414; Keskinen 2008, 157. Nämä ”agentit” hankkivat kaupungista tavaraa maalla myytäväksi ja myivät maalaistuotteita kaupungeissa. Yksi tärkeimmistä myyntituotteista kaupungeissa olivat ruisjauhot. Keskinen kiinnittää huomiota siihen kitkaan, joita puutteellinen informaatio ja epäluottamus kauppiaan ja edusmiehen välillä saattoi aiheuttaa.

<sup>298</sup> Alanen 1957, 316–318, 326–330 & 404; Vihola 1983, 162–163; Markkanen 1988, 310; Kaarniranta 2001, 80–82. Keuruulaisten tukkurit tulivat pääosin Pohjanmaalta, vaikka Jyväskylän merkitys kasvoikin. Varsinkin vaasalaisilla tukkureilla oli reilu maine.

osoittavan samaan suuntaan. Viinarahat taas saattoi sijoittaa muihin sivutoimisiin elinkeinoihin, joita maakauppiaille oli paljon.<sup>299</sup>

Kauppiaiden ei suinkaan itse kannattanut kuljettaa tavaroita kaupungista maalle, jos siihen pystyi palkkaamaan jonkun muun. Joskus tietysti kuljettajalle sattui vahinkoja. Ruokakauppias Juoseppi Lappalainen haastoi kauppatavaroitaan kuljettaneen talollisen Henrik Simiön korvaamaan pitkin tietä levinneen rikkinäisen kahvipurkin sisällön. Simiön mukaan Lappalaisen olisi itse pitänyt huolehtia purkkinsa olevan ehjä, sillä Simiö oli huomannut vahingon vasta Lappalaisen kotipihassa. Lappalaisen neljä todistajaa olivat keränneet kahvinpajuja tieltä, mutta oikeus ei myöntynyt korvausvaateeseen, sillä Lappalainen ei lopultakaan voinut todistaa vahinkoa Simiön syyksi. Lappalainen joutui maksamaan 6 markkaa kaikille todistajilleen kärjäkulunkeja. Lappalainen ei niellyt tappiotaan, vaan pöytäkirjan mukaan hän haastoi Simiön myöhemmin uudestaan.<sup>300</sup>

Puodinpidossa oli riskinsä, joten useat maakauppiat, Tjäder mukaan lukien, olivat sivutoimisia maanviljelijöitä. He harjoittivat kotiteollisuutta tai omistivat myllyn. Tämän lisäksi monella oli sijoitustoimintaa, omisti sahan tai jopa pienen sisävesilaiivan. Moni pyrki mukaan teolliseen toimintaan. Kauppiaiden investoinnit palvelivatkin usein välillisesti koko yhteisöä. Kaarnirannan mukaan monet kauppiat täyttivät lompakkonsa useiden ammattien yhdistelmällä.<sup>301</sup> Multialainen talollinen Gabriel Hänninen oli saanut vastuulleen ”metsä-herra” Otto Aminoffin puun-uiton Honkajoesta Mahlajärveen vuonna 1875, ja uitto ei sujunut suunnitelmien mukaan. Hän joutui vuonna 1880 kärjillä selvittämään velka-tapausta siitä, minne oli hukannut syytteen mukaan 3781 tukkia, 100 keksiä eli puoshakaa, ankkurin sekä puiden sitomiseen käytettyä ”varppia 200 markan edestä”. Yhteishintana kaikelle Aminoffin edustaja vaati 11 410 markkaa 90 penniä. Hänninen kiisti hukanneensa puut. Uittoon saadut keksit

---

<sup>299</sup> Syyskäräjät 1882, 21 (viinanmyynnistä); RVL1734, KA1859 4. artikla 77§ & RVL1734, KA1873 3. Artikla 47§; Alanen 1957, 321 & 325–332; Vihola 1983, 165; Kaarniranta 2001, 119–121; Perlinge 2005, 100–101. Toisaalta muun muassa maakauppias Matti Mäkinen joutui vastamaan Nimismies Polénin haasteeseen luvattomasta viinanmyynnistä vuoden 1882 syyskäräjillä. Vilkuna on esiintunut aiemmilla vuosisadoilla olleen suorastaan tavanomaista senkin, että viinapäissä istuttiin myös itse kirkossa. Katso lisää kirkko- ja pyhäjuopumuksista Vilkuna 2015, 204–142 & 358–381.

<sup>300</sup> Talvikäräjät 1880, 321; Syyskäräjät 1880, 118.

<sup>301</sup> Alanen 1957, 613–616; Kaarniranta 2001, 172, 176–177, 199–209 & 232. Maakauppiaiden mautilojen laajuus vaihteli puutarha- ja harrasteviljelystä suurtiloihin. Varsinkin Itä-Suomessa maakauppiat tekivät myös metsäkauppaa, mutta keuruulainen maakauppias Gabriel Häyrinen mainitaan talvikäräjillä 1880 tapauksissa 161 & 205 ”tukki-asioitsijana”.

olivat olleet huonoja. Vain hävinneen ankkurin hän suostui maksamaan.<sup>302</sup> Riita jatkui talvikäräjiin 1883 asti osapuolten todistajien kertoessa ristikkäisiä versioita tapahtumista. Vaikka Hännisen puunuitto menikin huonosti, on syytä huomauttaa että nimenomaan kauppiat tunnettiin kykenevinä organisaattoreina, ja he saivat saada tämänkaltaisia suururakoita hoitaakseen.<sup>303</sup> Multialainen Tjäder puolestaan oli tunnettu tehokkaana liikemiehenä, joka vaimoineen vaikutti pitäjän elämässä näkyvästi yli 40 vuoden ajan ja oli monessa mukana.<sup>304</sup> Hän ei näy olleen ammattikunnassaan poikkeus.

Maakauppiat toimivat maaseudun tärkeimpinä luotonantajina ennen kuin pankkeja perustettiin. Anders Perlinge nimittää näitä luotonantajia ”pitäjänpankkiireiksi”, ja tässä tutkimuksessa voidaan mennä vielä pitemmälle sanomalla, että ainakin Keuruun kärjäkunnan pitäjänpankkiirit olivat pääsääntöisesti nimenomaan maakauppiaita<sup>305</sup>. Pitäjänpankkiiri-nimitys on tutkimuksen kannalta olennaisen kiteyttävä nimitys jota aikalaiset eivät käyttäneet, mutta 1800-luvun keuruulainen olisi kyllä osannut nimetä pitäjistä useammankin kuvaukseen sopivan henkilön. Pitäjänpankkiirit olivat näet käytännössä ainoa väestönosa, jolla oli varallisuutta lainattavaksi asti, ei vain satunnaisesti, vaan ohjelmallisesti korkosumman tuomaa voittoa käärien kotipitäjässään. Perlingen määritelmän mukaan pankkiiriksi voidaan laskea henkilö jolla oli

---

<sup>302</sup> Syyskäräjät 1880, 163; Talvikäräjät 1881, 72; Syyskäräjät 1881, 32, Talvikäräjät 1882, 13; Syyskäräjät 1882; Mökkönen 1983, 132. Hännisen uittovahingon koosta kertoo sekin, että Mönkkösen mukaan uittomiehen palkka oli miehestä riippuen 1-2,75 markkaa.

<sup>303</sup> Kaarniranta 2001, 193. Kaarniranta esittää tapauksen, jossa uitonjohtaja, kauppias Otto Tuhkunen, joutui käräjille vastaamaan uittomiesten varomattomasta tulenkäsittelystä. Tuhkusen vastuulla oli ollut noin 200 miehen uittoporukka.

<sup>304</sup> Mönkkönen 1983, 67–70; 148. Kansanperinteen mukaan arvokas, tehokas ja omituinenkin Tjäder suuttui, mikäli joku ei hyväksynyt hänen lainatarjoustaan. Hänen vaimonsa Elina oli käynyt Jyväskylässä opettajaseminaarin. Kuollessaan 1924 Tjäderiltä jäi muun muassa saatavia 21 000 markan edestä, 110 000 markan edestä osakkeita ja maatiloja 280 000 markan edestä. Vaikka rahan arvo laskikin 1880-luvulta 1920-luvulle, eli summat eivät ole tutkimuksen ajankohtaan nähden täysin vertailukelpoisia, oli Tjäder multialaisiin kanssaeläjiin nähden erittäin rikas.

<sup>305</sup> Vihola 1983, 319; Kaarniranta 2001; Perlinge 2005; Peltonen 2006, 15–21, 49, 87–90, 187–193 & 228; Hemminki 2014, 166–167. Maakauppiat toimivat pankkiireina yleisesti Ruotsin Skånessa sekä Pohjois-Karjalan pikkupaikkakunnilla, mutta Hemmingin tutkimuksessa pankkiireina toimivat tilalliset. Peltonen on osoittanut myös keuruulaisen lukkari Matias Saxbergin toimineen pitäjänpankkiirina arvovaltansa ja varakkuutensa turvin. Samainen Saxberg surmasi 1839 Keuruulla piian, josta häntä uhkasi ensin kuolemantuomio. Eri oikeusasteissa tuomio lieveni kyseenalaisten todistusten vuoksi; hän selvisi vain tutkintovankeudella, pienillä sakoilla ja häpeäpenkillä. Lukkarin alkujaankin synkkä maine mustui entisestään. Pitäjänpankkiirina Saxberg tunnettiin keuruulaisessa pilarunossa säälimättömänä ”köyhien syöjänä”, joka ei neuvotellut lainaehdoista eikä antanut armoa huono-osaisille. Hän piti velkojen avulla otteessaan myös joitain paikallisia säätyläisiä. Vihatun ja pelätyn miehen kohtalon huipentui suorastaan proosallisesti; hän ja hänen vaimonsa Heta löydettiin surmattuna 1861 ”raa’alla tavalla”. Murhatutkimuksen loppupäätelmä oli, että Saxbergin velallinen, häneltä Könttärin tilan ostanut, Aapo Könttäri (aiemmin Kömi) oli palkkamurhauksella hänet. Könttäri avustajineen tunnusti murhan istuttuaan kymmenen vuotta Käkisalmen vankilassa. Myöhemmin keskeisellä paikalla sijaitsevaa Könttärin tilaa käytettiin, ironista kyllä, kärjäpaikkana.

samanaikaisesti vähintään kymmenen muille kuin sukulaisille myönnettyä velkakirjaa, ja näiden velkojen tuli muodostaa huomattava osuus kyseisen henkilön kaikesta varakkuudesta.<sup>306</sup> Suuri osa pitäjänpankkiirien myöntämistä lainoista oli kohtuullisen pieniä, ja näitä myönnettiin laajoille ihmisjoukoille ympäri pitäjää eri yhteiskuntaluokista. Näin hajautettiin oma taloudellinen riski, mutta toisaalta suuri joukko lainoja johti luonnollisesti pitäjänpankkiirin usein käräjille perimään saataviaan.<sup>307</sup> Tämä kysyi tietysti kykyä onkia tietoja ihmisten maineesta ja taloudellisesta asemasta niin, että ei samalla leimautunut itse turhan uteliaaksi tai jopa tunkeilevaksi. On toki helppo kuvitella maakauppiaiden saaneen osan tästä tiedosta jutustellen puodissaan kaupanteon yhteydessä asiakkaiden kanssa.<sup>308</sup> Lisäksi heillä oli laajat suhdeverkot kautta pitäjän ja sen ulkopuolellekin. Aina riskin hajuttaminen ei sekään auttanut; ”tukkihuimauksen” lopuksi puhjennut talouskupla johti monin paikoin velkakierteeseen, jossa köyhtyneet maakauppiaat yrittivät velkoa rutiköyhiltä velallisiltaan lainoja takaisin ennen kuin itse joutuvat konkurssiin. Alasen mukaan pahimpana kriisiaikana 1879 maakauppiaiden konkurseja kirjattiin koko maassa puolen sataa.<sup>309</sup> Wehkoolainen talollinen Abraham Matinpoika Humalamäki haastoikin multialaisen ”entisen maakauppiiaan” Mats Ottelin käräjille vuonna 1881.<sup>310</sup>

Mainetta auttavaisena ihmisenä saattoi saada myös lainaamalla korotta. Jos pitäjänpankkiirien toimintaa tarkkailee vain taloudellisen hyödyn tavoitteluna, koroton lainaus ei äkkiseltään käy järkeen. Pitkällä aikavälillä koroton lainaus on kuitenkin hyödyllistä; se muistuttaa luonteeltaan naapurien keskinäistä avunantoa.

---

<sup>306</sup> Perlinge 2005, 119–125; Peltonen 2006, 228; Hemminki 2014, 166–167. Pitäjänpankkiiri-nimityksen uutuudesta (suomalaisessa) tutkimuksessa kertoo sekin, että mm. Kaarniranta ja Alanen eivät käytä sitä, vaikka kirjoittavat kauppiaiden velkakaupasta. Itse asiassa suomenkielinen ”pitäjänpankkiiri”-termi näyttäisi esiintyvän ensimmäisen kerran Peltosen teoksessa ”Lukkari Saxbergin rikos” vuonna 2006 ja seuraavan kerran Hemmingin väitöskirjassa 2014.

<sup>307</sup> Mönkkönen 1983, 147–148.

<sup>308</sup> Alanen 1957, 304 & 312; Hoffman, Postel-Vinay & Rosenthal 2000, 114–115; Kaarniranta 2001, 81–83, Perlinge 2005, 124–125, Hemminki 2014, 166–167. Voidaan toki kysyä, jakoivat kauppiaat keskenään tätä arvokasta informaatiota. Perlinge epäilee, että kukin piti saamansa tiedon itsellään, ellei sitten hyötynyt jakamisesta vastavuoroisuuden kautta. Hemminki puolestaan esittää, että pankkiirien yhteistoiminta ei puhu tiedon varjeluun puolesta varsinkaan pienellä paikkakunnalla. Ajatuksen tueksi voidaan esittää, että monet oleelliset tiedot sai kuka vain pienessä yhteisössä, ja salailun ilmapiiiri olisi pikemminkin kääntynyt pankkiireita vastaan.

<sup>309</sup> Alanen 1957, 449; Kaarniranta 2001, 95; Peltonen 2004, 79. Vertaa Aunola 1967, 385: Kun talonpojilta tervaa ostanut porvari ajautui konkurssiin, saataviaan saattoivat hakea kerralla kymmenet talonpojat.

<sup>310</sup> Talvikäräjät 1881, 170; Mönkkönen 1983, 142. Kiinnostavasti Mönkkösen keräämän Lääninkonttorin verotieto luettelon mukaan Ottelin toimi maakauppianaan vuoteen 1866–1870 sekä 1873–1882. Kunnan veronkantokirjan mukaan Ottelin toimi virassa 1868–1869, 1871–1884. Toisaalta Mönkkönen huomauttaa luettelon kertovan verotustiedot, ei varsinaista maakauppianaan toimimisaanjaksoa.

Pitäjänpankkiirit tarvitsivat hyvää mainetta ylläpitääkseen taloudellis-sosiaalista verkostoaan, sinänsä rehellinen voitontavoittelu taas saattoi vaikuttaa henkilön maineeseen negatiivisesti yhteisössä, jossa rahatalouden logiikka ei ollut vielä kokonaan lyönyt läpi. Mielikuva pelkämästä kylmästä voitontavoittelijasta peittää alleen tuntevan ihmisen, jonka asiakaista moni saattoi sitä paitsi olla hänen ystäviään, sukulaisiaan ja naapureitaan. Hädässä olevaa kannatti, ja oikeastaan kunnan ihmisen pitikin, auttaa tarvitsevia, vaikka se ei suoraan olisi tuonut voittoa. Tällainen hätäapu on sikäli ongelmallinen ilmiö tutkia oikeuspöytäkirjojen kautta, että aineisto suodattuu kaikista myönnettyistä lainoista jo muutoinkin vain velkariidoiksi, joista ei usein tapauksien yhteydessä kerrota velan syntytaustoja.<sup>311</sup> Kesken luonnehdinnan mukaan matalat korot ja koroton lainaus eritoten sukulaisille lainatessa olivat yleisiä käytänteitä myös kaupunkien vakiintuneille pankeille sekä porvareille, joten tässäkin pitäjänpankkiirit heijastelevat aikaansa. Kesken mukaan kauppiat ylipäättään varjelivat kollektiivisesti ammattikunnan mainetta, ja tunsivat keskinäistä solidaarisuutta sen verran, minkä kilpailu heille salli. Säästäväisyyttä ja turhan riskin välttelyä arvostettiin.<sup>312</sup>

Pihlajaveteläinen maakauppias Matti Mäkinen haastoi talollisen Juho Mäenperän, torppari Herman Rajamäen sekä ruokakauppias Antti Huttusen käräjille maksamattomista veloista. Tapaukset heijastelevat hyvin pitäjänpankkiirien toiminnan tehokkuutta. Kaikki kolme tapausta käsiteltiin käräjillä ilmeisen nopeasti peräjälkeen, Mäenperä ja Huttunen eivät edes vaivautuneet paikalle riitelemään selvää velkakirjaa vastaan, eikä paikalle tulleella Rajamäelläkään ollut vastaan sanomista. Mäkinen puolestaan oli tuonut Huttusta vastaan käytävään juttuun paikalle myös todistajan.<sup>313</sup> Ahkera, armottomankin tuntuinen käräjöinti ei ollut pelkkää ahneutta. Maalaiset siirtyivät kilpailijan asiakkaiksi, jos kauppias ei ollut valmis myymään tuotteitaan velaksi, ja näin ollen runsas velanmyöntäminen oli itse asiassa osa maakauppiaiden keskinäistä kilpailua.<sup>314</sup> Mäkinen oli Pihlajaveden kappelin ensimmäinen maakauppias, ja ymmärsi toki tarkan rahan päälle joutuessaan kilpailemaan kappelin toisen kaupan

---

<sup>311</sup> Hemminki 2014, 166–168.

<sup>312</sup> Perlinge 2005, 128–129; Keskinen 2008, 148–149 & 162. Keskinen käyttää esimerkkinä muun muassa laivanvarustusta, jonka kulungeista ei juuri yksikään varustaja olisi selvinnyt omin rahoin. Nämä porvareille oli yleistä myös määritellä sukulaisiksi hyvinkin kaukaiset sukulaiset taloudellisen verkoston kantokyvyn turvaamiseksi.

<sup>313</sup> Talvikäräjät 1881, 136, 137 & 138. Mäenperä oli velkaa 100 markkaa 6 % korolla, Rajamäki 37 markkaa 6 % korolla ja Huttunen 74 markkaa 50 penniä korotta. Oliko Huttusen velka syntynyt hätäapuna? Sitä tapaus ei kerro. Rajamäkeä vastaan käydyssä jutun liitteenä oli ”Rätinki Käräjäkustannuksistani Herman Rajamäen kanssa.” (Katso liite 2.)

<sup>314</sup> Paavilainen 2005, 69.

kanssa.<sup>315</sup> Maalaiset olivat tottuneita harventamaan velkaansa lähinnä syksyllä ja keväällä, tai silloin kuin rahaa oli, mutta maakauppias tarvitsi säännöllistä tuloa eli konkreettista rahaa puodinpitoon ja muuhun toimintaansa vuodenaajasta riippumatta.<sup>316</sup> Kahden kulttuurin<sup>317</sup> törmäys herätti luonnollisesti närää, kateutta ja puheita. Kun maakauppias Wilhelm Uitamo (joskus myös Uitamoinen) kuoli vuonna 1888, muisteltiin kotipitäjä Multialla häntä rehellisenä, auttavaisena ihmisenä, ja näihin muistosanoihin kätkeytyi moitetta muille kauppiaille.<sup>318</sup>

Maakauppiaiden osaaminen raha-asioissa teki heistä suosittuja asiamiehiä käräjille, varsinkin kun monien yhteisön jäsenten osaaminen lienee ollut heikoissa kantimissa. He eivät jääneet sanattomiksi vaikeissakaan tapauksissa. Uitamo toimi lankonsa talokas Aapram Koskelan asiamiehenä tämän periessä talokas Kapriel Hänniselältä takaisin 1320 markan korotonta summaa, jonka Hänninen oli jäänyt velaksi lainatessaan koko Koskelan 1878 vuotuisen ruissadon. Naapuriavuksi koko vuoden ruissadon lainaaminen oli itse asiassa aika paljon, ja vaikka Hänninen oli maksanut summasta jo 730 markan osuuden, Koskelan mukaan loppusummaa ei kuitenkaan ollut kuulunut ajallaan, joten Koskela lisäsi vaateeseen viiden prosentin koron maksamattomasta osuudesta. Koskela itse asui Jämsässä, häntä käräjillä edustanut Uitamo sekä Hänninen Multialla. Oikeus myöntyi Koskelan pyyntöön.<sup>319</sup>

Koskelan asiamieheksi Uitamo velvoitti sukulaisuus, mutta Kristian Tjäder lienee edustanut kesti Jeremias Eteläaho rahasta. Tjäder peri Eteläahon puolesta tämän torppari Eerikki Salolle lainaamaa 20 markan velkaa takaisin. Tapausta mutkisti se, että vähäväkisten - ja kenties kirjoitustaidottomien -velkasopimus oli suullinen ja tehty vuonna 1877 eli kolme vuotta aiemmin. Eerikki Salo kiisti aluksi mitään velkaa koskaan ottaneensa, eikä hänellä ollut ”koskaan ollutkaan sellaisia rahoja.” Kenties näillä sanoilla Salo pyrki vetoamaan lautamiesten säälintunteeseen – jos hänet tuomittaisiin, olisi hän taloudellisissa vaikeuksissa. Tjäder kutsui paikalle velan todistajat, joiden

---

<sup>315</sup> Vihola 1983, 165. Mäkisen liike toimi kappelissa vuodesta 1875 alkaen 10 vuotta, kilpaileva, muutamaa vuotta nuorempi, Koskela 16. Vihola ei kerro syytä Mäkisen liikkeen lakkauttamiseen, Ehkä liike meni kilpailun vuoksi konkurssiin tai Mäkinen vaihtoi kaupunkikauppiaksi tai koko elinkeinoa.

<sup>316</sup> Kaarniranta 2001, 110, 191 & 195; Suviala 2014, 84–85. Maakauppiaiden oli luonnollisesti maksettava tukkureilleen, jotka paitsi toimittivat heille tavarat, myös lainasivat puolestaan heille. Suvialan mukaan kauppiat olivat suorastaan pakotettuja oikeustoimiin takaisinmaksuaikojen pidentyessä.

<sup>317</sup> Alanen 1957, 424, 428–429. Kerrotaan, että maan pohjois-osissa, Erityisesti Haapajärvellä, oli tavallista, että lainanmaksua piti kannustaa lautamiehen tuomalla käräjähaasteella.

<sup>318</sup> Mönkkönen 1983, 144.

<sup>319</sup> Talvikäräjät 1880, 237.

sanaa vastaan Salo puolustautui väittämällä velkaa vaimonsa ottamaksi. Asia lykättiin seuraaville käräjille, joilla Tjäder ehdotti että Salon tulisi mennä valalle siitä, että hänellä ei ollut mitään velkaa. Oikeus ehdotti vannomista Salolle, joka kuitenkin myönsi velan mieluummin kun teki väärän valan. Hän maksoi lopulta varsinaista velkaa korkoineen 27 markkaa sekä 35 markkaa Eteläahon kärjäkulunkeja. Aineisto ei valittavasti kerro, paljonko saamastaan hyödyistä Eteläaho, joka ei tullut käsittelyihin itse ollenkaan paikalle, lopulta maksoi Tjäderille korvausta asianajosta.<sup>320</sup> Epäilemättä ajasta ja rahasta tarkka mies ei ilmaiseksi käräjäinnyt, vaan laske saavansa siitä itselleen pientä korvausta. Monet maakauppiat käyttivät itsekin asiamiehiä, juuri kärjävaivoja säästääkseen.<sup>321</sup> Eteläahon kannalta Tjäderin käyttäminen asiamiehenä on hyvinkin perusteltua. Ilman velkakirjaa laaditun vanhan velan takaisinperintä oli jo lähtökohdiltaan hyvin epävarmaa.<sup>322</sup>

Paljon keskustelua ja katkeruutta herättivät maakauppiaiden lainojen vakuuksiksi vaatimat talonpoikien tilat. Talonpojille oma suvussa kulkenut tila oli liki pyhää maata, jonka sitominen kaupan vakuudeksi oli häpeällistä, rikkoi paitsi kotoista turvallisuuden tunnetta vastaan, myös altisti perheen tilattomien joukkoon putoamiselle. Kauppiaille taasen pelkät lainantakaajat eivät riittäneet silloin, kun lainasummat kohosivat tuhansiin markkoihin. Itse asiassa tavanomaista oli, että kiinnitetty tila oli vasta siirtynyt omistajalleen, ja laina oli joko otettu tilakauppaa varten tai omistajanvaihdon ylimääräisiä, ennakkoimattomiakin kuluja kattamaan. Maakauppialla saattoikin olla useita maatiloja, jotka olivat jääneet velkojen kiinnityksessä hänen käsiinsä.<sup>323</sup> Tilakauppasummat maksettiin puolin ja toisin yleensä erissä. Syyskäräjillä 1881 maakauppias Gabriel Hänninen haastoi kansakoulunopettaja Abraham Ruonasan käräjille ostettuaan tältä 11 000 markalla maatilaa. Maksessaan viimeistä 6800 markansummaa kaupasta oli Hännisen asiamies, talollinen August Huttula maksanut Ruonaselle 200 markkaa ylimääräistä. Käräjille oli menty kun Ruonanen ei ollut hyvällä

---

<sup>320</sup> Talvikäräjät 1880, 344 & syyskäräjät 1880, 128.

<sup>321</sup> Talvikäräjät 1881, 310. Tjäderiä edusti ylioppilas Nikolai Gejtelt velkatapauksessa, joka oli läpihuutojuttu. Koska Tjäderillä ei ollut useita peräkkäisiä tapauksia samalle päivälle, oli viisaampaa palkata joku muu paikalle kun sulkea puoti ja lähteä itse.

<sup>322</sup> RVL1734 Kauppakaari luku 9 1 §. Laki velvoitti velan takeeksi joko velkakirjaa tai luku- ja kirjoitustaidon puutteessa todistajia. Todistajat olivat kuitenkin inhimillisistä syistä epäluotettavampi vaihtoehto. Katso myös Turunen 2019.

<sup>323</sup> Aunola 1967; 16, 370, 376. Mönkkönen 1983, 148. Kaarniranta 2001, 148–155 & Peltonen 2006, 166–167. Pohjoiskarjalainen kauppias Lauri Tuhkanen piti hallussaan parhaimmillaan kolmeatoista tällaista tilaa samanaikaisesti.



suostunut maksamaan ylimääräistä takaisin.<sup>324</sup> Hänisellä, jolla oli samoilla käräjillä aiemmin mainitusta tukinuitosta syyte vastattavana<sup>325</sup>, tuskin oli aikaa tai varallisuutta odottaa kunnes Ruonanen omatoimisesti pehmenisi maksamaan. Ruonanen kykeni todistamaan maksaneensa Häniselle loputkin.<sup>326</sup>

Kiinnostavaa on verrata maakauppiaiden tilan haltuunottoja Vilkun tutkimien 1600-luvun ruukinpatruunoiden harjoittamaan velkakauppaan. Patruunat eivät yleensä vaatineet velkojen takaisinmaksuksi talonpoikien tiloja, vaan velka sovitettiin työnä tai rahana. Tähän on myös raadollinen syy: lunastettu tila saattoi olla vähäarvoisempi kuin velka itsessään, ja tilaton talonpoika oli huonompi velanmaksaja kuin tilallinen.<sup>327</sup> Luultavasti moni maakauppias puntaroi samaa ennen kuin lunasti tilan itselleen. Ratkaiseva ero saattoi olla maaseudun kasvanut väestö; Ruukinpatruunan saattoi olla vaikeampi saada tila jälleen tuottavaksi kun myöhemmän maakauppiiaan, joka saattoi aina myydä tilan eteenpäin, kysyntää tiloille riitti.<sup>328</sup>

Velkojan suhde velalliseen oli luonnollisestikin alisteinen, ja tutkijat ovat keskustelleet siitä, missä määrin pitäjänpankkiirit pitivät muuta yhteisöä otteessaan. Kaarnirannan mukaan suuri osa sekatarakauppiasta sai kuulla kunniansa ahneudesta, vaikka todellista valta-asemaa saattoi käyttää vain lopulta kourallinen kauppiasta. Toisaalta Alanen huomauttaa monien voineen vaikuttaa jopa pitäjänkokouksien päätöksiin, kun suuri osa kokoustajista oli pitäjänpankkiirin velallisina kiristettävissä.<sup>329</sup> Maakauppiaiden velkakauppaa kritisoitiin paitsi puheiden tasolla, myös aikakauden lehdistössä. Alasen mukaan vakavimmat, ”räikeimmät” moitteet ammattikuntaa kohtaan tulivatkin tästä asiasta.<sup>330</sup> Myös Kaarniranta huomauttaa lehtikirjoittelun olleen yleissävyltään negatiivista, jolloin aikakauden yleinen käsitys maakauppiaiden velkakaupasta näyttäytyy tutkijoille lähtökohtaisesti negatiivisena. Esimerkiksi lehtikirjoittamisen ja uutisoinnin sisäiseen logiikkaan kuului, ja kuuluu yhä,

---

<sup>324</sup> Talvikäräjät 1881, 211 & syyskäräjät 1881, 100.

<sup>325</sup> Syyskäräjät 1880, 163, Talvikäräjät 1881, 72 & Syyskäräjät 1881, 32.

<sup>326</sup> Syyskäräjät 1881, 100.

<sup>327</sup> Vilkuna 1994, 254–255.

<sup>328</sup> Aunola 1967, 376; Laitinen 1988, 64, 111, 117–119; Heikkinen 2000, 139 & Kaarniranta 2001, 179–180. Aunolan mukaan tilakauppa ei itsessään ollut porvarille kannattavaa, mutta asuttu tila takasi porvarille myytävän tervan tuotannon.

<sup>329</sup> Kaarniranta 2001, 231 & Alanen 1957, 628. Vertaa myös Fontaine 2014, 61–62.

<sup>330</sup> Alanen 1957, 420, 426–427 & 435sekä 438–439. Varsinkin Itä-Suomessa velkakauppa muodostui oikeaksi ongelmaksi niin, että kuvernööri puuttui asiaan. 1885 Laatokka-lehdessä kirjoitettiin siveettömien ”nylkijöiden” houkuttelevan kansan epäedullisiin velkakauppoihin. Maakauppiat velkaantuivat myös toisilleen.

keskittyminen ongelmakohtiin. On oikeastaan vaikea kuvitella kenenkään kirjoittaneen lehteen reilusta luotonantajista, paitsi muistokirjoituksissa, joiden yleissävy toki oli hyvällä muistava.<sup>331</sup> Alun perinkin vastustusta kokenut ammattikunta sai lukea lehdistä olevansa se joukko, joille ei oikea työ kelvannut, ja jopa olevansa kaikkienensa yhteiskunnan loisjoukkoa.<sup>332</sup> Maakauppiaiden arvostus nousi myöhemmin osana suomalaiskansallista taloudellista heräämistä, kun heitä pidettiin ruotsinkielisen kauppiaseliitin vastavoimana.<sup>333</sup>

Kun maaseudulle perustettiin varsinaisia säästöpankkeja, ne perustettiin opettamaan säästeliäisyyttä palkollisille ja tilattomille, toisaalta ylipäätään mahdollistamaan säästäminen ja lievittämään huono-osaisimpien kurjuutta. Lisäksi vedottiin lainanantajien tapaan sanella velkakaupat mieleisiksiin.<sup>334</sup> Hitaasti maaseudulle leviävä pankkilaitos ei lopettanut pitäjänpankkiirien toimintaa hetkessä, vaan uusi ja vanha luotonantaja toimivat rinnakkain joitain vuosikymmeniä. Osin kyse oli uusien pankkien toimintaan liittyvistä alkuvaikeuksista, pääoman ja osaamisen puutteesta, sekä pankkitoiminta innon hiipumisesta alun jälkeen, osin ihmisten vanhoista tottumuksista. Puutteellisia olivat paitsi alkupääomat, myös säästöpankkien henkilökunnan kirjanpitotaidot.<sup>335</sup> Kenties kuvaava onkin se, että edistysmieliseksi kuvattu Kristian Tjäder istui Multialle 1901 perustetun kunnallisen säästöpankin alkuperäisessä johtokunnassa. Vanhat pitäjänpankkiirit saattoivat hyvinkin olla se väestöryhmä, jolla oli ylipäätään konkreettista osaamista ja vaurautta sekä kontakteja perustaa kaivattuja

---

<sup>331</sup>Kaarniranta 2001, 117 & Paavilainen 2005, 70; Hoffman, Postel-Vinay & Rosenthal 2000, 25 & 74–75; Graeber 2011, 10–14 & 121–125 Historiantutkimuksen kannalta ongelmallista on se, että likipitään kaikki kuvailevat lähteet, sanomalehdet, oikeuden pöytäkirjat sekä säilyneet kirjeet lähestyvät aihetta negatiivisen kautta. David Graeberia lainaten voitaisiin myös huomauttaa, että kristillisen kansanperinteen ja kulttuurin käsitys niin kauppiaista kuin velkojista oli kielteinen. Käsitys velkojista suorastaan pahoina ihmisinä näyttäisi olevan suorastaan yleismaailmallinen. Kansanperinne ei syystä tai toisesta näy muistavan velkojia itse kunkin arkea tarvittaessa helpottaneena toimijana. Velkojien asemaa ei juuri paranna se, että talouskriisin aikana he vaativat saataviaan takaisin velallisilta.

<sup>332</sup> Paavilainen 2005, 70.

<sup>333</sup> Paavilainen 2005, 186

<sup>334</sup> Vihola 1983, 178; Kuusterä 1995, 48, 62 78–79; Lilja 2004, 167–169; Kangas 2010, 364 & Hemminki 2014, 175. Vertailun vuoksi mainittakoon, että Liljan on osoittanut Ruotsin Falunissa ihmisten säästäneen vanhoja päiviä varten tietoisesti. Ferguson (2011, 60) puolestaan esittää, että vakiintunut pankkilaitos ylipäätään suojaa köyhiä rahanlainaajien mielivallalta aikakaudesta riippumatta.

<sup>335</sup> Kuusterä 1995, 73–78, 80–82. Kuusterä huomauttaa myös, että ihmisten luottamusta pankkitoimintaan heikensi aiemmat pettymykset pitäjänmakasiinointimintaa kohtaan. Kuusterä myös huomauttaa, että vaikka 1860-luvun nälkävuosia myöhemmin käytettiin perusteluna säästöpankkien perustamiselle nimenomaan heikko-osaisimpien eduksi, nälkävuodet olivat itse asiassa hidastaneet alkanutta positiivista kehitystä. Niissä pitäjissä, joissa pankki oli ollut jo aiemmin olemassa, koettiin karvaita pettymyksiä, kun pankista ei saanutkaan talletuksia ulos. Kuusterän mukaan useat pankki- ja pitäjähistoriikit anakronistisesti toistavat näkemystä kyseenalaistamatta.

kunnallisia pankkeja.<sup>336</sup> Näin ollen paikallishistoriikeista helposti syntyvä mielikuva pitäjänpankkiireiden ja säästöpankkien jyrkästä vastakkainasettelusta on turhan mustavalkoinen. Keuruulla pankin 12 henkisessä isännistössä olivat maakauppiaat V. A. Andelin, Evert Saxberg ja Juho Lima. Muita pankkien isännistöön valittuja olivat säätyläiset ja isännät, ja Kuusterä summaa säästöpankkitoiminnan itse asiassa pyrkineen pikemminkin aluksi pönkittämään vanhoja patriarkaalisia rakenteita kuin purkamaan niitä.<sup>337</sup> Alkuvaiheessa pankin asiakkaat olivat hyvin toimeentulevaa tilallisväestöä, joten ajatus pankista köyhäinapuna ja vanhuudenturvana jäi vielä haaveeksi.<sup>338</sup> Tjäder luototti multialaisia 1920-luvulle kuolemaansa asti myös yksityisenä pitäjänpankkiirina, samalla kun valtaosa lainoista haettiin viimein vakiintuneista pankista.<sup>339</sup> Myöskään yleistyvät osuuskaupat eivät syrjäyttäneet maakauppiaiden puoteja, vaan usein kävi niin että kilpailutilanteessa uusi osuuskauppa kaatui ensin pitempään toimineen maakaupan hyväksi.<sup>340</sup>

## **4 Korvausasiat**

### **4.1 Kaupankäynti**

#### **4.1.1 Puukauppariidat**

Ennen saha- ja paperiteollisuuden menestystä 1860-luvulta alkaen suomalaisesta metsäteollisuudesta mainitaan yleensä tervakauppaa. Se oli kuitenkin ollut enemmän pohjalainen kuin keskisuomalainen ilmiö. Tervan, kuten muidenkaan maaseudun

---

<sup>336</sup> Vertaa Hoffman, Postel-Vinay & Rosenthal 2000, 272 & 296. Heidän mukaansa Ranskan maaseudun paikallispankkiirit saattoivat jopa estää uusien pankkien levittäytymisen.

<sup>337</sup> Vihola 1983, 178. Kuusterä 1995, 62; Lilja 2004, 150–151 & 13–184. Vanhat patriarkaaliset tavat ohjasivat myös ruotsalaisten pankkien toimintaa ennen kuin toiminta rutinoitui.

<sup>338</sup> Kuusterä 1995, 96–97.

<sup>339</sup> Mönkkönen 1983, 148–151; Vihola 1983, 178–179; Kuusterä 1995, 128 & 156. Toki olisi mielenkiintoista nimetä joukko eri kuntien oleellisimpia pitäjänpankkiireita ja verrata saatua nimilistaa samojen kuntien ensimmäisten osuuspankkien johtokuntien jäseniin. Oliko pitäjänpankkiireiden osallisuus pankkitoiminnan aloitukseen kovin tavanomaista? Voitaisiinkin kysyä, millaista (mahdollisesti taloudellista) etua vanhat pitäjänpankkiirit saivat säästöpankkien toiminnasta?

<sup>340</sup> Markkanen 1988, 298–299. Osuuskauppiaat näet olivat pikemminkin innokkaita kuin taidokkaita. Sinänsä he kohtasivat samanlaisia ongelmia kun maakauppiaat aiemmin, jos kohta osuuskauppa-aate helpotti heidän mainettaan.

tuotteiden, hinta suhteessa kuljetuskuluihin ei kohonnut riittävän korkeaksi, että sitä olisi kannattanut alkaa viemään Sisä-Suomesta rannikolle. 1800-luvun loppupuolella tervakauppa oli itse asiassa siirtynyt Kainuuseen.<sup>341</sup> Kun metsäyhtiöiden asiamiehet toivat rahapussinsa alueelle, monet talonpojat saivat mahdollisuuden rikastua. Talollisille metsä oli erinomainen varallisuuslähde. Heillä metsää riitti, lisää kasvoi itsestään ja työtä teetti vasta kaato ja korjuu.<sup>342</sup> Näin siitäkin huolimatta että, metsäyhtiöt tarjosivat talollisille niin kutsuttuja ”summakauppoja”: sopimuksessa talollinen antoi kiinteää summaa vastaan jopa kymmenen vuoden käyttö-oikeuden metsäalaa, jolta yhtiö sai kaataa niin paljon puuta kuin katsoi tarpeelliseksi. Menettely oli talollisille epäedullinen, mutta muistutti tavallaan perinnäistapaa, jolla puuta oli käytetty: aiemmin puuta oli käytetty tuhlaillenkin eikä torpankontraheissa ollut tarkkoja määräyksiä metsänkäytöstä. Kaskea oli poltettu surutta siitä huolimatta, että kaskenpolttoon vaadittiin viranomaislupa.<sup>343</sup>

Metsätalouden hurjan kasvun vuodet, joita aikalaiset kutsuivat nimellä ”suuri tukkihuimaus”, ja niitä seurannut romahdus noudatti talouden ylikuumenemisen logiikkaa, joka on tuttu monista myöhemmistäkin kriiseistä.<sup>344</sup> Laman tuli Suomeen ulkomailta, mutta upposi hedelmälliseen maaperään. Hyvinä aikoina sahoilla tehtiin töitä yötä päivää, ja tilauksia peruttiin parempien tarjouksien tieltä. Uusia yrittäjiä ja uusia yhtiöitä syntyi nopeaa vauhtia. Yhtiöiden lisäksi yksityishenkilöt alkoivat toimia kaupoissa välittäjinä, ja sanomalehdistössä kritisoiinkin sitä helppoutta, jonka alalle lähtö vaati.<sup>345</sup> Tukkejaan myyvät talolliset tuhlasivat luottaessaan siihen, että myynti jatkuu tulevaisuudessa samaan tapaan. Talollisten oli vaikeampi löytää palkollisia, kun työväki ahkeroi tukkimetsissä ja tehtaissa. Hyvien uutisten keskellä harva ymmärsi mitä

---

<sup>341</sup> Kaila 1931, 28–29, 49–132; Aunola 1967, 93–103, 202–203. Talve 1979, 79; Mönkkönen 1983, 112–113; Vihola 1991, 363–364; Heikkinen 2000, 84; Kaarniranta 2001, 1880–1885; Hemminki 2014, 120–121. Aunolan mukaan jo 1700-luvulla pohdittiin, oliko tervanpoltto talonpojille kannattavaa toimintaa, sillä se oli kovin suhdannealtista. Aunolan oma vastaus kysymykseen on varovaisen myönteinen, sillä hän huomauttaa talollisten lainoittaneen tervarahalla toinen toistensa elämää.

<sup>342</sup> Talve 1979, 78; Mönkkönen 1983, 112–113; Niemelä 2008, 156–157.

<sup>343</sup> Vihola 1983, 127–129 & 134; Heikkinen 1988, 74–77; Heikkinen 2000, 27 & 35. Kainuussa kaskenpoltto oli käytännössä ainoa tapa, jolla paikalliset saivat riittävästi leipäviljaa. Paikalliset nimismiehet katsoivat sitä välillä läpi sormien, koska heidän oma palkkansakin tuli paikallisten kaskien tuotosta. 1800-luvun lopulla käytiin katkeria kiistoja kaskenpoltto-oikeuksista, kun kruunu pyrki säätelemään metsänkäyttöä.

<sup>344</sup> Maijala 2005, 9-10, 70; Kuisma 2006, 187. Maijalan tutkimat 1930-luvun laman pakkohuutokaupattuina maatilat olivat usein velkaantuneet investointien takia, normaali-aikoina velat olisivat olleet kohtuullisia. Kun tiloilta hävisi puukaupan myötä tärkeä rahanlähde, velat muuttuivat mahdottomiksi. Johtopäätös on analoginen 1870-luvun tilanteen kanssa.

<sup>345</sup> Mönkkönen 1983, 115.

oli käymässä. Sitten vuoden syksyllä 1873 New Yorkin pörssi romahti. Muutamaa kuukautta myöhemmin seurasi Lontoon pörssinromahdus. Pieneen, vientivetoiseen Suomeen ounasteltiin lamaa vuonna 1874, mutta vuosi 1878 vasta olikin tuhoisa.<sup>346</sup> Lama-ongelmat ajoivat monia velkaantuneita tilallisia myymään tilansa, usein pakko-huutokaupalla. Kaarnirannan mukaan pahimpina lama-vuosina 1878 ja 1879 maakauppiaiden haltuun päätyneiden tilojen määrä kasvoi ennätyslukemiin<sup>347</sup>. Työväestölle lama tarkoitti palkatta jäämistä ja todellista hätää toimeentulosta.<sup>348</sup> Puukauppa maaseudulla jatkui jonkin ajan kuluttua liki entiseen malliin, vaikka sahateollisuuden kokonaisvolyymi jäikin pienemmäksi. Sitä edesauttoi sekin, että maalaisille vaihtoehtoisia rahanansaintakanavia oli niukasti. Oikeastaan koko suuriruhtinaskunnan talouselämälle oli.<sup>349</sup>

Paikallistasollakaan yhteistyö ei aina ollut ongelmatonta; tietämättömät talonpojat myivät puutavaraa välillä alta todellisen markkina-arvon, joka puolestaan vaihteli suhdanteiden mukaan, ja puun matka metsästä sahalle vei joskus muutaman vuodenkin. Metsä-yhtiöiden tilanostot herättivät epäluuloa.<sup>350</sup> Keuruulla asioivat muun muassa kansainvälisestikin toimivat Ahlström ja Rosenlew-osakeyhtiöt sekä mänttäläinen patruuna, alkujaan apteekkarina toiminut ja myös käräjillä sellaiseksi tunnistettu, Gustaf Adolf Serlachius.<sup>351</sup> Rosenlew möi maatiloja eteenpäin velaksi samaan tapaan kuin maakauppiaatkin.<sup>352</sup> Sahapatruunat eivät juuri itse tehneet metsäkauppoja, vaan heidän asiamiehensä saivat usein kohtuullisen paljonkin valtaa talollisiin kun metsärahat kulkivat asiamiesten käskien kautta.<sup>353</sup> Pahat kielet kertoivat heidän juottavan kaupantekijöitä humalaan ennen sopimusten allekirjoittamista.<sup>354</sup> Metsäyhtiöiden yhteistyö uitoissa ja ostotilanteissa saattoi sekin tuottaa ongelmia talollisille<sup>355</sup>. Vaikka

---

<sup>346</sup> Kuisma 2006, 290–292; Kuisma 2011, 186–193.

<sup>347</sup> Kaarniranta 2001, 153.

<sup>348</sup> Kuisma 2006, 294; Kuisma 2011, 192–193.

<sup>349</sup> Kuisma 2006, 211–212, 351. Sadasosa Euroopan väestöstä vei viidenneksen puutavarasta.

Puukaupalle ei siis ollut korviketta.

<sup>350</sup> Jutikkala 1958, 363; Kuisma 2006, 361.

<sup>351</sup> Syyskäräjät 1881, 110; Alho 1961, 153–154, 158, 163; Vihola 1983, 131. Serlachius oli jyrkkä, mutta tehokas liikemies, joka paini ikänsä ongelmissa ensin yksityisten, myöhemmin pankkien myöntämien vekselivelkojen kanssa. Apteekkarin uran hän oli aloittanut alkujaan ”nälän pakottamana”, ja siirtynyt tuottavampaan liiketoimintaan heti kun oli saanut siihen mahdollisuuden.

<sup>352</sup> Kuisma 2006, 361.

<sup>353</sup> Heikkinen 2000, 125–130.

<sup>354</sup> Kuisma 2006, 289; Kaarniranta 2001, 176–177.

<sup>355</sup> Kuisma 2006, 362–363.

todelliset huijarit olivatkin vähemmistössä, päätyivät monet puukaupat käräjille selvitettäväksi.<sup>356</sup>

Multialainen talokas Karl Pusula haastoi keuruulaisen sahatoimitsija Aleksander Napoleon Brennerin käräjille tukkikaupasta tämän maksettua 20 markkaa liian vähän sovitusta hinnasta. Brennerin asiamiehenä käräjillä ollut Oscar Aschan eli Asikainen puolusti vastaajaa väittäen Pusulan rikkoneen sopimusehtoja. Pusula näet ei ollut kuljettanut tukkeja sovittuun paikkaan ja Brennerille oli koitunut kuljetuksesta kustannuksia 20 markan edestä. Tähän Pusulan todistajaksi kutsuma Samuel Kumpulampi vastasi väittäen, että hän vielä ollessaan Pusulan renki oli nuo tukit kuljettanut hänen käskystä sovittulle paikalle; tämä kiistettiin vastaajan puolelta. Lopulta tapauksen kolmannella käsittelykerralla Pusula joutui myöntämään, että renkinsä kuljettaneen puut vain sovitun järven rannalle sen sijaan, että olisi vienyt perille asti. Brennerin todistaja arvioi kuljettamisen maksaneen Brennerille 17 markkaa. Näin ollen Pusula sai vaatimansa 20 markan sijaan ainoastaan kolme markkaa korvausta puuttuvasta kauppasummasta. Oikeus tuomitsi Brennerin kuitenkin 30 markan kulunkeihin Pusulalle. Brenner pyrki välttämään tappionsa antamalla itse oikeudelle 85 markan laskun siitä, että oli joutunut erikseen paikalle käräjäpaikalle saapumaan ja siellä viipymään. Tähän korvausveloitteeseen oikeus ei myöntynyt.<sup>357</sup>

Sopimuksien puutteellisuus aiheutti riitaa myyjien ja ostajien välillä, mutta yksityiskohtainkaan sopimus ei taannut kauppojen onnistumista, jos toinen osapuoli todella epäili joutuneensa huijatuksi. Talollinen Niklas Abrahaminpoika Taipale syytti tukkiasioitsija Sven Henriksonia siitä, että tämä oli mitannut hänen myymänsä puutavaran heidän laatimansa sopimuksen vastaisesti. Taipale antoi 15-kohtaisen sopimuksen oikeudelle, joka kopioi siitä ainoastaan suomenkielisen puolen pöytäkirjaan. Noissa pykälissä määrättiin että 1. marraskuuta 1881 - 1. maaliskuuta 1882 kaadettavat puut olisivat 90 % mäntyä ja 10 % kuusta, että ne toimitettaisiin ”ennakkoon määrätyle vesistölle” Taipaleen laskuun, ja että tukkien piti olla uitossa viimeistään 15. maaliskuuta. Tukkien tuli olla ympärikuorittuja, karsittuja sekä terveitä ja suorina. puutavaran mittauksesta huolehtisi ostaja. Lisäksi tukkien tuli olla latvasta

---

<sup>356</sup> Mönkkönen 1983, 116.

<sup>357</sup> Talvikäräjät 109 & syyskäräjät 35 & talvikäräjät 1881, 19. Puukauppariidoista käräjillä myös Kaarniranta 2001, 176–177 & 183–185.

vähintään 9 tuumaa paksuja, ja pituutta niillä oli oltava joko 17, 19, 21, 23 tai 25 ”Suomen jalkaa”. Sopimuksessa määrättiin myös tukkilautan puomipuiden pituus, sovittiin hinta, ja se, että ne tuli porata valmiiksi. Viimeinen kohta vielä varmisti, etteivät ”mitkään muut välipuheet ole tämän sopimuksen suhteen kuin yllä mainitut ole pitäviä.” Sopimuksen mukaan puusta maksettiin mitatun tavaran mukaan, ja Taipale oli saanut puutavarasta vain 2 426 markkaa 33 penniä kun hänen oman kirjanpitonsa mukaan hänen olisi tullut saada 3021 markkaa 11 penniä. Niinpä Taipale kannekirjansa mukaan toivoi että ”oikeus tekee väärästä suoran” eli määräisi Henriksonin tekemään uuden tilin hintaan 594 markkaa 78 penniä, joka Taipaleelta yhä puuttui. Oriveteläinen Henrikson puuttui käräjiltä, jolloin hänet tuomittiin neljän taalerin sakkoihin käsittelyn viivästyksestä.<sup>358</sup>

Kun talollinen Heikki Kärki syytti talollista Erkki Kallionikaraa puukauppahuijauksesta, syytöksen tueksi esitettiin joukko painavia todistajanlausuntoja. Heta Kiiskinahon mukaan Kallionikara oli yllyttänyt työmiehiään laittamaan huonolaatuista puutavaraa paremman joukkoon ennen kuin toimittivat puut Kärjelle. Kallionikara oli jopa suoraan sanonut ”antaa rikkaan kärsiä” viitaten Kärkeen. Epäonnisista puukaupoista Kärki oli haastanut Kallionikaran jo vuoden 1879 syyskäräjille, mutta loppuun asia käsiteltiin vasta 1881 talvikäräjillä. Korvausvaatimukset jäivät täyttymättä oikeuden katsoessa että todistajien lausunnot sisälsivät paljon epäselvyyksiä, mutta sen verran pahaksi tapaus äityi, että Kallionikara toi itsestään käräjille jopa papin allekirjoittaman mainetodistuksen. Viimeiseen käsittelyyn mukaan liitettyssä papintodistuksessa Kallionikaraa kuvaillaan kunnialliseksi ja ripilläkäyväksi. Kiinnostavasti papintodistus on saanut tunnisteeksi nimen ”petturi” joka kuvastanee syytteen, ei henkilön itsensä, luonnetta.<sup>359</sup>

Ajan mittaan talolliset oppivat tekemään metsäkauppoja. Epäedulliset sopimukset korvautuivat ”kantokaupalla”. Nyt yhtiöt maksoivat puusta kaatamansa tavaran määrän

---

<sup>358</sup> Syyskäräjät 1882, 14. Sopimuksessa on muutamia kiinnostavia kurioositeetteja. Ensikseen se on mainittu tehdyn sekä suomeksi että ruotsiksi, lisäksi puun mittaamiseen käytetty mittayksikkö on ”suomen jalka” – monet vanhat mittausyksiköt vaihtelivat maiden kesken. Lisäksi sopimuksessa erikseen kielletään muiden ”välipuheiden” merkitys, jolloin kumpikaan osapuoli ei voinut vedota siihen, että sopimusta olisi muutettu suullisesti tai tulkittu väärin.

<sup>359</sup> Talvikäräjät 1880, 22 & syyskäräjät 1880, 9 & talvikäräjät 1881, 6.

ja koon mukaan.<sup>360</sup> Kaarniranta ei jaa muun tutkimuskirjallisuuden yksioikoistakin käsitys talollisten tietämättömyydestä metsiensä arvon suhteen. Hänen mukaansa talolliset yleensä tunsivat metsiensä arvon, ja silloinkin kun ostajat mittasivat ja laskivat uittoon lähtevän tavaran, talolliset olivat sen määrästä hyvin perillä. Keuruun käräjillä käsitellyt tapaukset osoittavat samaan suuntaan. Talollisilla ei ollut varaa suhtautua satojen tai jopa tuhansien markkojen tuloihin leväperäisesti, varsinkaan, kun jossain vaiheessa myyntikelpoiset metsät vähenivät suuremmiltakin tiluksilta. Ajan mittaan myyntiin lähti entistä pienempää puuta, kun vanhin metsä oli myyty.<sup>361</sup> Valtionvalta pelkäsikin puun jopa loppuvan, tai ainakin metsänomistajien myyvän kaiken hyvälaatuisen puun ahneuksissaan, estäen näin metsän uusiutumisen. Lainsäädäntö ja hoito-ohjeet metsienkäytöstä muotoutuivat 1900-luvun puolella.<sup>362</sup> Suurin osa talonpojista hyötyi metsätalouden kasvusta – Jutikkala summaa ajan 1860-luvulta eduskuntaudistukseen vanhan talonpoikaissäädyn kukoistuksen ajaksi.<sup>363</sup>

#### 4.1.2 Hevosriidat

Erkki Markkasen mukaan Sisä-Suomen perunkirjoihin merkitty hevosomaisuus, ja näin ollen maaseudun hevosten lukumäärä ylipäättään, kaksinkertaistui 1870 ja 1880-luvulla. Syynä oli paitsi yleinen vaurastumiskehitys, myös lisääntyvissä metsätöissä tarvittavien hevosten tarve. Hevosia tarvittiin myös pelloille vetämään äestä, karhia ja auraa sekä yleisemminkin kuormajuhdaksi ja kulkuvälineeksi. Keuruulla oli yleensä ainakin yksi hevonen viljelmää kohden; muutamissa torpissa oli saman verran hevosia kuin taloissa, vaikka muuten näiden torppien varallisuus olisi muuten jäänyt alle talojen varallisuuden. Itsellisistä vain harvalla oli hevosta, vaikka he niitä pyrkivätkin kykyjensä mukaan hankkimaan. Vihola on laskenut hevostyöpäivän arvon kaksinkertaistuneen vuosien 1870–1914 välillä. Hän lisää, että hevosten kokonaismerkitystä maataloudelle on vaikea laskea sen vuoksi, että monet arkiset toimet eivät päätyneet tilastomerkinnoiksi. Maaseudun tilattoman, ulkopuolisten tarjoaman palkkatyön varassa eläneen väestön kannalta kehitys lienee ollut erityisen tärkeää. Hevosen itsensä koko arvoa ei myöskään voinut mitata rahassa. Enemmän kuin muihin kotieläimiin, hevoseen liittyi symbolista statusta. Se oli isännän toveri, jolla oli

---

<sup>360</sup> Vihola 1983, 129–131.

<sup>361</sup> Kaarniranta 2001, 181–182.

<sup>362</sup> Heikkinen 2000, 35 & Niemelä 2008, 156–157.

<sup>363</sup> Jutikkala 1958, 403.



oma nimi ja luonne. Hevosia esiteltiin yhteisölle, ja niitä vertailtiin miesten kesken. Jos talo joutui perikatoon, hevonen oli viimeinen eläin josta luovuttiin. 1890-luvulla kilpa-ajaminen toi hevosen hoitoon vielä lisää hohtoa.<sup>364</sup>

Loismies Aleksanteri Tuomaanpoika Katiskan ja kruununtorppari Kustaa Katiskan hevoskaupasta syntynyt riita oli laajentunut yleisemmäksi välienselvittelyksi useista molemminpuolisista korvausvaatimuksista. Veljesten tapaus otettiin käsittelyyn talvikäräjillä 1880. Aleksanteri Katiska syytti veljeään siitä, tämä oli ostanut häneltä kolme vuotta aiemmin 70 markkaa maksavan hevosen, mutta veli oli maksanut summasta vaivaiset 12 markkaa. Tämän lisäksi Aleksanteri Katiska oli työskennellyt kuusi vuotta veljensä taloudessa saamatta sovittua palkkaa. Nyt Aleksanteri Katiska vaati hevosen ja palkkojen hinnaksi 300 markkaa sekä kulunkeja käräjistä. Veli Kustaa Katiska puolustautui sanomalla että oli maksanut paitsi ilmoitetut 12 markkaa, myös 40 markkaa talokas Anselmi Wehkoon kautta. Lisäksi Kustaa Katiska oli syöttänyt hevosta Mikonpäivästä Matinpäivään, yhteensä 60 markan edestä. Mitä taas Aleksanterin palkkavaateeseen tuli, hän oli ollut Kustaa Katiskan ruuassa, vaikka mitään varsinaista työsopimusta ei ollut tehty. Aleksanteri myönsi saaneensa Wehkon kautta rahat, mutta oli maksanut niillä erään veljensä velan talollisenpoika Henrik Hiirenmäelle, ja hevosen ruuan hän oli kuulemma työllään kuitannut. Aleksanteri tuki vaateitaan vielä kahdella todistajalla, mutta David Leppäaho ja Juho Talkkunamäki eivät tieneet tapaukseen mitään ratkaisevaa. He olivat toki nähneet Aleksanterin veljensä töissä, tukinvedossa, heinäteossa ja myllymatkalla, siinäpä se. Tapaus lykättiin seuraaville käräjille näytön puutteessa, mutta seuraavilla käräjillä käsittelyvuoron koittaessa lautakunnalle ilmoitettiin sovun syntyneen.<sup>365</sup>

---

<sup>364</sup> Markkanen 1977, 68–69 & 177–178; Mönkkönen 1983; 102–103; Vihola 1983, 105–106; Markkanen 1988, 180–182; Heikkinen 1988, 106–109 & Vihola 1991, 178–180 & 303. Jo 1800-luvun puolivälissä hevosomaisuutta oli ollut Jyväskylän tuomiokunnan alueella noin joka toisessa pesässä. Torpista 14 % saavutti hevosten määrässä talojen tyyppiarvon 1900-luvun alussa. Samaan aikaan itsellisistä noin 90 % oli hevosettomia. Perukirjoissa hevosomaisuudelle oli annettu tarkempi määritelmä kuin muille eläimille, toisinaan ne jopa listattiin muista kotieläimistä erikseen. Heikkinen mainitsee kiinnostavana, yksityiskohtana Kuhmosta eräästä talosta ulosmitatun verorästien vuoksi hevosen, vaikka katkeran isännän mukaan rästin olisi voinut kuitata myös kahdella lehmällä. Markkasen mukaan taas aikakauden lehdistössä kotieläimiin liittyvä keskustelu oli nimenomaan keskustelua hevosista. Multialla pakinoitsija ”Multian mies” valitti hevosten huonoa kengitystä 1889. Luultavasti pakinoitsija tarttui yleiseen ongelmaan; arvokkaaksi koettuja eläimiä ei kohdeltu riittävän hyvin.

<sup>365</sup> Talvikäräjät 1880, 232 & syyskäräjät 1880, 82. Syyskäräjien käsittelyssä Aleksanteri Katiska on mainittu loismiehen sijaan kestiksi.

Hevoskauppoja tehtiin pitkään ja hartaasti, usein viinaryyppöjen säästyksellä, ja hevosesta oltiin usein valmiit maksamaan yli niiden ”todellisen” hinnan. Hintahaitarikin oli sen mukainen. Edelliseen tapaukseen verrattuna huomattavan korkeaa hintaa pidettiin hevoselle, jonka torppari Fredrik Matinpoika Haukkala sanoi myyneensä työmies Aleksander Rothille vuonna 1876. Hintaa eläimelle oli tullut 500 markkaa, josta 200 markkaa yhä Haukkalan mukaan puuttui. Roth väitti maksaneensa, mutta lykättyään tapausta seuraaville käräjille, Roth ei edelleenkään voinut todistaa maksaneensa ja niinpä oikeus päätti tapauksen Haukkalan hyväksi. Roth joutui maksamaan Haukkalalle kokonaisuudessaan 225 markkaa.<sup>366</sup> Koska tapaukset käsiteltiin velka-asioina, hevosten laatua ei itsessään kuvailla, mutta Haukkalan myymä hevonen lienee ollut terve, vahva yksilö. Toisaalta korkean hinnan maksaminen lienee myös rehentelyä itsessään. Markkasen mukaan perukirjoihin merkittyjen yksittäisten hevosten arvo vaihteli 100 markan molemmin puolin.<sup>367</sup> Hevosten kasvattaminen elinkeinona ei hevosten arvostuksesta huolimatta juuri kannattanut. Kasvatushevosesta saattoi toki saada 400 markkaa, mutta Viholan laskelmien mukaan myyntikuntoisen hevosen kasvatus vei neljä vuotta ja maksoi 750 markkaa. Liikoja varsoja tapettiinkin heti syntymän jälkeen.<sup>368</sup>

Koska kaikilla tarvitsevilla ei ollut omaan hevoseen varaa, pyydettiin sitä naapurilta lainaan. Luonnollisestikin eläin piti palauttaa terveenä. Veljensä Kaarle Pekosen käräjillä edustama torpanleski Thilda Kankkula oli lainannut itsellismies Abraham Hiekkalalle hevosta, joka oli kuollut hieman sen jälkeen, Hiekkala oli palauttanut sen Kankkulalle. Hiekkala todettiin syylliseksi hevosen kuolemaan, ja hän joutui maksamaan siitä 70 markan korvaukset. Koskapa asiaa oli tuloksetta käräjäoikeuteen syksyllä 1879, ja Kankkula oli joutunut kutsumaan paikalle hevosen Hiekkalan käsissä nähneitä todistajia, joutui Hiekkala maksamaan Kankkulalle vielä 40 markkaa käräjäkorvauksia.<sup>369</sup> Eläkemies Severus Abrahaminpoika Wehko taas syytti torppari Abraham Abrahaminpoika Väliahon ajaneen lainaamaansa hevosta varomattomasti, jolloin hevosen jalka oli vioittunut niin että eläin hädin tuskin jaksoi seistä. Wehkoon piti myydä eläin halvalla eteenpäin, ja hän vaati Väliahoa 50 markan hintaan maksumieheksi. Väliaho kiisti aiheuttaneensa itse vahingon, sillä hevonen oli ollut

<sup>366</sup> Syyskäräjät 1880, 193 & Talvikäräjät 1881, 83; Heikkilä 1988, 106–109.

<sup>367</sup> Markkanen 1977, 70.

<sup>368</sup> Vihola 1991, 172–180.

<sup>369</sup> Talvikäräjät 1880, 158. Katso myös Syyskäräjät 1879, 291.

hänen poikansa ajettavana ja hoidettava, mutta kertoi kuitenkin tarjonneensa 34 markka korvausta.<sup>370</sup> Jos hyvä hevonen olikin statussymboli ja talouden paras työväline, huonolla ei tehnyt mitään. Työkyvytön tai vanha hevonen yleensä lopetettiin. Hevosenlihalle ei ollut kysyntää, jos kohta ei tarjontaakaan hevosen eliniän ollessa noin 20 vuotta. Perinnäistavan mukaan hevosenlihaa ei yleensä syöty, ja jopa sinänsä tarpeellista työtä tekeviä hevosnylkyreitä pidettiin saastaisina. Kuolleesta hevosesta otettiin talteen nahka, lihat saatettiin haudata muun ruhon kanssa.<sup>371</sup>

## 4.2 Elatusasiat

### 4.2.1 Vähäosaisten niukka turva

Kunnallinen köyhäinhoito oli alkanut juuri 1860-katovuosien aikana, joten lähtökohdat toiminnalle olivat taloudellisesti niukat. Köyhäinhoidon vaikeuksia lisäsi se, että osa avuntarvitsijoista tuli osan vuodesta toimeen kausitöillä. Kunnallisten kulunkien kasvaessa joukosta pyrittiin karsimaan ne, jotka pystyisivät itsensä elättämään, jonka lisäksi köyhäinapu oli tarkoitettu ensisijaisesti oman kunnan köyhille.<sup>372</sup> Vuoden 1879 köyhäinhuoltoasetus velvoitti kunnan huolehtimaan alaikäisistä, vanhuksista ja sairaista; muut avuntarpeessa olevat kunnan tuli hoitaa voimiensa mukaan.<sup>373</sup> Kunnallisella puolella vaivaistalot olivat paitsi tapa pitää huolta monenkirjavasta joukosta avuntarvitsijoita, myös keino sysätä syrjään ne, joita valtaväestö ei halunnut silmiinsä.<sup>374</sup> Holhoukseen saattoi päätyä useista eri syistä, jotka kuvaavat paitsi vaivaa sinänsä, myös ympäröivää yhteiskuntaa.<sup>375</sup> Pirita Frigren tiivistää aikakauden köyhäinhoidon reagoinniksi ongelmiin vailla ratkaisuja juurisyihin.<sup>376</sup>

Eräs tapa hoitaa vaivaishoito oli heidän myymisensä taloihin hoidokeiksi niin että pienimmällä kustannuksella maksava talo sai kunnalta rahaa hoidokin ottamisesta.

---

<sup>370</sup> Talvikäräjät 1880, 195; syyskäräjät 1881, 91.

<sup>371</sup> Talve 1979, 113; Vihola 1991, 172–175 & 472 (Liite 2). Perinnäistavan on väitetty pohjautuneen katolisen kirkon hevosen lihakieltoon, mikä tarkoittaa tavan säilyneen vuosisatoja katolisen ajan loppumisen jälkeen. Ilmar Talven mukaan hevosen syönti oli harvinaista jopa nälkävuosina. Vihola on laskenut hevosen nahkalle 11 markan 23 pennin kilohinnan vuonna 1880.

<sup>372</sup> Mönkkönen 1893, 204; Frigren 2015, 282–283.

<sup>373</sup> Jutikkala 1957, 399.

<sup>374</sup> Mönkkönen 1983, 203.

<sup>375</sup> Roiko-Jokela 1999. Syitä ovat olleet paitsi ala-ikäisyys, vanhuus, sairaus, mielenterveysongelmat, juoppous sekä tuhlailevaisuus. Katso myös Vilkuna 2010, 71–102.

<sup>376</sup> Frigren 2015, 282–283.

Vastustuksesta huolimatta tämä huutokauppa jatkui Multialla 1910-luvulle asti. Osa irtolaisista puolestaan kiersi ruotuvaivaisina talosta taloon elantonsa perässä. Keuruulla talojen muodostamia ruotuja oli 30, Multialla 15 ja Pihlajavedellä 7, kussakin vaivainen vietti talon manttaaliluvun mukaisen ajan vuodessa. Vaivainen vaihtui edellisen kuollessa, tai vaurastuessa riittävästi hankkiakseen elannon muualta. Tämä oli eräänlaista laillistettua kerjäläisyyttä. Viholan mukaan talokohtainen suhtautuminen ruotovelvollisuuteen vaihteli suopeasti vaivaisia halveksivaan.<sup>377</sup> Eräs keuruulainen ruotuvaivainen vaati käräjillä talollista täyttämään velvollisuutensa, maksamaan hänelle kapan rukiita viikossa siltä ajalta, kun vaivaisen olisi kuulunut olla talollisen hoivissaan. Talollinen vastasi, että vaivainen olisi voinut tuon ajan syödä talossa, mutta tämä ei ollut kelvannut vaan vaivainen oli lähtenyt muualle. Lopulta syyte kumottiin ja kulungit tasattiin osapuolten välillä.<sup>378</sup> Ajan mittaan ruoka-avustus vaihtui rahaksi. Vihola mainitsee erityisesti kenkien kunnostamiseen annetun suopeasti rahaa, sillä kengättömänä talosta taloon kulkevan kiertolaisen elämä oli erityisen hankalaa.<sup>379</sup> Lapsien ei katsottu voivan kiertää talosta taloon, joten orvot myytiin huutolaisina aina vuodeksi kerrallaan hoidokeiksi.<sup>380</sup>

Koska kunnallinen puoli oli jokseenkin heikolla tolalla, vanhusten sekä muiden hoidokkien elättäminen oli usein lähiomaisten vastuulla. Hyvän, kunniallisen ihmisen tehtäviin kuului pitää huoli lähimmäisistään – oli kyse sitten lapsista, vanhuksista tai muista avun tarvitsijoista. Äkkiseltään voisi kuvitella monien myös mieluummin huolehtineen omistaan itse kuin laittaneen kunnalliseen hoitoon, sikäli kun sitä tarjottiinkaan. Näin ollen käräjille saapuivat perheenjäsenet syyttelemään toisiaan elatuksen laiminlyönneistä.

#### 4.2.2 Syytingistä

Eläkemuori Karolina Huuhonaho haastoi poikansa talollinen Abraham Huuhonahon oikeuteen eläkkeen laiminlyönнин vuoksi. Perheriitaa käräjöitiin kahteen kertaan. Syykärajien tapausluetteloon juttu merkittiin velkana, mutta tapauksen

---

<sup>377</sup> Vihola 1983, 264–265; Mönkkönen 1983, 204–205.

<sup>378</sup> Syykärajät 1880, 166.

<sup>379</sup> Vihola 1983, 266; Vihola 1988, 399.

<sup>380</sup> Vihola 1983, 70.

käsittelyotsikkona pöytäkirjan sivuilla lukee ”eläkkeestä”. Poika ei ollut antanut eläkkeeseen kuuluvaa hevosta käyttöön, jolloin muorin oli maksettava itse kyytinsä Alavuudelle lääkäriin. Abraham Huuhonahon vastasi, että kyytihevosen jalka oli ollut tuolloin kipeänä. Abraham oli myynyt äitinsä eläkkeeseen kuuluvan lampaan villoja ja jättänyt maksamatta äitinsä osuuden. Lampaan kuoltua hän ei ollut saanut sopimuksen mukaista uutta lammasta. Eläkkeeseen kuului myös muorin alaikäisten lasten vaatettaminen, jonka Abraham Huuhonaho oli vielä talvikäräjille päätyessään laiminlyönyt. Lisäksi muorin asuinhuoneen ikkuna oli korjaamatta. Vastajaan mukaan sitä ”oltiin korjaamassa” vielä syyskäräjien aikaan – noin puoli vuotta alkuperäisen haasteen jälkeen. Oikeus päätti lopulta määrätä Abraham Huuhonahon maksamaan äidilleen villoista 3 markkaa ja määräsi uudet ikkunat asennettavaksi kahden viikon kuluessa. Sen sijaan selvitys kyytihevosen jalasta hyväksyttiin, eikä pojan tarvinnut korvata äitinsä kyytikulunkeja.<sup>381</sup>

1800-luvulla ihminen miellettiin vanhukseksi noin 60-vuoden iässä. Kyseessä ei ollut pilkuntarkka raja, vaan pikemminkin kyse oli siitä, että aiemmin perusterve ihminen ei enää kyennyt selviämään usein raskaista töistään ja arkitoimistaan kunnialla, miellettiin hänet vanhukseksi. Vanhus astui ikään kuin sivuun kotitalouden töistä, nauttimaan tilan tuotosta syytinkiläissopimuksen turvin osallistuen vain vähemmissä määrin varsinaisiin töihin. Syytinkiläiseksi siirryttiin yleensä 56–58-iässä. Mitä ilmeisimmin vastuun siirtäminen kotitaloudesta perikunnalle oli monelle mieluinen asia. Toisaalta Jutikkalan mukaan jotkut lapset jopa painostivat vanhempiaan syytinkiläisiksi saadakseen tilan haltuunsa. Vanhuus ei tuolloin sisältänyt sanaan nykyään kuuluvaa negatiivista konnotaatiota, vaan saattoi yhtä hyvin kuvata arvokasta ikäihmistä, jolla on yhä hyviä vuosia jäljellä, kuin toisaalta heikkoa tai höperöitynyttä henkilöä.<sup>382</sup> Joskus ihmiset toivat itse ikäänsä esiin: torppari Sakarias Hirsiaho joka oli ” jo yli kuudenkymmenen vanha ukko” kertoi yhä muistavansa erään kiistanalaisen niitty olleen ”alun kuudettakymmenettä vuotta” aiemmin toisen torpparin kytömaana.<sup>383</sup>

---

<sup>381</sup> Talvikäräjät 1880, 241; syyskäräjät 1880, 85.

<sup>382</sup> Jutikkala 1957, 321; Vilkuna 1999, 51. Vilkuna huomauttaa, että joskus vanhukseksi mielletty oli vasta 50-vuotias, ja syytinki saattoi alkaa jo tuolloin. Toisessa yhteydessä Vilkuna (2010, 37–59) huomauttaa, että jo 48-vuotiaita on merkitty papinkirjoihin vanhuuteen kuolleiksi, ja vanhuus saattoikin kuvata henkilön terveyden tilaa yhtä kuin varsinaista ikää. 1700-luvun ruotusotilaat muodostavat säännöstä kiintoisanyksityiskohdan, heidän vanhuutensa alkoi viimeistään 55-vuotiaana, ja mikäli ruotuun otettiin uusi, nuorempi mies, vanhempi astui syrjään. Näissä tapauksissa vanhuus alkoi keskimäärin jo 42-vuotiaana. Katso Vilkuna 1999, 53.

<sup>383</sup> Syyskäräjät 1881, 9.

Käräjäaineistossa syytinkiläisiin viitataan entisinä talollisina/torppareina tai eläkemiehinä/naisina, jolloin heidän arvoasemansa ikäihmisinä tunnustetaan ja toisaalta tuodaan esiin se, että he eivät enää ole sen kotitalouden, jonka piiriin kuuluvat, virallisia johtajia.<sup>384</sup> Syytinkiläisyys oli leimallisesti länsisuomalainen ilmiö: idässä perheen pää vaihtui usein vain kuoleman kautta.<sup>385</sup> Kimmo Jalosen mukaan syytinkijärjestelyitä voidaan pitää ”perhestrategiana” joilla turvattiin kotitalouden jatkuvuus ja sen jäsenten toimeentulo. Esimerkiksi vanhempien siirtyessä syytingille naimaton ja lapseton poika sai tilasta vain puolet, kun nainut sisko perheineen sai toisen puolen. Näin kaikki saavat ainakin kohtuullisen toimeentulon.<sup>386</sup>

Syytinkisopimuksissa määriteltiin tarkkaan siihen kuuluneet etuudet.<sup>387</sup> Esimerkiksi entisen talollisen Abraham Davidinpoika Kaunisniemen syytinkiin kuuluivat seuraavat ehdot. Ensikseen syytinkimiehelle kuului viisi tynnyriä rukiita, tynnyri ohria, puoli lehmää, puoli sikaa, yksi nelikko kaloja, yksi nelikko suoloja, kaksi tynnyriä perunoita, kaksi kannua maitoa vuorokaudessa ”maarijan päivästä alkain Mikon päivään asti”, ”neljä kapan alaa hampua talon peltoon vuodessa meidän oma siemen”, sekä viisi ”kannua viinaa jos suomessa viina pietään”. Toisekseen määrättiin että talon tupaa käytettäisiin yhteisesti, syytinkiläiselle kuuluisi oma kamari porstuan pohjalla ja aitta omaan käyttöön. Kolmanneksi Johan Ylävalkeeniemen tuli hakata syytinkiläiselle polttopuut, ja antaa hevosen kirkko- ja mylly- ja muita tarpeellisia reissuja varten. Uutta peltoa syytinkiläinen saisi tehdä siihen osoitettuun paikkaan minkä tahtoo, uutta kyntöä minkä tahtoo. Hänellä oli myös oikeus kalastaa talon vesillä ennakkoon sovituissa paikoissa.<sup>388</sup> Toisin sanoen kaikkea, mitä mukava eläminen edellytti.<sup>389</sup> Tarkkuus syytinkisopimuksissa oli usein välttämätöntä, sillä talon entisen hallitsijan arvovalta saattoi haastaa uuden isännän pihapiirissä.<sup>390</sup> Eläkemiesten ja naisten runsas määränsä käräjäaineistossa - muissakin kuin syytinkiasioissa - antaa myös syyn olettaa, että kyseessä ei ollut joukko arjen reunamaille siirtyneitä tai siirrettyjä reppanoita, vaan monet olivat aktiivisia, arvostettuja ja hyvin itsekin arvonsa tuntevia toimijoita.

---

<sup>384</sup> Mainintoja eläkemiehistä esimerkiksi talvikäräjät 1881, 43 & 44. sekä toisaalta 48 & 49.

<sup>385</sup> Östman 2003, 58.

<sup>386</sup> Jalonen 1999, 13–18.

<sup>387</sup> Katso esimerkiksi liite 3. talvikäräjät 1882, tapaus 246. Eläkemies Herman Huhkolan syytinkikirja

<sup>388</sup> Syyskäräjät 1880, 93; Talvikäräjät 1880, 267.

<sup>389</sup> Jutikkala 1957, 324–325; Östman 2004, 58. Jutikkalan mukaan Satakunnassa viinan kotipolton lakattua lakimuutoksen myötä viina katosi syytingeistä, mutta sen sijaan eläkkeisiin ilmaantui kahvi ja sokeri.

<sup>390</sup> Vilkkuna 1999, 50–52.

Käräjille 1880–1882 haastetuissa syytinkiriidoissa kyse oli siitä, että syytinkiläinen katsoi syytingin täyttymisessä olevan puutteita, mutta kyse lienee ollut myös arvovaltaristiriidoista tilan vanhan ja uuden haltijan välillä. Arvovaltaristiriidat eivät tietenkään poissulkeneet sitä, että syytingissä kyse oli hyvinvoinnista ja välttämättömyystarpeistakin.

Kaikki syytinkisopimukset eivät olleet isältä pojalle tehtyjä. Vävy-poika, tai jopa suvun ulkopuolinen henkilö saattoi ostaa tilan omistukseensa verenperillisen puuttuessa. Tällöin sukulaisuus ei enää velvoittanutkaan sopimaan asiaa pihapiirissä. Henrika Kaarlentytär Wäisälän poika Wiktor Kaarlenpoika Kuitunen haastoi Fredrik Peurakummun käräjille sen vuoksi, että tämä oli huutanut konkurssihuutokaupasta itselleen talon, jonka syytinkiläinen Wäisälä oli jo aiemmin ollut, ja Peurakumpu oli maksanut syytingistä<sup>391</sup> vain puoli tynnyriä ruista. Peurakumpu väitti oikeudelle, ettei ollut vastuussa koko eläkkeestä, ja kertoi kuitenkin myös maksaneensa enemmän kuin Kuitunen antoi ymmärtää. Kun Peurakumpu ei tätä voinut todistaa, joutui hän maksamaan puuttuvan eläkkeen ja antamaan vielä oikeudenkäyntikorvausta 20 markkaa päälle.<sup>392</sup>

Koska syytinkiläiseksi siirtyminen oli osin omasta halusta johtuvaa, ikäihmisiä oli paljon, eikä heitä kaikkia aina haluttu edes auttaa.<sup>393</sup> Lisäksi monet elelivät syytinkiläisen elämää vuosikymmenen tai kaksikin, joten kyseessä oli tilalle pitkä aika maksaa syytinkiä<sup>394</sup>. Multiaa, jossa 1800-luvun lopulla oli erityisen paljon syytinkiläisiä, on jopa käytetty todisteena syytinkijärjestelmän hankaluudesta. Tilan kauppahintakin saattoi joskus määräytyä tilan syytinkiläisten mukaan, kun tilan myyvä osapuoli pyrki kompensoimaan syytingin hänelle aiemmin aiheuttamaa rasi-tusta. Toisaalta kun maatiloja myytiin puutavarayhtiöiden haltuun, siirtyivät myös tilojen syytinkiläiset yhtiöiden vastuulle.<sup>395</sup> Esimerkiksi maakauppias Samuel Häkkinen möi maatilansa sahayhtiö Rosenlewille sillä ehdolla, että sai jäädä tilalle syytinkimieheksi. Myöhemmin Häkkinen haastoi kauppayhtiö Rosenlew & kumppanit maksamattomasta syytingistä. Porilaista yhtiötä edusti käräjillä varatuomari, raatimies Frans Viktor

---

<sup>391</sup> Syytinkiin kuului kokonaisuudessaan vuosittaiset 3 tynnyriä rukiita, puoli tynnyriä ohraa, 2 leiviskää paistettua naudanlihaa, leiviskä sianlihaa, 2 leiviskää suolakaloja, 4 kappa suoloja, ja 2 paria kenkiä.

<sup>392</sup> Talvikäräjät 1881, 168.

<sup>393</sup> Vilkuna 1999, 57.

<sup>394</sup> Jutikkala 1957, 325–326.

<sup>395</sup> Mönkkönen 1983, 48–49. Multialla oli 78 talossa sadasta syytinkiläisiä 1890-luvun alussa.

Maexmontan, ja tämä veti tapaukseen todistajaksi maakauppias Gabriel Häyrisen. Häkkinen väitti Häyrisen olleen esteellinen, koska Häyrinen oli järjestellyt Rosenlewin puukauppoja Keuruulla.<sup>396</sup>

Ajan mittaan yleistyvä rahatalous korvasi syytingin maksun tuotteina, ja myös käräjillä syytinkiriidat vähentyivät rahan ollessa luonnontuotteita helpompi tapa hoitaa elatus. Lainsäädäntö puuttui syytinkien laatimiseen 1800-luvun lopulla, jonka lisäksi Viholan mukaan tilojen yleinen vaurastuminen kevensi niiden aiheuttamaa räsitusta huomattavasti. Mönkkösen mukaan Multialla oli vielä ”meidän päiviimme asti” eli pitkälle 1900-luvun puolen välin yli tulevia voimassa olevia syytinkisopimuksia. Osa perinteisistä järjestelyistä säilyi pitkälle modernissa yhteiskunnassa.<sup>397</sup>

### 4.2.3 Lapsenelatuksesta

Lapsenelatusriitojen ei ehkä uskoisi kuuluvan velkoja käsittelevän tutkimuksen piiriin. Kuitenkin Ulrika Hermanintytär Hakala haastoi torppari Gustaf Eteläahon velkomisjuttuun lapsenelatuksesta. Pari oli aiemmin sopinut, että Eteläaho maksaisi heille syntyneen aviottoman lapsen elatukseksi 15 markkaa vuodessa, mutta tämä ei ollut pitänyt lupaustaan. Eteläahon jäädessä pois käräjiltä käsittelystä tuli melko lyhyt. Hakalan kutsumat todistajat kestinaiset Johanna Salmi ja Fredrika Gustava Honkamäki kertoivat asianomaisten eläneen entisessä työpaikassaan ”Petäisten talossa kuin aviopari”, ja todistajat olivat myös nähneet heidät täydessä ”työssä”. Oikeus katsoi 15 markan vuosisumman olevan varsin kohtuullinen elatus lapselle, ja koska lapsi oli syntynyt jo 12 vuotta aiemmin, tuli Eteläahon maksaa 180 markkaa korvausta ja tähän päälle käräjöintikulunkeja 35 markkaa. Hakalan taas tuli maksaa todistajilleen 3 markkaa kummallekin todistajanvaivasta.<sup>398</sup>

Tapauksen kulku muistuttaa suuresti Saarimäen kuvaamien lapsenelatusapauksien yleisiä piirteitä – hyvin ilmeisistä syistä. Kantaja Hakala toi paikalle kaksi todistajaa mikä riitti hyvin elatusvaatimuksen oikeuttamiseen, hän muistutti julkisesti ilmeisesti kaikkien tunteman totuuden lapsen isästä, ja vaati kohtuullista eläkettä. Aikakauden miehinen kunnia-käsitys velvoitti vastaajaa osallistumaan lapsen elatukseen, eikä

---

<sup>396</sup> Syyskäräjät 1880, 185.

<sup>397</sup> Jutikkala 1957, 328; Mönkkönen 1983, 49; Vihola 2004, 149.

<sup>398</sup> Syyskäräjät 1880 212 & talvikäräjät 1881, 90. Tapaus mainitaan tuomioluettelossa nimellä ”ersättning”.



vastaajalla ollut mitään, millä väistää velvollisuutta. Kysehän ei ollut edes vain siitä, että kantaja väittäisi hänen olevan lapsen isä, vaan vieläpä siitä, että isä ei ollut hoitanut elatusvelvollisuuttaan. Saarimäen havaintoja reflektoiden näyttäisi tapauksen käsittelytilanteessa lautakunnan sympatioiden olleen pikemmin lapsen äidin puolella. Ehkä vastaaja jäikin tämän vuoksi pois käsittelystä, kalliiksi tulisi kuitenkin ja kävisi ylpeyden ja maineen päälle.<sup>399</sup> Syy sille, miksi Saarimäen aineistossa lapsenruokkoot on nimetty lapsen elatukseksi, ja minun aineistossa ”velaksi” näyttäisi liittyvän elatustapauksien ikään. Saarimäen käsittelyissä kyse oli vielä pienokaisista, joiden äidit tulivat käräjille paitsi hankkimaan elatusta myös osoittamaan isät. Velkatapauksissa kyseessä oli jo vanhemmista lapsista, joiden isät tiedettiin jo julkisuudessa.

Mielenkiintoinen on myös todistajien viittaus siihen, kuinka asianomaiset elivät ikään kuin jo naimisissa olevana parina entisessä työpaikassaan. Saarimäen mukaan rahvaan muodostamassa paikallisyhteisössä toisilleen lupautuneiden esiaviollista seksuaalisuutta ei tuomittu useinkaan vaan pidettiin lähinnä luonnollisena. Näkemys poikkesi tietenkin kirkollisesta käsityksestä siitä, mikä oli soveliasta ja mikä ei.<sup>400</sup> Luultavasti asianomistajien ”työskentely” entisessä palveluspaikassa pikemminkin kirvoitti todistajissa huvittuneisuutta kun aiheutti moraalista närkästystä.

Oikeastaan ainoa epäselväksi jäävä asia on se, miksi tapausta ei ollut käräjäoito jo aiemmin loppuun, kun vastaaja kerran ei ollut maksanut vielä mitään elatuksesta, vaikka sopimus ilmeisesti oli tehty jo aikapäiviä sitten. Kantajan mahdolliseen käräjästrategiaan tuskin kuului vetkuttelu ennen haastetta; se ei eläkesummaa korottaisi, ja ajan tavan mukaan lapsen elatusmaksut lopetettiin lapsen tullessa työikään eli täyttäessä 15 vuotta. Ehkä aviottoman lapsen elatuksen käsittely julkisella areenalla arvelutti ja ajatuksena hävetti, vaikka luultavasti asianomaisten lähipiiri tiesi jo ennakkoon mistä on kyse. Ehkä osapuolet koettivat kuitenkin sovittelua elatusta yksityisesti. Saarimäen mukaan näin usein tehtiinkin, ja nämä yksityiset sovittelut olivat usein lapsen isälle kannattavampia, sillä elatussummat jäivät vuositasolla liki puoleen käräjillä sovituista.<sup>401</sup> Vetkuttelu saattoi kuitenkin johtaa asian lailliseen

---

<sup>399</sup> Saarimäki 2010, 155–161, 182, 209. Sama käräjäkunta ja tämän tutkimuksen aikarajaus osuu Saarimäen aikarajauksen sisään.

<sup>400</sup> Saarimäki 2010, 208–209.

<sup>401</sup> Saarimäki 2010, 159: Käräjillä määrätty vuosittainen elatussumma oli keskimäärin 42,07 markkaa, osapuolten keskinäisissä tapauksissa 26,63 markkaa.

vanhenemiseen. Näin kävi kesti Emil Haukkalalle hänen haastaessa isänsä, talonpoika Samuel Lampilan, käräjille. 17-vuotias Emil Haukkala vaati puuttuvaa elatustaan. Paikalle tullut Wilhelmiina Haukkala, Emilin äiti, muistutti haastaneensa Lampilan lapsenelatuksesta käräjille 1865, mutta kun Lampila oli luvannut hoitaa asian sovinnolla, oli hän luopunut haasteesta. Lampilan asiamies Adam Pihl huomautti asian vanhenneen Emilin täyttäessä kymmenen vuotta. Oikeus jättikin asian sikseen.<sup>402</sup>

Lasten elättäjäksi saattoi päätyä paitsi avioliiton ulkopuolisten lemmenseikkailujen, myös tilakauppojen myötä. Uusi omistaja ei välttämättä kohdellut hyvin uusia elättejään vaikka kauppaan elatus kiinteästi kuuluikin. Abraham Palomäen leski Elisabeth Palomäki ja alaikäisten lastensa holhooja Samuel Wihula haastoivat Wilhelm Palomäen (Aiemmin Kjellman) käräjille maksamattomasta lasten eläkkeestä. Syytteen mukaan ostaessaan huutokaupassa Palomäen tilan 3200 markan hintaan oli Wilhelm Palomäki ottanut osana kauppaa vastuulleen myös Abraham ja Elisabeth Palomäen alaikäisten lasten elatuksen, kunnes nämä olisivat täysikäisiä. Todistaja piika Maria Hetantytären mukaan Palomäen emäntä oli tuskitellut usein heillä syömässä ollutta ”joutilasta väkeä tarkoittaen sillä näitä lapsiparkoja, jotka saivat olla pyhät ja arjet vanhoissa vaateretkuissa”. Hetantytären mukaan lapset joutuivat tekemään töitä ilman asianomaisia vaatteita. Wilhelm Palomäki joutui lopulta maksamaan elatuksen laiminlyönnistä ja työnteettämisestä korvausta 260 markkaa ja kärjäkulunkeja 75 markkaa.<sup>403</sup>

Toisessa tapauksessa itsekin eläkettä nauttiva Abraham Tuomaanpoika Multia haastoi uudestaan talollisen Gabriel Hännisen maksamaan 150 markkaa siitä, että Hänninen ei ollut hoitanut Multian kuuromykkää tytärtä Mariaa, vaikka isän ja tyttären eläkkeet kuolemaan asti olivat kuuluneet Hännisen Multialta ostaman tilan kauppahintaan. Vuodet 1875–1878 Oli Abraham Multia itse hoitanut tyttärensä elatuksen. Hännisen puolustus oli ollut, että tyttöä ei ollut saatu pysymään hänen luonaan, johon Multia vastasi ongelmana olleen tytön huono kohtelu. Tapauksen edellisellä käsittely kerralla kihlakunnan oikeus oli langettanut vapauttavan tuomion Hänniselle, jolloin Multia oli vienyt asian Vaasan hovioikeuteen, josta se palasi kihlakunnanoikeuteen. Multian todistajat kertoivat oikeudessa, että ”näkee sen olennota, ettei se (Hännisen emäntä) suvaitse” Mariaa. Todistuksen mukaan Maria ”ei

---

<sup>402</sup> Syyskäräjät 1880, 252.

<sup>403</sup> Talvikäräjät 1880, 331; syyskäräjät 1880, 125; syyskäräjät 1881, 26.

ole milloinkaan tahtonut mennä vjan ruokaan, vaan on alinomaa häntä siihen vaadittaessa itkenyt”. Ruoka talossa oli huonoa niin Marialle kuin muullekin talonväelle, ja muu asuminen vielä huonompaa.<sup>404</sup>

Lasten heikkolaatuinen elatus kirvoitti aikalaiskriittikää, mutta varsinaiset muutokset asiantilassa tapahtuivat hitaasti. Ongelmat muistuttivat luonteeltaan niitä, joiden kanssa koko 1800-luvun köyhäinhoito paini. Aikalaisyhteisö oli lähtökohtaisesti köyhä, ja kunnallinen puoli kykeni korkeintaan minimiin. Yksityisissä kotitalouksissa vieraiden lasten hoitaminen saatettiin katsoa pikemminkin velvollisuudeksi, johon tuli suostua kuin laupeudeksi, jota saattoi harjoittaa. Lienee reilua sanoa osan lapsista saaneen kohtuullisen hyvän alun elämälleen, joskin lähdeaineistossa, oikeuden asiakirjoissa ja sanomalehdissä, näkyy pikemminkin huono elatus. Toisaalta aineiston luonne vinouttaa kokonaiskuvaan, ja toisaalta myös paljastaa aikalaistenkin tiedostaneen ongelmat.<sup>405</sup>

### 4.3 Työkiistat

”Työpalkasta” haastoi torpparinpoika Karl Matinpöika Piilemä räätäli Erland Saarisen käräjille. Saarisen asiamiehenä toimi nimismies Polén. Piilemä kertoi olleensa Saarisella työssä 1. päivästä marraskuuta joulukuun sekä 8. päivästä helmikuuta 2. maaliskuun päivään. Palkaksi oli sovittu markka viikossa, mutta sitä Saarinen ei ollut maksanut. Nyt Piilemä vaati palkan yhdeksän ja puolen viikon palkan, 9 markkaa 50 penniä sekä kärjäkulunkinsa. Polén huomautti Piilemän menneen Saariselle oppiin vuodeksi ja saaneen jo 50 markan vuosipalkan sekä parin saappaita. Piilemä myöskin oli karannut työstä jo kahdesti joten hän oli saanut jo omansa. Piilemä kiisti olleensa oppipoikana, vaan työssä. Polén oli kutsunut tukkimies Otto Järvisen paikalle todistamaan, mutta tämä sairasti käräjien aikaan.<sup>406</sup>

Käräjillä käsiteltiin velkana joukkoa palkkariitoja, joissa osapuolten välillä oli tullut epäselvyyttä sopimusehdoista, tai toinen katsoi toisen suorastaan rikkovan sopimusta. Palkkariitoja oli jokseenkin runsaasti, luultavasti siksi, että maatalousyhteisössä tarvitsi paljon tekeviä käsiä melkein kaikissa elinkeinoissa: maataloihin ja torppiinkin renkejä

---

<sup>404</sup> Syyskäräjät 1880, 165.

<sup>405</sup> Vihola 1983, 264- 268.

<sup>406</sup> Syyskäräjät 1880, 184.

ja piikoja. Työtä oli usein kausiluonteisesti, jolloin osa väestöstä haki uutta pestiä jatkuvasti. Käsityöläisetkin pyrkivät ottamaan arkensa helpottamiseksi apulaisia, ja esimerkiksi Piilemän tapauksessa käsityötaidon oppimista voidaan pitää vielä sopimuksentekovaiheessa jonkinlaisena lisäkannustimena. Edellä kuitenkin näkyy myös se, että osapuolten näkemys sopimuksen sisällöstä poikkesi rajusti. Käräjille ei kumpikaan osapuoli tuonut kirjallista sopimusta, mikä olisi helpottanut jutun ratkaisua. Kuten aiemmassa Katiskan veljesten hevossa- ja työriidassa<sup>407</sup>, sopimus jäi tekemättä kenties siksi, että kirjoitustaito oli huono, tai osapuolet eivät koskaan varsinaisesti sopineetkaan mitään; jäätiin vain toistaiseksi töihin sinne missä työtä väliaikaisesti oli. Tällaisia väliaikaisia pestejä lienee ollut hyvin paljon.

Tästä johtuen ongelmat sopimusten kanssa kertyivät helposti samoille henkilöille. Loismies Aleksanteri Katiska näet haastoi talokas Herman Pökkömäenkin käräjille palkkakiistan vuoksi. Hän kertoi olleensa ”ilman mitään välipuhetta” Pökkömäellä renkinä joulun edellä vuonna 1878 kolme viikkoa saamatta siitä ollenkaan palkkaa. Pökkömäki puolestaan muisti heillä olleen sellainen välipuhe, että Katiska tekisi hänelle töitä renkinä joka toinen viikko vuoden ajan ja saisi siitä 45 markkaa. Lisäksi Pökkömäen mukaan Katiska oli saanut ”kahveen sokerin” ja puoli naulaa nuuskaa palkkaa, jonka lisäksi tämä oli ollut joulupyhät talon ruuassa, vaikka ei ollutkaan töitä tehnyt. Pökkömäki markan päivältä korvausta ruuasta. Katiska kertoi syöneensä vain kolmesti Pökkömäen talossa. Pökkömäki myönsi Katiskan työskennelleen hänelle kaksi viikkoa ennen ja viikon joulun jälkeen. Tapaukseen kutsuttu todistaja Juho Niemiaho ”oli kuullut vjan sanoneen että kja piti ja ei pitänyt olla renkinä”. Kun Pökkömäkikään ei osannut todistaa maksaneensa Katiskalle tämän tekemästä työstä palkkaa, oikeus päätti tapauksen Katiskan hyväksi, ja Pökkömäen tuli maksaa tälle pois-laskettujen ruokakulujen jälkeen 2 markkaa 60 penniä. Katiskan vaatimuksia kärjäkulungista lievennettiin ”koska asia on hämärä”, mutta Pökkömäki joutui kuitenkin maksamaan sitä 15 markkaa.<sup>408</sup> Viivästykset palkanmaksussa siedettiin vain, mikäli luotto työnantajaan säilyi. Saamatta jäänyttä palkkaa velottiin joskus vielä muiden perheenjäsenienkin puolesta. Syksyllä 1880 Renki Evald Wähänen velkoi vaimovainansa Eva Matintyttären piianpalkkaa entiseltä työnantajaltaan mylläri Johan Rautavalta.<sup>409</sup>

---

<sup>407</sup> Talvikäräjät 1880, 232; syyskäräjät 1880, 82.

<sup>408</sup> Talvikäräjät 1880, 231; syyskäräjät 1880, 81.

<sup>409</sup> Syyskäräjät 1880, 78.

Joidenkin riitojen taustalla oli työvoiman hankkiminen muutaman päivän urakoihin, jolloin pestin ehdot lienevät olleet sitäkin väljemmin sovitut. Torppari Gustaf Kekäläinen haastoi omasta ja poikansa Aleksander Kekäläisen puolesta torppari Herman Riihelän siitä, että tämä ei ollut maksanut heille tukinajosta palkkaa. Palkka määräytyi ajettujen tukkien mukaan 20 penniä isosta, 15 penniä pienestä tukista. Riihelä vastasi maksaneensa Aleksander Kekäläiselle 7 markkaa 70 penniä, mutta ei voinut todistaa sitä. Gustaf Kekäläinen kiisti poikansa saaneen noita rahoja, mutta oikeus ei myöntynyt maksamaan suurempaa summaa näytön puutteessa. Lopulta Kekäläiset saivat 7 markkaa ja 70 penniä, ynnä kulunkia 28 markkaa.<sup>410</sup>

Torppari Aleksander Aleksanterinpoika Olkkola haastoi torppari Tobias Evanpoika Aijantauksen siitä, että Aijantauksen vaimo, kesti Maria Savonmäki, ei tullut vastoin sopimusta heinätoihin Olkkolalle yhdeksäksi päiväksi. Menettämästään työpanoksesta Olkkola vaati 50 penniä päivältä, eli 4 markkaa 50 penniä Aijantaukselta. Aijantaus kertoi että tuo sopimuksen oli hänen vaimonsa tehnyt ilman että hän oli siitä saanut kuulla. Lisäksi Aijantauksen mukaan hänen vaimonsa oli tehnyt muutoinkin neljä ylimääräistä työpäivää Olkkolalle, eli tämä ei voinut olla enää mitään vailla. Oikeus katsoi kuitenkin sopimuksen olleen sitova, ja Aijantaus joutui maksamaan puuttuvan summan lisäksi kuusi markkaa kulunkia Olkkolalle.<sup>411</sup>

Kesti Karl Paldén taas vaati torppari Kristian Davidinpoika Korpelalta palkkaa siitä, että oli rakentanut tälle hirsirakennusta, 1,5 markkaa per hirsikerros. Kokonaispalkasta puuttui kolme markkaa. Korpela oli katsonut oikeudekseen pidättää puuttuvan summan, sillä Paldén oli ottanut luokseen kaksi naisihmistä, joilta Korpela ei saanut mitään ”hyyriä” eli vuokraa. Paldén huomautti, että nyt oli kyse maksamattomasta palkasta, ei naisten vuokrasta. Tähän Korpela myöntyi, ja maksoi lopulta puuttuvan summan sekä vielä 12 markkaa korvausta.<sup>412</sup>

Palkkakiistojen ohella myös tehdyn urakan taso saattoi johtaa käräjille. Kestimiehenleski Evelina Winster oli palkannut kesti Abraham Harjun muuraamaan itselleen leivinuunin ja takan. Lopputulos oli niin huono, että Winster vaati 40 markan korvausta uunin pilaamisesta ja hukkaan menneestä tiilistä. Harju puolustautui sillä, että urakkaan oli varattu niin vähän tiiliä, ettei kummoista uunia siitä saanut. Oikeus

---

<sup>410</sup> Talvikäräjät 1880, 330; syyskäräjät 1880, 124.

<sup>411</sup> Syyskäräjät 1880, 173.

<sup>412</sup> Syyskäräjät 1880, 194.

myöntyi Winsterin kannalle siinä, että Harjun olisi pitänyt sanoa tiilien määrästä ennen kuin pilasi uunin.<sup>413</sup> Ei ole mitenkään yllättävää, että tapaus käsiteltiin oikeudessa. Huono uuni oli paitsi harmillinen myös kelvoton ja haitallinen asia, sillä kestinaisen mökissä ei ollut muuta lämmönlähdettä talvella, ja korvaussummakin lienee ollut molemmille osapuolille iso raha.

Kuten aiemmin nähtiin, joskus riita puhkesi työhön tai palkkaan itsessään sinänsä liittymättömistä asioista. Keuruulainen talollinen Kaarle Kopare haastoi renki Herman Samuelinpojan korvaamaan sen, että tämä oli karannut Kopareelta työstä tehtyään ”rengin kaupan”. Palvelusvuodeksi 1880 tehdyn sopimuksen palkaksi oli sovittu 100 markkaa, kaksi avonaista paitaa, mekko, kahdet alushousut, yhdet lapaset, kahdet villasukat, ja kaksi paria kenkiä. Kuitenkin Herman Samuelinpoika oli karannut vielä uudestaan sen jälkeen, kun Kopare oli viranomaisvoimin haettanut hänet takaisin. Kopare vaati häneltä takaisin 20 markkaa pestirahaa, 13 markkaa jotka takaisinhaettaminen oli maksanut, sekä kolme markkaa viikossa korvausta siltä ajalta, kun Kopareella ei ollut renkiä ynnä kärjäkustannuksia. Herman Samuelinpoika vastasi edellä mainitun pitävän paikkansa, mutta kertoi sopimukseen kuuluneen sellaisen asian, että Kopareen tuli häätää luonaan asuva loisnainen Kristiina pois, sillä Herman Samuelinpoika ei tullut hänen kanssaan toimeen alkuunkaan. Kopare oli tähän alkuun suostunut, mutta koska Kristiina oli oikeastaan eläkemies Otto Kopareen ruokakuntaa, ei hänellä ollutkaan asiaan päätösvaltaa. Herman Samuelinpoika kutsui todistajaksi Matti Wikman’in: Wikman oli kuullut Kaarle Kopareen sanovan että loisvaimo Stiinan piti lähteä talosta ennen Samuelinpojan tuloa, tai Kopareen olisi vietävä hänet muualle hevosella. Seuraavilla käräjillä käsittely jatkui. Herman Samuelinpoika kutsui asialleen lisää todistajia: torpparinpoika Abraham Abrahaminpojan Simola ja isänsä torppari Abraham Simola kertoivat molemmat kysyneensä eri yhteyksissä Stinan muutosta. Kaarle Kopare oli selittänyt ympäröivästä Stiinan muuttavan pian. Kopare myönsi nyt, että Kristiina asui yhä heillä, joskin Otto-vaarin talossa, eikä hän mahtanut asialle mitään. Päätös oli lopulta, että Kopare ei ollut häätänyt sopimuksen mukaisesti Kristiinaa talosta, joten Herman Samuelinpojalla oli lupa karata työstä. Kopare joutui maksamaan 26 markan korvaukset oikeudenkäyntikulungit Herman Samuelinpojalle, ja

---

<sup>413</sup> Syyskäräjät 1881, 50.

tämän tuli maksaa molemmille Abraham Simoloille 5 markan vaivanpalkan todistuksesta.<sup>414</sup>

Tapauksessa esiintyy samankaltainen päämies-agentti-asetelman ongelmatilanne, jota Jari Ojala on tutkinut merimiesten osalta: palkattu karkasi pestirahan saatuaan kokiessaan että työ ei ollut sopimuksenmukaista, tai palkkaaja ei pitänyt lupaustaan kaikilta osin. Karkaamista voidaan pitää rationaalisena päätöksenä.. Syitä karkaamiselle saattoi olla riitatilanne, tai esimerkiksi se, että muualla oli houkuttelevampi työ.<sup>415</sup> Maaseudulla karkuri haettiin kuitenkin viranomaisten voimin takaisin työhön – ja kukapa karkuria olisikaan halunnut palkata. Frigrenin mukaan pestautumiseen suhtauduttiin yleensä vakavasti.<sup>416</sup> Palkkaajan oli kuitenkin oman kokonaishyötynsä kannalta järkevää pyrkiä takaamaan palkattavalle sopivat työolot. Kokonaiskuvassa näkyy voimakas patriarkaalinen suhde työnantajan ja tekijän välillä. Toinen mielenkiintoinen huomio on ongelmallisen päämies-agentti-suhteen vaikutukset paitsi agentin, myös päämiehen maineeseen.<sup>417</sup> Voisi kuvitella, että niissä taloissa, joista tiedettiin palkollisten lähtevän ennakkoon, olisi ollut ongelmia saada myöhemminkään työvoimaa.

Mönkkösen mukaan viranomaisen haki Multialla palveluksesta karanteenin takaisin viimeisen kerran vuonna 1879, ja yleisestikin ottaen vanha vuosipalkollisiin perustuva järjestelmä oli jäämässä syrjään. Kasvava tilaton väestö oli johtanut siihen, että työlle löytyi tekijöitä suhteellisen helposti, vaikka metsätyömaat korottivatkin palkkavaatimuksia, eikä talojen enää kannattanut pitää kokoaikaista työvoimaa. Palkollisten uskollisuutta palveluspaikkaa kohtaan arvostettiin, mutta palkan jäädessä matalaksi palkolliset pyrkivät neuvottelemaan itselleen parempia sopimuksia vaihtamalla vuoden välein palveluspaikkaa. Talosta saamansa vaatetavaran lisäksi renki tienasi vuosittain 90–150 markkaa. Isännät moralisoivat, että summasta voisi helposti puolet säästää, mutta palkolliset tuhlasivat rahansa huvituksiin. Erkki Laitisen mukaan

---

<sup>414</sup> Talvikäräjät 1880, 110; syyskäräjät 1880, 36.

<sup>415</sup> Ojala 2000, 285–288.

<sup>416</sup> Frigren 2015, 262.

<sup>417</sup> Ojala 2000, 306–307.

palkollisen elämä oli taloudellisesti kohtuullisen turvattua, mutta vaatimatonta ja sosiaalisesti aliarvostettua.<sup>418</sup>

#### 4.4 Muut korvaukset

Talollisen Johan Ylävalkeeniemen ja entisen talollisen Abraham Kaunisniemen talokaupat poikivat erikoisen riidan vuoden 1880 talvi- ja syyskäräjille. Ylävalkeeniemi näet syytti Kaunisniemeä koiransa taposta, ja vaati eläimestä nyt korvausta. Kaunisniemi oli ollut siinä uskossa, että koira oli jäänyt hänelle hänen myydessä irtaimen omaisuutensa Ylävalkeeniemelle. Koiran punaiselle, lyhytkarvaiselle nahkalle arvioitiin hintaa 5 markkaa, jonka lisäksi kärjäkorvausta Kaunisniemi joutui maksamaan 28 mk. Hyvin ei Kaunisniemellä muutoinkaan mennyt, seuraavana oikeus otti käsittelyyn tapauksen jossa Ylävalkeeniemi yhdessä Oskar Aschan kanssa syytti Kaunisniemeä luvattomasti viinanmyynnistä.<sup>419</sup>

Osa käräjille päätyneistä tapauksista ei ole luokiteltavissa yllä oleviin kategorioihin sellaisenaan. Niitä voidaan kuitenkin kutsua korvauksiksi tai vahingonkorvauksiksi tapauksia yhdistävän tekijän mukaan. Kirjuri merkitsi joskus jopa avioriidan ”saamiseksi”, mikäli toinen osapuoli vaati korvausta. Näin kävi 1880 talvikäräjillä, kun loismies Matti Mäenperä haastoi appensa torppari Juho Jussilan siitä syystä, että katsoi tämän houkutelleen vaimonsa Wilhelmiina Juhontyttären karkaamaan luotaan takaisin vanhempiensa tykö. Wilhelmiinan karatessa jäivät kotona vaimon työt tekemättä<sup>420</sup>, ja siksi Mäenperä vaati rahallista vahingonkorvausta. Tähän vastasi Wilhelmiina Juhontytär elämisen Mäenperän kanssa olevan mahdotonta. Matti Mäenperä oli kutsunut oikeuteen kaksi todistajaa; talokas Juho Mäenperä kertoi Wilhelmiinan myöntäneen hänelle olevansa syyllinen eripuraan ja Henrika Tienaho kertoi vuodelta 1876 tapauksen, jossa oli käsitelty avioparin riitaisaa elämää. Juho Jussila oli puolestaan

---

<sup>418</sup> Mönkkönen 1983, 62–63, 110; Vihola 1983, 65; Laitinen 1988, 123–124; Wilmi 1991, 171–172, 200–203, 229, 311. Wilmin mukaan jo 1700-luvulla olisi ollut suhteellisen vähävaraisille isännille taloudellisesti kannattavampaa palkata väkeä vain ajoittain töihin, mutta vähäinen työvoiman tarjonta ja lain säätämä palveluspakko estivät sen.

<sup>419</sup> Talvikäräjät 1880, 323; syyskäräjät 1880, 120 sekä viinanmyynnistä 121. Pöytäkirja mainitsee lautamies Abraham Heinäsen astuneen pois lautakunnasta koska on Kaunisniemen vaimo.

<sup>420</sup> Tekemättä jääneet työt kotona voivat äkkiseltään kuulostaa vähäiseltä murheelta, mutta todellisuudessa kyse oli luultavasti Wilhelmiinan koko työpanoksesta. Lisäksi on huomattava, että Mäenperä oli loismies – hänen siis ei oletettu juuri voivan elättää itseään.



pyytänyt mukaansa todistajaksi torpanvanhus Aleksanteri Rinta-ahon. Rinta-aho oli puhunut Mäenperä kanssa asiasta jo pari vuotta aiemmin, kehottanut toraisaa paria eroamaan, mutta tuolloin Mäenperä oli sanonut mieluummin ”kiusaavansa vaimoansa kunnes hänet maantieltä löydettäisiin” kuin ottavansa eroa. Todistajia kuultuaan oikeus päätti, että Mäenperä oli itse kiusaamisellaan saanut vaimonsa lähtemään pakomatkalta ja hylkäsi vaatimuksen.<sup>421</sup> Mielenkiintoisesti Mäenperä haastoi appensa, ei vaimoaan, käräjille. Näin Mäenperä pyrki ehkä kieltämään oman osuutensa vaimonsa karkaamisesta, ja vakuuttelemaan omaa uhrin osaansa. Toisaalta appensa haastaminen oli loogista kulttuurissa, jossa mies nähtiin kotitaloutensa julkisena edustajana.

Toisaalta erilaiset asumiseen liittyvät asiat poikivat vahingonkorvausvaatimuksia. Osa tapauksista liittyi aiempiin konflikteihin osapuolten välillä, osapuolten ottaessa oikeuden omiin käsiinsä. Talollinen Juho Uusiruokala oli aikoinaan ottanut Samuel Eliaanpojan torpparikseen Raiskinmäen torppaan, jonka Samuel Eliaanpoika raivasi elinkelpoiseksi itselleen. Hänen kuoltuaan hänen leskensä oli nainut Fredrik Raiskinmäen joka oli alkanut torppaa isännöimään. Uusiruokala ja uusi torppari eivät tulleet keskenään toimeen, joten Uusiruokala oli häätännyt tämän maaliskuussa 1879. Fredrik Raiskinmäki ei häätöä vailla mukinoita niellyt. Talvikäräjille 1880 Uusiruokala tuli haastamaan Raiskinmäkeä siitä, että tämä kun oli hädän saatuaan vienyt torpasta 200 markan 50 pennin edestä omaisuutta. Tavaraa oli ollut viisitoista kolmenkymmenen leiviskän kuormaa heiniä, yhden kuorman lehdeksiä, kolme kuormaa ruumenia, kolme koria hiiliä ja yhdeksän kappaletta lautoja. Raiskinmäki kertoi ottaneensa tavarat korvaukseksi siitä, että hän ei ollut saanut torpassa asua, vaikka torpan edellinen asukas, Samuel Eliaanpoika Raiskinmäki, oli torpan pellot itse raivannut. Laudat eivät Raiskinmäen mukaan olleet Uusiruokalan metsästä ja hiilet hän oli antanut ”eräälle sepälle.” Kun Uusiruokalan mukanaan tuomien todistajien lausunnot eivät valottaneet tapausta millään lailla, ja Uusiruokalakin halusi vielä vahvistaa kannettaan, jätettiin tapauksen käsittely seuraaviin käräjiin. Syyskäräjillä 1880 tapaus jäi kuitenkin käsittelemättä, sillä kumpikaan vääryydenkokija ei tullut paikalle.<sup>422</sup> Sitä, miten tapaus lopulta sovittiin, ei aineisto kerro. Mielenkiintoisesti tapausta ei suoranaisesti tuomittu jo ensimmäisellä käsittelykerralla Uusiruokalan hyväksi. Syy saattaa olla jo siinä, että kaikki viety tavara ei välttämättä kuulunut Uusiruokalalle, kuten hän väitti, jolloin asiaa

---

<sup>421</sup> Talvikäräjät 1880, 63.

<sup>422</sup> Talvikäräjät 1880, 211; Syyskäräjät 1880, 75.

tulikin selvittää perinpohjin. Miten lautakunta suhtautui Raiskinmäen näkemykseen irtaimistosta korvauksena hädöstä, heruiko hänelle ymmärrystä, ei valitettavasti aineisto valota. Ainakaan häntä ei kutsuta käsittelyssä varkaaksi.

Torpankontrahtien tiukentuminen ja yksityiskohtaistuminen aiheuttivat muitakin riitoja käräjillä. Niittyriita, jota oikeus nimitti ”oman käden oikeudeksi”, käytiin torppari Gabriel Raitisen ja talollisen Taavetti Riihiahon välillä. Riidan taustalla oli kiista siitä, kuuluiko niitty heidän laatimaansa torpankontrahtiin vai ei. Riihiahon mukaan niitty kuului yhä taloon, mutta Raitinen vaati korvausta markkaa leiviskältä heinää, toisin sanoen 80 markkaa.<sup>423</sup>

Muutoinkin tilusten rajoista taisteltiin käräjillä, kun vanhat sopimukset eivät enää vastanneet ajan vaatimuksiin, syntyneet konfliktit ratkesivat käräjillä. Talollinen Juho Alavalkeeniemi haastoi talollisen Juho Ylävalkeeniemen siitä, että tämä oli niittänyt 20 leiviskää heinää, hinnaltaan 12 markkaa, väärältä puolen rajaa. Ongelman taustalla oli epäselvyys tilusten rajoista, eikä vuonna 1878 suoritetun rajankäynnin dokumentoinut paalutustodistus tai Keuruun pitäjän maanjako-oikeuden päätöksen pöytäkirjan 9. kesäkuuta 1876 selkeyttänyt asiaa.<sup>424</sup> Talollinen Karl Juhonpoika Pekkala taas syytti tukkiasioitsija Gabriel Häyristä siitä, että tämä tukinkuljetuksessa keväällä 1876 pilannut heinänkasvun joenvarrella olevalla niityllä, estäneen kalanpyynnin uitonaikana ja käyttänyt hänen venettään maksamatta siitä mitään. Häyrinen oli tarjonnut veneenkäytöstä korvauksia, mutta näitä Pekkala ei ollut ottanut vastaan. Oikeus päätti että Häyrisen tuli maksaa seitsemän markkaa heinävahingosta, mutta kalanpyynnin häiritsemisestä ja veneenkäytöstä Pekkala ei saisi mitään.<sup>425</sup>

Jos talollisten kesken epäselvät omistussuhteet koskivatkin tilanrajoja ja käyttöoikeuksia, alemmissakin sosiaaliryhmissä omistajuuden määrittely aiheutti ongelmia. Loismies Aapram Juhonpoika Kaijanaho väitti antaneensa 1876 syksyllä lehmän eläkemies Emanuel Lindgrenille vuokralle vuodeksi, mutta Lindgren ei ollut maksanut. Hän väitti lehmän olleen Kaijanahon äidin Ulrika Erikintyttären, joka oli

---

<sup>423</sup> Syksy 1881, 193

<sup>424</sup> Talvikäräjät 1880, 254; syyskäräjät 1880, 87.

<sup>425</sup> Syyskäräjät 1880, 188.

huonon heinävuoden tähden lehmän antanut Lindgrenin hoiviin ilmaiseksi. Kaijanaho taas väitti äitinsä lahjoittaneen lehmän hänelle aiemmin.<sup>426</sup>

## 5. Päätäntö

Tässä tutkielmassa olen tutkinut mitä velka oli 1880-luvun Keuruun kärjäkunnan maaseudulla. Käräjille tuodut velka-asiat juontuivat monista arkielämän asioista, ja niitä tutkimalla voidaan saada lisätietoa 1880-luvun rahvaan elämästä. Olen katsonut velkariitoja arkipäivän ongelmina, niiden syntytaustaa ja perusluonnetta etsien.

Varsinaisiasiainpöytäkirjojen tutkimuskäytöstä vuosikymmenien ajan jatkunut keskustelu on tuottanut oivalluksia, jotka auttavat tutkijaa valottamaan menneisyyttä antoisilla tavoilla. Aineiston syntytausta – yhteisön jäsenten keskinäiset konfliktit, asianomistajatapaukset – ovat tuottaneet monipuolisen aineiston, josta tässä voidaan esittää kuvaava, joskaan ei tyhjentävä, otos. Aineiston konfliktiluonne toki vinouttaa kuvaa menneisyydestä, mutta tämän voi myös kääntää vahvuudeksi. Voidaan sanoa, että eräs aineiston vahvuus onkin nimenomaan se, että menneisyyden ihmiset tulivat käräjille tietoisesti ajamaan omaan asiaansa eli kertomaan oman näkökulmansa totuutena tapahtuneista asioista. Kiistat, jaarittelu ja toisaalta aineiston dialogisuus on tuottanut aineiston, joka kertoo tutkijalle paljon sellaista josta muut aineistolajit vaikenevat. Asiat, jotka rikkoivat aikalaisten arjen tavanomaista rytmiä, loivat lähteitä, jotka kertovat meille tuosta arjesta.

Lähdeaineiston valinta ohjaa tutkijaa kohti laadullista tutkimusotetta, ja tutkimuksessani yhdistyy kulttuurihistorian kokonaisvaltaisuus, mikrohistorian kiinnostus arkea ja yksityiskohtia kohtaan, sosiaalhistorian kiinnostus ihmisten välisiin suhteisiin sekä taloushistorian kiinnostus selviytymisstrategioita ja varallisuudenhankintaa kohtaan.

Tutkimusalueekseni valitsin Keuruun kärjäkunnan sen tavanomaisuuden vuoksi: tutkimustulokset on mahdollista yleistää koskemaan muutakin Suomen maaseutuyhteiskuntaa. Vuosien 1880–1882 aikana maaseutu oli murroksen keskellä niin elinkeinojen kuin varallisuusolojenkin suhteen. Yhteisö oli patriarkaalinen ja

---

<sup>426</sup> Syyskäräjät 1880, 227.

hierarkkinen, vähäisen säätyläisjoukon ohella yhteisön huipun muodostivat tilalliset. Muu yhteisö koostui torppareista sekä palkollisista, itsellisistä ja kesteistä, jotka kulkivat työn perässä. Niin työsaannin kuin muunkin elannonhankinnan taustalla vaikutti kunkin yksilön maine eli kunnia. Kunnia toimi sosiaalisena pääomana joka mahdollisti tavallisen elämän, turvasi tiukoissa paikoissa ja avasi mahdollisuuksia.

Käräjillä ”velaksi” kutsuttiin joukkoa keskenään hyvin erilaisia tapauksia. Niiden syntytaustan tutkiminen on tärkeää siksi, että tapaukset merkittiin tuomioluetteloon yleensä vain ”låndrag” tai ”ersättning” sen enempää erittelemättä. Kuitenkin tapauksilla oli omat yksilölliset syntytaustansa, ja olen kategorisoinut tapaukset niiden yleisten piirteiden mukaan.

### ***Laina-asiat.***

Koska varsinainen pankkilaitos vasta teki tuloaan keskisuomalaiselle maaseudulla, ihmiset luotottivat toinen toisiaan epämuodollisemmin. Pienen arkisen rahantarpeen ohella lainoitettiin suurempia investointeja ajatellen. Tällöin laadittiin erillinen velkakirja, vaadittiin velalle takaajat ja lainajalta pitkämielisyyttä. Useat käräjille tulleet lainat onkin laadittu vuosia aiemmin. Lainan takaisinmaksuun johti usein lainanmyöntäjän oma rajanpuute. Joskus pelkkä uhkaus käräjistä joudutti takaisinmaksua.

Muodollisempaa lainoitusta kärjäkunnassa harjoittivat siitä itselleen elinkeinon tehneet ”pitäjänpankkiirit”. Keuruun kärjäkunnassa pankkiireina toimivat usein Kristian Tjäderin kaltaiset maakauppiaat, jotka kokosivat itselleen suuriakin omaisuuksia taitavalla rahankäsittelyllä. Uuden maakaupan riskit olivat kovat, mutta niin olivat tulot ja kauppiaiden yhteisöllinen asemakin. Useat kauppiaat lainoittivat tilallisia vaatien maatilojen kiinnitystä lainojen takeeksi. Mikäli tilallinen ei onnistunut lainanmaksussa, siirtyi tila maakauppiaan haltuun. Tämä möi tilan eteenpäin – usein velaksi.

### ***Korvaus-asiat.***

Käräjille tuotiin joukko erilaisia korvaus-asioita, jotka aikalaiset mielsivät kaikki velaksi. Tähän joukkoon kuului erilaisia kaupankäynti, elatus-, työ-, sekä vahingonkorvauskiistoja.

1800-luvun loppupuolella metsä-yhtiöt olivat löytäneet Keski-Suomen metsät. Tilalliset, jotka aiemmin eivät olleet itsekään tunteneet omia metsiään, innostuivat mukaan tukkikaupoille. Alkuvaiheeseen liittyi hankaluuksia, kun yhtiöiden asiamiesten kanssa laaditut sopimukset olivat puutteellisia ja huhuttiin että talollisia huijattiin hinnoissa. Alkuvaiheen sopimukset tehtiinkin ostajan ehdoilla, mutta ajan myötä tilalliset oppivat hyötymään metsäkaupoista. Alussa metsäkauppojen tuotot menivät tuhailuun, mutta talouslaman myötä talolliset oppivat investoimaan rahansa ja varovaisuuteen metsäkaupoillakin. Toisena kaupankäyntiriitojen kohteena näkyi niin ikään metsätalouteen liittyvät hevoskaupat, sillä hyvän työeläimen lisäksi kyseessä oli miehinen statussymboli. Kun hevosia lainattiin tarvitseville, käräjille luonnollisesti tuotiin syytteitä huonosti hoidetuista eläimistä.

Toisena suurena korvaus-asioiden joukkona käräjille tuotiin erilaiset elatuskiistat. Heikko köyhäinhoito tarkoitti ruotuvaivaisuutta sekä huutolaislapsia. heikko-osaisten elatus oli pääosin yksityisten kotitalouksien vastuulla. Syytinkiläisiä ei varsinaisesti voinut pitää huono-osaisina, vaan arvonsa tuntevina vanhuksina, jotka vaativat tilansa kauppaamisesta uudelle isännälle elatusta. Elatusehdot merkittiin erilliseen syytinkikirjaan, ja niissä määriteltiin niin käytössä syytinkiläisellä käytössä olevat rakennukset, hänelle osoitettu ruoka kuin myös muut etuudet. Syytinkiriidoissa voi nähdä olleen kyse yhtäläillä pihapiirin isännyydestä kuin todellisista materiaalisista tarpeistakin.

Lapsenruokkoota käsiteltiin velkana siinä tapauksessa, että lapsen isyys oli jo aiemmin todistettu. Näissä tapauksissa isät eivät yleensä tulleet edes käräjille puolustautumaan, niin selviä tapaukset olivat. Toinen tapa, jolla lapsenruokkootapaus syntyi, oli tilakaupan yhteydessä uudelle omistajalle siirtynyt elatusvastuu, jota tämä ei ollut hoitanut kunnolla.

Työhön liittyviä asioita käsiteltiin velkana kun palkollinen karkasi kesken pestikauden ja työnantaja vaati työntekijää maksamaan pestirahan takaisin. Toisaalta epäselvät tai tekemättä jääneet työsopimukset poikivat tapauksia, jossa osapuolten välillä oli epäselvyyttä siitä, oliko työntekijä töissä, oppipoikana vai apuna. Joskus työn tekemättä jättäminen tai keho laatu johti korvausvaateeseen, joskus kiista puhkesi työhön liittymättömistä seikoista.

Muita velkana käsiteltyjä asioita olivat torpankontrahtien epäselvyydet tai purkamisen liittyvät jälkiselvittelyt. Kahnauksia oli myös keskenään tasavertaisten välillä niitty-, metsä kuin tienkunnostusriitoinkin. Myös rikottu tai hukattu omaisuus vaadittiin käräjillä ”velkana” takaisin.

Velalliset ja velkojat olivat yhteisön jäseniä koko sosiaalisen pyramidin matkalta. Oikeutta hakivat juuri aikuistuneet lapset, ja toisaalta syytinkiläiset. Rikkaiden maakauppiaiden ja tilallisten ohella käräjillä ääneen pääsivät palkolliset ja vuokratilajelijät, itselliset ja vaivaiset. Velat ja velallisuus koskettivat koko yhteiskuntaa laajalti, ja velassa eläminen oli normaalitilan, jota maksuvaikkeudet rikkoivat. Käräjät olivat paikka, jossa äänensä kuuluviin saivat nekin, jotka yleensä olivat hiljaa. Työni ei kumoa aikaisempaa tutkimusta, eikä se ollut tarkoitukseen. Sen sijaan työni kertoo monipuolisesti ilmiöstä, joka on aina ajankohtainen ja jota tuskin on tutkittu liikaa.

## 6. Lähteet

### **Alkuperäislähteet:**

Kansallisarkisto, Jyväskylän toimipiste

Keuruun Kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat talvikäräjät 1880 – syyskäräjät 1882.

### **Virallisjulkaisut:**

Ruotsin Valtakunnan Laki 1734 (RVL 1734). Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 54. Helsingissä Suomalaisen Kirjallisuuden Seurankirjapainossa 1877.

### **Kirjallisuus:**

Ahmas, Kristiina 2016. Valta, suku ja pääoma – sosiaalisten ja strategisten verkostojen luottuvuuksista Pohjanmaan porvarillisessa elinkeinokulttuurissa. Teoksessa Pohjanmaan porvariston vuosisadat 1700-1800. Toim. Erik Engberg & Anna

- Liisanantti. Teoksessa K. H. Renlundin museo- Keski-Pohjanmaan maakuntamuseon julkaisuja 6. 29- 46.
- Alanen**, Aulis J 1957. Suomen maakaupan historia. Kauppiaitten kustannus Oy.
- Alho**, Keijo 1961. Suomen teollisuuden suurmiehiä. Werner Söderström Osakeyhtiö Porvoo – Helsinki.
- Aunola**, Toini 1967. Pohjois-Pohjanmaan kauppiaiden ja talonpoikien väliset kauppa- ja luottosuhteet 1765-1809. Historiallisia tutkimuksia 72. Julkaissut Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1967. Forssan Kirjapaino Oy.
- Bourdieu**, Pierre 1989. Social Space and Symbolic Power. *Sociological Theory*, Vol. 7, No. 1. 14–25
- Coleman**, James S 1990. Foundations of Social Theory. The Belknap Press of Harvard University Press.
- Dermineur**, Elise 2015. Trust, Norms of Cooperation, and the Rural Credit Market in Eighteenth-Century France. *Journal of Interdisciplinary History*, XLV: 4 (spring, 2015), 485–506.
- Eilola**, Jari 2002. “Cuckoi päällä curjanakin; cana alla armaisnakin”- patriarkaalisuus, puolisoien välinen suhde ja auktoriteetin muodostuminen. Teoksessa Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860) Toimittanut Karonen Petri & Piia Einonen. Historiallinen arkisto 116. SKS Helsinki. 100- 127.
- Eilola**, Jari 2003. Rajapinnoilla. Sallitun ja kielletyn määrittäminen 1600-luvun jälkipuoliskon noituus- ja taikuustapauksissa. *Bibliotheca Historica* 81. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2003. Hakapaino
- Einonen**, Piia 2005. Poliittiset areenat ja toimintatavat. Tukholman porvaristo vallan käyttäjänä ja vallankäytön kohteena n. 1592–1644. *Bibliotheca Historica* 94. Suomalaisen Kirjallisuuden seura. Hakapaino Oy, Helsinki 2005.
- Elomaa**, Hanna 2001. Mikrohistoria johtolankojen jäljillä. Teoksessa Kulttuurihistoria – johdatus tutkimukseen. Toim. Kari Immonen ja Maarit Leskelä-Kärki. Tietolipas 175. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ervasti**, Kaijus 2014. Neuvottelemisen konfliktinratkaisumenetelmänä. Teoksessa Oikeuden historiasta tulevaisuuden Eurooppaan. Piia Letto-Vanamo 60 vuotta. Suomalainen lakimiesyhdistys. Hansaprint Oy Vantaa 2014. s.51–68.
- Ferguson**, Niall 2011. Rahan nousu. Maailman rahoitushistoria. Terra Cognita.
- Fontaine**, Laurence 2014. The Moral Economy. Poverty, Credit, and Trust in Early Modern Europe. Cambridge University Press.
- Frigren**, Pirita 2017. Tirkistelyä vai ymmärryksen lisäämistä? Historiantutkija arkaluontoisista asioista kirjoittamassa. Teoksessa Historiantutkimuksen etiikka. Toim. Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola. Gaudeamus Oy. Tallinna 2017 s. 51- 70
- Frigren**, Pirita & Tiina Hemminki & Ilkka Nummela 2017. Experiencing and Encountering Impoverishment in Nineteenth-Century Finland. *Journal of Finnish Studies*, 20 (1), 5-37.
- Ginzburg**, Carlo 1996 (alk. italiaksi Spie. Radici di un paradigm indizario 1986). Johtolankoja. merkkejä tulkitsevan tietokäsityksen historia. Teoksessa Carlo Ginzburg. Johtolankoja. kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista. Koonnut ja toim. Matti Peltonen. Gaudeamus. Tammer-paino Oy 1996.
- Ginzburg**, Carlo 2007. Juusto ja madot. 1500-luvun mylläriin maailmankuva. (alk. 1976.) Gaudeamus Helsinki 2007.
- Graeber**, David 2011. Debt. The First 5,00 Years. Melville House publishing.

- Haapala, Pertti** 1989. Sosiaalhistoria. Johdatus tutkimukseen. Suomen Historiallinen Seura 12. Gummerus Kirjapaino Oy
- Haapala, Pertti** 2009. Talous- ja sosiaalhistorian tutkimus Suomessa 1900-luvulla. Teoksessa Historia eilen ja tänään. Historiantutkimuksen ja arkeologian suunnat Suomessa 1908-2008. Toim. Sini Kangas, Marjatta Hietala & Heikki Ylikangas. Suomen Tiedeseura – Societas Scientiarum Fennica
- Haatainen, Pekka** 2017. Suomen maalaisköyhälistö. Into Kustannus. (alkuperäispainos 1968 WSOY)
- Hakosalo, Heini, Seija Jalagin, Marianne Junila & Heidi Kurvinen** 2014. Elämää suurempaa. Teoksessa Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus. Toimittanut. Heini Hakosalo, Seija Jalagin, Marianne Junila & Heidi Kurvinen. Historiallinen arkisto 141. SKS
- Heikkinen, Antero** 1988. Kirveskansan elämää. WSOY.
- Heikkinen, Antero** 1997. Oikeusdraama yhteisönkasvonpiirteiden tulkitsijana. Teoksessa Tie tulkintaan. Heikki Ylikankaan juhlaKirja. Toimituskunta Jukka Kekkonen, Seppo Aalto, Esko Koivusalo & Markku Kuisma. Toim. Anu Koskivirta & Aleksanteri Suvioja. Werner Söderström Osake-Yhtiö. Juva 1997
- Heikkinen, Antero** 2000. Kirveskansa ja kansakunta. Elämän rakennusta Kuhmossa 1800-luvun jälkipuolella. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 794. Vammalan Kirjapaino Oy.
- Hemmer, Ragnar** 1955. Suomen oikeushistorian oppikirja 1. Oikeuslähteiden, rikosoikeuden, prosessioikeuden ja ulosottotoimen historia pääpiirteittäin. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja Nro 46. WSOY Porvoo.
- Hemminki, Tiina** 2008. Ilmajoen ja Nordmalingin talonpoikien varallisuuden ja luottosuhteiden vertailu perukirjojen mukaan vuosina 1796—1830. Pro gradu.
- Hemminki, Tiina** 2012. Långa listor med fordringar och skulder. Om förtroendeförhållanden i Ilmola och Nordmaling i början av 1800-talet. Julkaisussa Historisk Tidskrift för Finland, 97, 3/2012. 375- 403.
- Hemminki, Tiina** 2014. Vauraus, luotto, luottamus. Talonpoikien lainasuhteet Pohjanlahden molemmin puolin 1796 – 1830. Jyväskylä Studies in Humanities 232. Jyväskylä University Printing House.
- Hyrkkänen, Markku** 2002. Aatehistorian mieli. Osuuskunta Vastapaino. Tampere.
- Häkkinen, Antti** 2005. Kiertäminen, kulkeminen ja muukalaisuuden kohtaaminen 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun maalaisyhteisöissä. Teoksessa Vieraat kulkijat, tutut talot. Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa. Historiallinen Arkisto 120. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki. Hakapaino Oy 2005 Helsinki.
- Häkkinen, Antti & Peltola, Jarmo** 2005. Suomalaisen ”alaluokan” historiaa. Köyhyys ja työttömyys suomessa 1860-2000. Teoksessa Vieraat kulkijat, tutut talot. Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa. Historiallinen Arkisto 120. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki. Hakapaino Oy 2005 Helsinki.
- Häkkinen, Antti** 2010. Kiertävät kulkijat, nimittelykäytännöt ja sosiaalinen pääoma. Teoksessa Luottamus, sosiaalinen pääoma, historia. Toimittaneet Jarkko Keskinen & Kari Teräs. Historian Mirabilis 5. Turun historiallisen yhdistyksen referee-sarja. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä. 174-204.
- Jalonen, Kimmo** 1999. Maanomistus perhestrategiana 1800–1900-luvun vaihteen yhteiskunnassa. Teoksessa Myrkyntyä vai puhdasta luontoa. Maaseutu, ympäristö ja historia. Toimittanut Kimmo Jalonen. Turun yliopiston Historian laitoksen julkaisuja 50. 9- 30.



- Jokinen**, Arja 2016. Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa Jokinen, Arja, Kirsi Juhila & Eero Suoninen. Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Vastapaino. Tampere 2016
- Jutikkala**, Eino 1958. Suomen talonpojan historia. Toinen, uudistettu ja lisätty laitos. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 257. osa.
- Immonen**, Kari 2001. Uusi kulttuurihistoria. Teoksessa Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen. Toimittanut Kari Immonen & Maarit Leskelä-Kärki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kaarniranta**, Kim 2001. ”Elämää rahaa käärien ja velkoen” Pohjois-Karjalan maaseudun sekatavarakauppiat ja heidän velallisansa 1860- ja 1870-luvuilla. Bibliotheca Historica 70. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2001. Hakapaino Oy
- Kaartinen**, Marjo 2018. Arkaluontoisia asioita tutkimassa. HAIK 1/2018 102–103.
- Kaila**, E. E 1931. Pohjanmaa ja meri 1600- ja 1700-luvuilla. Talousmaantieteellishistoriallinen tutkimus. Historiallisia tutkimuksia XIV. Julkaissut Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.
- Kalela**, Jorma 2000. Historiantutkimus ja historia. Gaudeamus Helsinki
- Kalela**, Jorma 2017. Historian rakentaminen eettisenä hankkeena. Teoksessa Historiantutkimuksen etiikka. Toim. Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola. Gaudeamus Oy. Tallinna 2017 s. 92–112.
- Kallioinen**, Mika 2002. Kunniallinen ja solidi: luottamus 1800-luvun liiketoiminnassa. Teoksessa Arki ja läheisyys. Juhlakirja Ulla Heinon täyttäessä 60 vuotta. Toim. Terhi Kivistö. Turun historiallinen arkisto 55. 173- 188.
- Kangas**, Lasse 2010. Ensimmäisten osuuskassojen perustamisen taustasta ja merkityksestä Keski-Suomessa 1903-1914. Teoksessa Monelta kantilta. Ilkka Nummelalle omistettu juhlakirja. Toim. Jari Ojala, Jari Eloranta & Heikki Roiko-Jokela. Jyväskylän Yliopiston Historian ja etnologian laitos. Jyväskylä 2010
- Karonen**, Petri 1995. Talonpojat oikeutta paossa. Teoksessa Sisä-Suomen tuomiokirjat tutkimuslähteinä ja elämän kuvaajina. Toimittanut Heikki Roiko-Jokela & Timo Pitkänen. Jyväskylän Historiallinen arkisto. Kopi-Jyvä 1995. 57-77
- Karonen**, Petri 2002a. Moninainen patriarkalisuus. Normien ja käytäntöjen solmukohdat. Teoksessa Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860) Toimittanut Karonen Petri & Piia Einonen. Historiallinen arkisto 116. SKS Helsinki. s10-23.
- Karonen**, Petri 2002b. Patriarkalaisen järjestyksen monet muodot. Teoksessa Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860) Toimittanut Karonen Petri & Piia Einonen. Historiallinen arkisto 116. SKS Helsinki. s255-259.
- Karonen**, Petri 2007. Perspektiv och metoder inom domboksforskningen i Sverige och Finland cirka 1990-2005. Teoksessa Domboken som filologiskt och historiskt forskningsobjekt. Uppsala Universitet 2007.
- Kauranen**, Kaisa 1999. Rahvas, kauppahuone, esivalta. katovuodet pohjoisessa Suomessa 1830-luvulla. Historiallisia tutkimuksia 204. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1999.
- Keskinen**, Jarkko 2008. Luotto, luottamus ja maine – 1800-luvun liiketoiminnan kulmakivet. Teoksessa Luottamus, sosiaalinen pääoma, historia. Toimittaneet Jarkko Keskinen & Kari Teräs. Historian Mirabilis 5. Turun historiallisen yhdistyksen referee-sarja. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä. 147- 173.

- Keskinen, Jarkko & Kari Teräs** 2008. Sosiaalinen pääoma ja luottamus – miten tehdä näkymätön voimavara näkyväksi? Teoksessa *Luottamus, sosiaalinen pääoma, historia*. Toimittaneet Jarkko Keskinen & Kari Teräs. *Historian Mirabilis* 5. Turun historiallisen yhdistyksen referee-sarja. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä. 7-22.
- Kietäväinen-Sirén, Hanna** 2015. Erityinen ystävyys. Miehen ja naisen välinen rakkaus uuden ajan alun Suomessa (n.1650-1700). *Jyväskylä Studies in Humanities* 245. Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2015.
- Korhonen, Arvi** 1940. Historiallisen arvioinnin dualismi. *Historiallinen aikauskirja* 4 s.299-309. Painettu vuosikertana 38. Helsingissä 1940. Helsingin uusi Kirjapaino Osake-yhtiö
- Korhonen, Arvi** 1945. Käräjäpöytäkirjat historiallisina lähteinä. Käräjäpukareita ja käräjäjuttuja kansamme historian tuomiokirjojen valossa. *Historian aitta X*. Toim. *Historian ystäväin Liitto*. Porvoo-Helsinki. Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Kuula, Arja** 2013. (alk. 1 painos 2006) *Tutkimusetiikka*. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Vastapaino 2013.
- Kuisma, Markku** 2006. Metsäteollisuuden maa. Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1620-1920. *Suomalaisen kirjallisuuden seura*.
- Kuisma, Markku** 2011. Saha. tarina Suomen modernisaatiosta ja ihmisistä, jotka sen tekivät. Kustannusosakeyhtiö Siltala Helsinki
- Kuisma, Markku** 2015. Venäjä ja Suomen talous. Kustannusosakeyhtiö Siltala Helsinki
- Kuusterä, Antti** 1987. 1860-luvun epäonnistunut talouspolitiikka. Teoksessa *Nälkä, talous Kontrolli*. Näkökulmia kriisien ja konfliktien syntyyn, merkitykseen ja kontrolliin. Toim. Pitkänen, Kari. Julk. Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalhistorian laitos sekä Suomen Akatemian tutkimushanke ”1860-luvun suuret nälkävuodet”. 43- 57.
- Kuusterä, Antti** 1995. Aate ja raha. Säästöpankit suomalaisessa yhteiskunnassa 1822–1994. Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Laakso, Veikko.** 2002. Kirkkokurista kunnalliskuriin. Järjestyskysymys ja paikallishallinto Suomen maaseudulla. Teoksessa *Arki ja läheisyys*. Juhlakirja Ulla Heinon täyttäessä 60 vuotta. Toim. Terhi Kivistö. Turun historiallinen arkisto 55. 93- 109.
- Lahti, Emmi** 2016. Tietäjiä, taikoja, hautausmaita. Taikus Suomessa 1700-luvun jälkipuoliskolla. *Jyväskylä studies in humanities* 279. Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2016
- Laitinen, Erkki** 1988a. Väestö ja yhteiskunta. Teoksessa *Keski-Suomen historia 2*. toimittanut Mauno Jokipii. Keski-Suomen maakuntaliitto. Gummerus Oy Jyväskylä.
- Laitinen, Erkki** 1988b. Hallinto ja Poliittis-yhteiskunnallinen kehitys. Teoksessa *Keski-Suomen historia 2*. toimittanut Mauno Jokipii. Keski-Suomen maakuntaliitto. Gummerus Oy Jyväskylä.
- Letto-Vanamo, Pia** 1989. Suomalaisen asianajajalaitoksen synty ja varhaiskehitys. Oikeushistoriallinen tutkimus. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A.sarja N:o 181. Vammalan kirjapaino.
- Le Roy Ladurie, Emmanuel** 1975. *Montaillou*. Ranskalainen kylä 1294–1324. Kustannusosakeyhtiö Otava 1985. Suomentanut Marja Itkonen-Kaila.
- Levi, Giovanni** 1992 (alk. teos 1985). *Aineeton perintö*. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa. Suomen Tutkijaliiton julkaisusarja 73. Kirjapaino-osakeyhtiö Like Helsinki 1992.
- Lloyd, Christopher** 1986. *Explanation in Social History*. Basil Blackwell

- Lidman**, Satu 2002. Häpeän merkityksestä ja hyödyntämisestä rangaistuksissa. HAIK 3/2002 263.
- Lidman**, Satu 2011. Häpeä! Nöyryyttämisen ja häpeämisen jäljillä. Atena kustannus Oy.
- Lilja**, Kristina 2004. Marknad och Hushåll. Sparande och krediter i Falun 1820-1910 utifrån ett livscykelperspektiv. Uppsala studies in Economic History 71. Uppsala Universitet
- Markkanen**, Erkki 1977. Maaseutuväestön varallisuusolot ja luottosuhteet Sisä-Suomessa elinkeinoelämän murroskaudella v. 1850-1914. Studia Historica . Jyväskylälänsia 14.
- Markkanen**, Erkki 1988. Keski-Suomen taloushistoria. Teoksessa Keski-Suomen historia 2. toimittanut Mauno Jokipii. Keski-Suomen maakuntaliitto. Gummerus Oy Jyväskylä.
- Markkola**, Pirjo 2010. Yhteisö, yksilöt ja julkiset areenat. Teoksessa Monelta kantilta. Ilkka Nummelalle omistettu juhlakirja. Toim. Jari Ojala, Jari Eloranta & Heikki Roiko-Jokela. Jyväskylän Yliopiston Historian ja etnologian laitos. Jyväskylä 2010
- Matikainen**, Olli 1995. Iskuin ja lyönnein. Väkivalta ja kärkevät Käkisalmen läänissä 1618-1651. Jyväskylän yliopisto historian laitos. Suomen historian julkaisuja 22. Kopi-jyvä Oy 1995.
- Matikainen** Olli, 2000. Rikos historiassa. Teoksessa Rikos historiassa. toim. Olli Matikainen. Jyväskylän historiallinen arkisto VOL. 5. Kopijyvä Oy
- Matikainen**, Olli 2001. Verenperijät. Väkivalta ja yhteisön murros itäisessä Suomessa 1500-1600-luvulla. Bibliotheca Historica 78. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2001
- Miettinen**, Tiina 2012. Ihanteista irrallaan. Hämeen maaseudun nainen osana perhettä ja asiakirjoja 1600-luvun alusta 1800-luvun alkuun. Acta Universitatis Tamperensis 1756. Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print Tampere 2012.
- Miettinen**, Tiina 2015. Piikojen valtakunta. Nainen, työ ja perhe 1600–1700-luvuilla. Atena Kustannus Oy.
- Miettinen**, Riikka 2018. Maaseudun itselliset ja ”inhyses” hallinnollisena kategoriana. Teoksessa Reunamailla. Tilattomat Länsi-Suomen maaseudulla 1600–1800. Toimittanut Miettinen Riikka & Ella Viitaniemi. Historiallisia tutkimuksia 278. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 205- 263.
- Mönkkönen**, Mauri 1983. Multian historia 1866-1975. Vanhan Ruoveden historia. Printari Oy, Saarijärvi
- Niemelä**, Jari 2008. Talonpoika toimessaan. Suomen maatalouden historia. Tietolipas 225. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nordström**, Werner Edvard 1962. Svartå Bruks Historia. Ab Svartå Bruk Oy.
- Nummela** Ilkka, Sofia Kotilainen & Tiina Hemminki 2012. Att skapa och upprätthålla förtroendeförhållanden i vardagen. Historisk Tidskrift för Finland, 97, 3/2012. 285–294.
- Nygård**, Toivo 1985. Irtolaisuus ja sen kontrolli 1800-luvun alun Suomessa. Studia Historica Jyväskylälänsia 31. Jyväskylän Yliopisto.
- Nygård**, Toivo 1999. Erilaisten historian problematiikasta. Teoksessa Vanhuus, vaivat, erilaiset. Toim. Heikki Roiko-Jokela. Jyväskylän historiallinen arkisto vol. 4. 17–42.
- Nygård**, Toivo 2001. Erään tapon tarina. Romanien ja talonväen yhteenotto Alajärvellä 1888. Atena Kustannus Oy.

- Ojala, Jari** 1997. Henkilökohtainen on taloudellista. teoksessa Uusi institutionaalinen taloushistoria. Johdanto tutkimukseen. Toim. Lamberg, Juha-Antti & Jari Ojala. Atena kustannus Oy. 101–141.
- Ojala, Jari** 2000. Päämies-agentti-asetelman testaus: Merimiesten karkaaminen 1700-1800-luvulla. Teoksessa Rikos historiassa. Toim. Olli Matikainen. Jyväskylän historiallinen arkisto vol. 5. 285- 320.
- Ojala, Jari** 2003. Mitä nyt taloushistoria? HAIK 1/2003. 138–145
- Ojala, Jari** 2017. Taloushistorian paluu ja liiketoimintahistorian nousu. HAIK 4/2017. 446-456.
- Ollila, Anne.** Kulttuurihistorian houkutus. HAIK 1/2003 42–52
- Paavilainen, Marko** 2005. Kun pääomilla oli mieli ja kieli. Suomalaiskansallinen kielinationalismi ja uusi kauppiaskunta maakaupan vapautumisesta 1920-luvun alkuun. SKS
- Peltonen, Matti** 1988. Johtolankoja ja tiheää kirjausta. Mitä uutta mentaliteettien historia on tuomassa? HAIK 4/1988.
- Peltonen, Matti** 1999. Mikrohistoriasta. Gaudeamus Helsinki.
- Peltonen, Matti** 2004. Uudet kaupallistumisen muodot. Teoksessa Suomen maatalouden historia. Osa 2. Toim. Matti Peltonen. SKS. 77-134.
- Peltonen, Matti** 2006a. Lukkari Saxbergin rikos ja herännäispappilan etiikka. Gaudeamus
- Peltonen, Matti** 2006b. Mikrohistorian lajit. Teoksessa Muistitietotutkimus. metodologisia kysymyksiä. toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Hakapaino Oy.
- Perlinge, Anders** 2005. Sockenbankirerna. Kreditrelationer och tidig bankverksamhet Vånga socken i Skåne 1840-1900. Nordiska museets handlingar 130. Nordiska museets förlag. Stockholm.
- Piilahti, Kari-Matti** 2007. Aineellista ja aineetonta turvaa. Ruokakunnat, ekologis-taloudelliset resurssit ja kontaktinmuodostus Valkealassa 1630-1750. Bibliotheca Historica 106. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Hakapaino Oy.
- Pitkänen, Timo** 1995. Tuomiokunnan asiakirja-aineisto. Teoksessa Heikki Roiko-Jokela ja Timo Pitkänen (toim.) Sisä-Suomen tuomiokirjat tutkimuslähteinä ja elämän kuvaajina. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston historian laitos, Jyväskylän maakunta-arkisto ja Jyväskylän Historiallinen Yhdistys.
- Pulma, Panu** 2006. Suljetut ovet. pohjoismaiden romanipolitiikka 1500-luvulta EU-aikaan. Historiallisia tutkimuksia 228. Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Rahikainen, Marjatta.** Sosiaalishistoria ja nykyisyys. HAIK 1/2003. 146–154
- Rahikainen, Marjatta.** Aineeton pääoma kilpailukeinona. Teoksessa Luottamus, sosiaalinen pääoma, historia. Toimittaneet Jarkko Keskinen & Kari Teräs. Historian Mirabilis 5. Turun historiallisen yhdistyksen referee-sarja. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä. 93–117
- Roiko-Jokela, Heikki** 1995. Vajaavaltaisuus ja yksilön oikeuksien turvaaminen. Vuoden 1898 holhouslain tausta, sisältö ja toteutus. Teoksessa Sisä-Suomen tuomiokirjat tutkimuslähteinä ja elämän kuvaajina. Toimittanut Heikki Roiko-Jokela & Timo Pitkänen. Jyväskylän Historiallinen arkisto. Kopi-Jyvä 1995. 154-209
- Roiko-Jokela, Heikki** 1999. Holhoukseen julistamisen perusteista noin 1600–1985. Teoksessa Vanhuus, vaivat, erilaiset. Toim. Heikki Roiko-Jokela. Jyväskylän historiallinen arkisto vol. 4 179-190.
- Räihä, Antti** 2012. Jatkuvuus ja muutosten hallinta: Hamina ja Lappeenranta Ruotsin ja Venäjän alaisuudessa 1720–1760-luvuilla.

- Saarenheimo, Juhani** 1994. Tuomioistuinten asiakirjat. Teoksessa Suomen historian asiakirjalähteet. Toimittanut Elias Orrman & Elisa Piispala. Kansallisarkisto Werner Söderström Osakeyhtiö 1994.
- Saarimäki, Pasi** 2010. Naimisen normit, käytännöt ja konfliktit. Esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla. *Jyväskylä studies in humanities* 138. Jyväskylä University printing house 2010.
- Saarimäki, Pasi** 2017. Aviottomien lasten elatuksen eettinen tutkiminen. Teoksessa *Historiantutkimuksen etiikka*. Toim. Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola. Gaudeamus Oy. Tallinna 2017 s. 74- 89.
- Sarkamo, Ville** 2011. Karoliinien soturiarvot. Kunnian hallitsema maailmankuva Ruotsin valtakunnassa 1700-luvun alussa. *Jyväskylä Studies in Humanities* 167. Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2011
- Sivonen, Mika** 2007. Me inkerikot, vatjalaiset ja karjalaiset: uskonnollinen integrointi ja ortodoksisen vähemmistön identiteetin rakentuminen Ruotsin Inkerissä 1680-1702. *Bibliotheca Historica* 111.
- Suvala, Risto** 2014. Velkaorjuudesta hyvään perintätapaan. Perinnän historia. Auditorium Kustannusosakeyhtiö
- Talve, Ilmar** 1979. Suomen kansan kulttuuri. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 355.
- Teerijoki, Ilkka** 1993. Nälkävuosien turva? Pitäjänmakasiinit Suomessa 1700-luvulla. *Historiallisia tutkimuksia* 175. SKS Tampere.
- Toivanen, Jenni** 2002. Äidillinen valta, lapselle kuuluva kuuliaisuus – patriarkalisuus leskiäitien ja lasten välisissä suhteissa 1700-luvun loppupuolen Sisä-Suomessa. Teoksessa *Arjen valta*. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860) Toimittanut Karonen Petri & Piia Einonen. *Historiallinen arkisto* 116. SKS Helsinki. s128-147.
- Turunen, Riina** 2017. Velka, vararikko ja tuomio Konkurssi ja sen merkitykset 1800-luvun suomalaisissa kaupungeissa. *Jyväskylä Studies in Humanities* 335. University of Jyväskylä.
- Turunen, Riina** 2019. Kirjalliset velkasitoumukset 1800-luvun Suomessa. Ennen ja nyt verkko-julkaisu. Julkaistu 23.2.2019.  
<http://www.ennenjanyt.net/2019/02/kirjalliset-velkasitoumukset-1800-luvun-suomessa>.
- Uotila, Merja** 2006. Ammatti käsityöläisten identiteetin rakentajana 1800-luvun alun maaseudulla. Teoksessa *Aika ja identiteetti*. katsauksia yksilön ja yhteisön välisiin suhteisiin keskiajalta 2000-luvulle. Toimittaneet Laura-Kristiina Moilanen & Susanna Sulkunen. *Historiallinen Arkisto* 126. 117–141.
- Uotila, Merja** 2014. Käsityöläinen kyläyhteisönsä jäsenenä. Prosopografinen analyysi Hollolan käsityöläisistä 1810–1840. *Jyväskylä Studies in Humanities* 237. Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2014
- Uusitalo, Paavo** 1987. Oikeuslaitos yhteiskunnallisen vallankäytön välineenä. Teoksessa *Nälkä, talous Kontrolli*. Näkökulmia kriisien ja konfliktien syntyyn, merkitykseen ja kontrolliin. Toim. Pitkänen, Kari. Julk. Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalhistorian laitos sekä Suomen Akatemian tutkimushanke ”1860-luvun suuret nälkävuodet”. 79-84.
- Vainio-Korhonen, Kirsi** 2010. Sosiaaliset suhteet, sukupuoli ja suomalaiset naisryttäjät autonomian ajan lopun Suomessa. Teoksessa *Luottamus, sosiaalinen pääoma, historia*. Toimittaneet Jarkko Keskinen & Kari Teräs. *Historian Mirabilis*

5. Turun historiallisen yhdistyksen referee-sarja. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä. 79-95.
- Vainio-Korhonen**, Kirsi 2017. Vastuullinen historia. Teoksessa *Historiantutkimuksen etiikka*. Toim. Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola. Gaudeamus Oy. Tallinna 2017 s. 29-47.
- Valtonen**, Heli 1997. Rouva, hänen kotiapulaisensa ja kulmakaupan myyjä: puhuttelusanat ja ammattinimikkeet yksilön ja yhteiskunnan välisen suhteen ilmentyminä. teoksessa huhut, unet, sodomiitit, moraalinvartijat, elämäkerrat, puhuttelusanat ja ammattinimikkeet. Toim. Heikki Roiko-Jokela. Jyväskylän Historiallinen Arkisto vol. 3. 231–263.
- Vihola**, Teppo 1983. Keuruun ja Pihlajaveden historia 1860–1917. Vanhan Ruoveden historia. Keurusprint Oy, Keuruu
- Vihola**, Teppo 1991. Leipäviljasta lypsykarjaan. Maatalouden tuotantos suunnan muutos Suomessa 1870-luvulta ensimmäisen maailmasodan vuosiin. Historiallisia tutkimuksia 159.
- Vihola**, Teppo 2004. Pärjääkö pienviljely? Teoksessa Suomen maatalouden historia. Osa 2. Toim. Matti Peltonen. SKS. 135-216.
- Vilkuna**, K.H. J 1994. Valtakunnan eduksi, Isänmaan kunniaksi, ruukinpatruunalle hyödyksi. Suomen rautateollisuus suurvalta-ajalla. Historiallisia tutkimuksia 188. SHS Helsinki 1994.
- Vilkuna**, K H J 1995. Alkoholin nauttimispaikka, juopottelijat ja juomisen ajankohta 1500-1700-luvun Suomessa. Teoksessa Sisä-Suomen tuomiokirjat tutkimuslähteinä ja elämän kuvaajina. Toimittanut Heikki Roiko-Jokela & Timo Pitkänen. Jyväskylän Historiallinen arkisto. Kopi-Jyvä 1995. 210–322.
- Vilkuna**, K. H. J 1999. Ikäihmiset ja vanhuuden tauti 1750–1900. Teoksessa Vanhuus, vaivat, erilaiset. Toim. Heikki Roiko-Jokela. Jyväskylän historiallinen arkisto vol. 4. 43- 65.
- Vilkuna**, K. H. J 2009. Neljä ruumista. Teos Helsinki
- Vilkuna**, K.H. J 2010. Katse menneisyyden ihmiseen. Valta ja aineettomat elinolot 1500-1850. Historiallisia tutkimuksia 253. Hakapaino Oy Helsinki
- Vilkuna**, K. H. J 2015. Juomareiden valtakunta 1500-1850. Suomalaisten känni ja kulttuuri. Kustannus osakeyhtiö Teos, Helsinki.
- Virrankoski**, Pentti 1970. Tuomiokirjojen käyttö historiantutkimuksessa. Turun Yliopiston suomen Historianlaitos. Erillispainossarja IV.
- Voutilainen**, Miikka 2016. Poverty, Inequality and the Finnish 1860s Famine. Jyväskylä Studies in Humanities 287. Jyväskylä University Printing House.
- Wilmi**, Jorma 1991. Isäntäväet ja palvelusväen pito 1600-luvulla ja 1700-luvun alkupuolella. *studia Historica Jyväskeläensia* 43. Jyväskylän yliopiston monistuskeskus and Sisäsuomi Oy, Jyväskylä 1991.
- Ylikangas**, Heikki. Wallesmanni. Kuusi vuosisataa kansan ja esivallan välissä. Gummerus Kirjapaino Oy Jyväskylä 1996.
- Ylikangas**, Heikki 2007. Suomen historian solmukohdat. WSOY Helsinki
- Ågren**, Maria 2009. Domestic secrets. Women & Property In Sweden, 1600–1857. The University of North Carolina Press

## 7. Liitteet

### Liite 1.

Talvikäräjät 1882, tapaus 5.

Edelliskäräjiltä (syyskäräjät 1881, 10) lykätty tapaus jäi käsittelemättä osapuolten poissaolon vuoksi.

Talvikäräjät 1882, tapaus 5.

Edelliskäräjiltä (syyskäräjät 1881, 10) lykätty tapaus jäi käsittelemättä osapuolten poissaolon vuoksi.

§. 5.

Kun jätteen käsiteltäväksi otettiin nämä käräjät ja tässä käräjäkunnassa näihin käräjien lykätty juttu, §. 10, jossa Apalaismiesmies Oskari Ahlberg jaho <sup>hänkin</sup> ~~hänkin~~ takolain, Kaarehveden Rappoista, waati Tehtaan omistajalta Kustaa Adolf Perlachilta, kskolaua wälittäjän mukaan, tulla lewata janan hintaa, huomattiin asianomiesien molempain jätteen käräjiltä pois, joulka kskia asia jäi lakkien siltä. Merkittiin.

**Liite 2.**

Talvikäräjät 1881, 137.

Maakauppias Matti Mäkisen ”Rätinki Kärjäkustannuksistani Herman Rajamäen Kanssa.”

161

Noj. 137. #

Käynnin k. Kärjäkustannuksistani Herman Rajamäen  
Kanssa

2 1/2 peson kuuluma kyyti Kärjäjo paikalla viikrotaen	6 p 50
Samat matka takajitellesse	2 50
2 den päivän palkka oikea ole. Käynnissä 4 oppi	8
Kantamiehellen pyyettä rahaa	75
juotto rahaa	50
Kartta takan. Käynnin k.	50
Summa. / 4-75	

Sihlaja se oella Hmoasaja Huhtikuun 27 p 1881

M Mäkisen



**Liite 3.**

1882 Talvikäräjät, tapaus 246

Kuvassa eläkemies Herman Huhkolan syytinkikirja

281

Luettelo kaikesta siitä eläkkeestä, josta poittami Abram Huhkolan on siirtänyt tautuut Kesäkuun 16 päivänä 1878 tekemänsä kauppa kirjain mukana minulle maksettavaan.

2 1/2 ton. rukieta a 33 mp.	82.50		
1/2 " Ohria a 34 "	12.00	6 dyla	
1/2 " Lauttuya a 6 "	3.00	1/2 jän	
1/2 ton. Kauraa ryyniä a 5 mp.	2.50	mal-	
1/2 kappas herneitä a 10 mp.	4.60	ru.	
1/2 vilikka juolaja a 10 mp tuni	2.00	1/2 jän	
1/2 " " kalaja	1.00	iv-	
2 ton. palvattua naudan lihaa a 6 mp	12.00	akt-	
1 ton " " laskeia a 12 mp	12.00	stui-	
1 ton kahveita 1. mp 10. gr.	6.60	grai-	
2 ton talikynttelä a 15 gr.	1.85	si	
1 pari gaoppaita	15.00	ai-	
2 ton viljaa a 1. mp 50. gr.	2.75	ew-	
Summa:		161.85	rtä
Warkko talle rahalle 1 ton suodetta	7.60	eam-	
Yleinen Summa		169.45	ime-
Olen saanut maksun rukiosta ja juolasta ja yhteensä 84. mp 50. joka kuitteksi tunnustetaan.			ni-
Muusta eläkkestä tulee yhteensä		77.75	ru-
kärä, merkki		50	lo-
Syyttö ja jutturastat yhteensä		90	ai-
Taudin tehniäse		1	190
Yhteinen Summa		209.20	ra-
Tyydyän noyrimäste lain hakemusten maksami			w
Terveillä Maaliskuun 16 päivänä 1882			
Herman Huhkolan Käsi J. Ahonen			



